Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 6
Temmuz 1968-250 kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatlarıyla ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimizin yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Moran 1018 - H.T.M 21

Ankara'da Güven Anıtı
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

100. Kuruluş Yıldönümünde Danıştay 4
Türkiye'ye İltica Eden Yabancı Hükümdarlar 6
Padişah Kızlarının Çocukları Yaşatılmaz mıydı? 10
Kurtuluş Sevinci 14
Aziziye Zaferi 18
Tarih Boyunca Darphane 25
Eski Cariye İsimleri 30
Güneşin Şehri İnka 32
Beyoğlu, Pera İken 35
Türkiye'ye Gelen Yabancı Ressamlar 41
Churchill'in Hayatı 48
Kitaplar Arasında 54
Tarihe Akan Bir Ay 55
Resimlerle Eski Türkiye 56
Karikatür 60
Tarih Postası 62
Bilmece 66

Vilâyetlerimizin Tarihi

Kayseri 385
Giresun 393
Ankara 398
Gaziantep 411

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Temmuz 1968 Yıl: 4 Cilt: 1
Sayı: 6 Sıra: 42

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 61 10

100. Yıldönümünde

Danıştay

Yazan: Yılmaz Öztuna

En yüksek idarî mahkeme olan Danıştay, bundan 100 yıl önce Şûrây-ı Devlet adıyle kurulmuştur. Şûrây-ı Devlet'in kurulması, Türkiye'de demokrasi yolunda atılmış ilk önemli adımı teşkil eder. İdarî işlere bakan Şûrây-ı Devlet bir nevi teşriî meclis mahiyetindeydi. Kanun ve bütçe yapmak gibi önemli görevleri vardı.

ZAMANIMIZDAN tam bir asır önce, gerçek demokrasi, büyük devletlerden ancak İngiltere, bir dereceye kadar da İtalya'da kurulabilmişti.

Fransa, Prusya, Avusturya-Macaristan, hele Rusya ile İspanya'da demokrasi yoktu veya tamamen şeklî idi. Bu devletlerde bütün iktidar, hükümdarda idi. Belçika, Holanda, Danimarka, İsviçre, İsveç gibi küçük demokrasiler ve Birleşik Amerika gibi Avrupa dışında bir demokrasi de mevcuttu. Türkiye'de ise, 1839 Tanzimat Fermânı'ndan sonra, daha liberal ve yeni bir idareye doğru ciddî adımlar atılmıştı. Bunların en mühimmi, Fuad Paşa'nın 7 kasım 1864'te yayınladığı 'Teşkîl-i Vilâyât' reformu idi.

Bu reform, önce 'Tuna Vilâyeti' adıyle teşkil edilen yeni eyalette uygulandı. Merkezi Ruscuk olan bu eyalet, bugünkü Bulgaristan'ın en büyük kısmı ile, şimdi Romanya'da kalan Dobruca'yı ve Güney Sırbistan'da Niş sancağını içine alıyordu. Buraya Midhat Paşa atandı. Fevkalâde kabiliyetli bir vali olan Midhat Paşa, birkaç yıl içinde çok büyük başarı gösterdi. Yüzlerce mektep, bankalar açtırdı, yollar, köprüler yaptırdı. Örnek bir adalet ve asayiş kurdu. Avrupa basınında bile göklere çıkarıldı. Midhat Paşa'nın Avrupa'daki şöhreti buradan gelir. Sonra diğer eyaletlerde de aynı esaslar uygulandı.

'Teşkîl-i Vilâyât'ın getirdiği en mühim yenilik, meclislerin teşekkülü oldu. Vilâyet meclisleri, sancak meclisleri ve kaza meclisleri vardı («vilâyet», «eyalet» mânasındadır, bugün «vilâyet» dediğimiz mülkî taksimata «sancak» deniyor ve başındaki mülkî âmir «mutasarrıf» ismini taşıyordu). Her üç kademeli meclisin üyeleri de, halk arasından, 2 yıl için seçimle iş başına geliyordu. Meclis üyeleri, halkın din ve mezhebine göre nisbet dahilinde seçiliyordu. Gerçi bu meclislerin icra yetkisi yoktu. Tamamen istişarî mahiyetteydiler. Bütün yetki kaymakam, mutasarrıf ve valilerde (umumî vali) idi. Ancak gene de bu, demokrasi tarihimizde mühim bir adım teşkil eder. Aynı şekilde muhtelit mahkemeler de teşekkül etti. Mahkemelerde hâkimler, kaza çevrelerinin nüfus durumuna göre Müslüman veya Hıristiyanlar'dan seçiliyordu. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Tunus, Mısır, Cebel-Lübnan, Sisam, Umman gibi muhtar vilâyet ve sancaklar dışında tek resmî dil, Türkçe idi. İlk defa Âlî Paşa, 1867'de Girit vilâyetinde Rumca kullanmak hakkını tanımıştı. İmparatorluğun yıkılışına kadar, Suriye, Irak, Libya gibi Arap ülkelerinde, Arnavutluk'ta ve benzeri yabancı kavimlerle meskûn ülkelerde bile tek resmî dil, tedrisatın her derecesinde kullanılan tek dil, Türkçe kalmıştır. Yalnız Hıristiyan cemaatleri, kendileri tarafından kurulan dinî mekteplerinde Rumca, Ermenice, Bulgarca vs. kullanabiliyorlardı.

Aynı reforma göre, her vilâyet merkezinde, yılda bir defa, gene istişarî mahiyette bir umumî meclis toplanıyordu. Vilâyeti teşkil eden bütün kazaların temsilcilerinin katıldığı bu meclislerde, vilâyeti ilgilendiren bütün meseleler görüşülüp neticeye bağlanıyordu. Bu suretle, halkın, seçim, meclis, söz söyleme, idareye katılma gibi mefhumlarla ilgisi sağlandı.

Âlî Paşa'nın 1 nisan 1868'de yayınladığı Meclis-i Vâlâ'nın Şûrây-ı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye adlarıyle iki ayrı meclise ayrılması hakkındaki karar, daha mühimdir. Zira meclislerden ilki idarî işlere bakıyordu. Bunlardan Şûrây-ı Devlet, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısına uygun teşriî bir meclis ve bunun tecrübesi mahiyetindedir. Kanun yapmakla, bütçe tanzim etmekle, yüksek idarî işlerle uğraşacak ve 5 daire halinde çalışacaktır. Şûrây-ı Devlet Reisi, eski Meclis-i Vâlâ reisi gibi, kabineye dahil olacak, hattâ nazırların en mühimlerinden sayılacaktır. Vilâyet meclisleri ile Şûrây-ı Devlet'in irtibat kurmuş olması ve her vilâyetten belirli üyelerin Şûrây-ı Devlet'e gelerek meclis kararlarını bildirmeleri ve Şûrâ'nın tasvibine sunmaları, gerçek bir demokrasi tecrübesi sayılabilir. 10 mayıs 1868'de Şûrây-ı Devlet'in bizzat Sultan Aziz tarafından açılması, bu müesseseye verilen itibarı gösterir. Sultan Aziz'in açış nutkunda: «Teşkîlât-ı cedîde, kuvve-i icrâîyenin, kuvve-i adlîye, dînîye ve teşrî'îyeden tefrîkı» denmesi, bilhassa çok ilgi çekici olarak kanun koyma ve din işlerinin birbirinden ayrıldığı ve ayrılacağını göstermektedir. Tabiî nutuk, gerçekte, Âlî Paşa tarafından hazırlanmıştır ve Âlî Paşa'nın **Fransız Medenî Kanunu**'nu bazı değişikliklerle almak için ciddî teşebbüslere giriştiği malûmdur. Ancak Cevdet Paşa'nın bir heyetle beraber **Mecelle** adı ile o zamana göre pek mükemmel bir medenî kanun hazırlaması, Âlî Paşa'yı bu fikrinden vazgeçirmiştir. Esasen bir asır önceki imparatorluk yapısı, henüz **Fransa Medenî Kanunu**'nun değişikliklerle de olsa iktibasına müsait ve yeterli değildi.

Şûrây-ı Devlet'in başına, Tuna vilâyetinde âdeta harikalar yaratan Midhat Paşa'nın, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin başına da devrin en büyük hukukçusu olan Cevdet Paşa'nın getirilmesi, Âlî Paşa'nın isabetli kararları arasındadır. Dîvân-ı Ahkâm-ı Adlîye, Temyiz ve İstînaf dairelerine ayrılıyordu. Üyeleri, azledilemiyor, hayat boyu atanıyordu (Amerika'daki Anayasa Mahkemesi üyeleri gibi). Yalnız medenî hukuka ait meseleler şer'î (dinî) mahkemelere ve şeyhulislâma bağlı kalıyor, ceza ve ticarete ait bütün dâvalar, laik mahkemelerde görülüyordu. Hıristiyanlar'ın medenî dâvalarına, eskisi gibi dinî reislerince bakılıyordu.

İmparatorluğun o zaman bünyesi, Türkler'in umum nüfusun yarısına bile erişemediği düşünülecek olursa, fevkalâde müsait ve yararlı olan bu hamle, Âlî ve Fuad Paşalar'ın bir, iki yıl sonra hayattan çekilmeleriyle akim kalmıştır. Bu suretle Türkiye'de rejim buhranı ciddî şekilde başlamış, bir tarafta İngiltere demokrasisini isteyen hayalperestlerle diğer taraftan aslında hiç bir zaman imparatorluğun idare edilmediği tamamen dinî esaslara dayanan bir rejim isteyen mürteciler arasındaki kutup imparatorluğun tasfiyesine kadar birbirine yaklaşamamıştır.»

Teşkil-i Vilâyât reformunu yapan Fuad Paşa.

Türkiye'ye İltica Eden Yabancı Hükümdarlar

Yazan : Ragıp Şevki Yeşim

TİMUR hanedanından Baysungur Mirza, IV. Sultan Murad zamanında Türkiye'ye sığınmıştır.

Hind şehzâdesi İstanbul'a geldiği zaman, Osmanlılar arasında ilk anda büyük ilgi gördü. Bu ilginin iki sebebi vardı: Önce Baysungur Mirza, Aksak Timur'un torunlarındandı. Özbekler'in darbeleriyle Hindistan'a kadar çekilen Timurlular, orada büyük bir imparatorluk kurmuş, zengin topraklara sahip olmuşlardı. Cihangir Şâh'ın ölümünden sonra tahta çıkan Şâh-ı Cihân, memlekette baş gösteren huzursuzluğu önlemek için kendi amcasının beş oğlunun öldürülmesini emretmişti. Bunlardan dördünün boynu vuruldu. Fakat beşincisi, Baysungur Mirza, taraftarlarıyle Hindistan'dan kaçtı. İran'a sığındı, orada yüz bulamayınca Anadolu'ya geçerek İstanbul'a kadar uzandı.

Osmanlılar'ın ikinci merakı Hind şehzâdesinin âdet ve giyiniş tarzı üzerinde toplanıyordu. Şehzâde, Hind âdabı üzerine hareket ediyordu. Bu ise, Osmanlılar'a çok kaba görünüyordu. İstanbul'a gelince, IV. Sultan Murad tarafından kabul edildi. Fakat padişahın huzurunda nasıl davranılacağını bilmiyordu. İsmini, huyunu suyunup sayıp döktükten sonra büyüklük taslamaya kalkıştı. Bu hal padişahın hoşuna gitmedi. Huzura çıktıktan sonra, IV. Murad'ın kendisine ihsan ettiği bir kaç yüz tam ayar halis altını saray baltacılarına dağıtarak gûya kendisini muhtaç değilmiş gibi gösterdi, eli açıklık yaptı. Bu hareketi padişahın kulağına gidince, IV. Murad da, şehzâdenin masraflarına aldırmaz oldu.

Hind şehzâdesi, padişahı her ziyaretinde, huzurda mütemadiyen övünüyor ve dedesi Timur'u anarak onu (Sâhibkırân-ı Zamân) diye vasıflandırıyordu. Halbuki bu sözleri ile Timur'a mağlup olmuş olan Yıldırım Bâyezid'in torunu IV. Murad'ı kırmış olduğunu hatırına getirmiyordu. Ve şehzâde her geldikçe, onu takip eden bir nizmetkâr, taşıdığı bir ceylân postunu getirip önüne koyuyor, şehzâde bunun üzerine oturuyordu.

Bu saygısızlıkları gören padişah, artık şehzâde geldiği zaman ona itibar etmez oldu.

Şehzâde, ikide birde padişahtan büyük bir ordu istiyor, böylece Hind tahtına çıkması için IV. Murad'a yalvarıyordu. Halbuki padişah böyle bir hareketi mânasız

ve lüzumsuz görüyordu. Bir kere Hind hükümdarı Şâh-ı Cihân, elçisi ile her yıl padişaha birçok hediyeler göndererek dostluğunu açığa vuruyordu. Sonra da Hindistan gibi uzak bir diyara bir ordu göndermenin ne demek olduğunu padişah pek iyi biliyordu.

IV. Murad, şehzâdeye kesin olarak red cevabı verdiği gün Baysungur Mirza gücendi; maiyeti ile beraber İstanbul'dan çıkıp gitti. «Bâzıları derviş oldu derler. Hâli neye müncer olduğu malûm değildir» (1).

KRAL RAKOÇİ

Avusturya'ya karşı yıllarca mücadele eden Macar Kralı Rakoçi'nin Türkiye'ye iltica sı da, Osmanlı tarihinde ayrı bir bahis teşkil eder. Osmanlılar'ın Avusturya ile her dakika geniş bir ihtilâf halinde bulunduğu günlerde Kral Rakoçi, Osmanlı siyasetinde ehemmiyetli bir koz teşkil ediyordu. Bu yüzden Sergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından Küçük Bahri Ağa, Fransa'ya iltica etmiş olan Kral Rakoçi'yi alıp geldi ve Gelibolu'ya çıkardı.

Kral, karadan Edirne'ye geçti, orada Mihal köprüsü civarında parlak bir surette karşılandı. Kralın yanında birçok Macar generali vardı.

Rakoçi, Edirne'den Eflâk'a geçti ve Avusturya (Almanya) ile mücadele işlerinde Osmanlılar'a yardımcı oldu.

Fakat Pasarofça muahedesi, kralın bütün hülyalarını yıktı. Muahede yapılırken, Avusturyalılar bir galip sıfatıyla kralın hudutlardan uzak yerlerde tutulması için bir madde ilâvesini istediler. Fakat III. Ahmed mağlup bulunmasına rağmen, bunu kabul etmedi, Rakoçi'nin teslimi teklifini de reddetti. O kadar ki, kralın vaziyeti görüşmelerin birçok defa kesilmesine sebep oldu. Avusturyalılar, Osmanlılar'la düşmanlığa Rakoçi'nin sebep olduğunu ileri sürüyorlardı. Osmanlılar ise, Türkiye'ye iltica etmiş olan bir siyasî şah-

(1) *Naîma'dan naklen.*

XVIII. yüzyılın başında Türkiye'ye sığınan İsveç Kralı Demirbaş Şarl.

siyetin, ne olursa olsun, teslim edilmesi gibi bir küçüklüğe asla düşmeyeceklerini söylüyorlardı.

Rakoçi, Avusturya'nın ısrarıyle Türkiye'den çıkmak gibi bir zillete düşmemek için Türkiye'de kalmayı tercih etti. Hükümete müracaat etti ve Türkiye'nin sakin bir köşesinde oturmak istediğini bildirdi.

Bir müddet İstanbul'da Yeniköy'de vaktini geçirdi. Fakat kendisini göz hapsinde tutan Avusturya sefirinin ısrarıyle 1728'de Tekirdağı'na gönderildi.

Kral burada sıvaları bembeyaz, sakafları oymalı iki katlı bir binada oturuyordu. İbrahim Müteferrika'yı kendisine tercüman olarak vermişlerdi. Kurduğu hülyaların tamamıyle yıkılmış olması Rakoçi'yi yiyip bitiriyordu.

III. Ahmed kendisine çok riayet gösteriyordu. Maiyetiyle beraber kralın iaşesi, iskânı için hatt-ı hümâyûnlar çıkarmış, müreffeh bir hayat temin etmişti.

Bahtsız kral, senelerce Marmara'nın bu sakin kıyısında, bu ahşap evler içinde, kederle, gamla, hüsranla ömür geçirdi ve nihayet I. Mahmud devrinde öldü.

Rakoçi'den sonra oğlu prens Jozef Rakoçi de, Macar generalleri de, birçok Macar mültecileri de senelerce Türkiye'de kaldılar ve Türkler'den daima en büyük misafirseverliği gördüler.

DEMİRBAŞ ŞARL

İsveç aslanının Poltava'daki acı hezimeti, ordusıyle beraber kendisinin de felâketini hazırladı. Ruslar, Demirbaş Şarl'ın peşine düştüler, Şarl, her taraftan düşmanla kuşatıldı. Arkasında Ruslar, Dniestr'de Kalmuklar vardı. Tek kaçacağı yer, Dniepr taraflarıydı. Ruslar bu hatta da bütün nakil vasıtalarını yakıp yıkmışlar, nehri geçecek bir şey bırakmamışlardı. Bahtsız Şarl, temmuzun yakıcı sıcağı altında, arabaların tahtalarından sallar yaptırarak orduyu geçirmeye çalıştı. Fakat Özü (1) kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa ile olan «nehri geçme pazarlığı» üzerindeki tereddüdü Şarl'ı daha feci vaziyetlere düşürdü. «Rus geçidi» nde Ruslar yetiştiler, temmuz sıcağının altında korkunç bir çarpışma oldu, İsveç ordusu büyük kayıplara uğradı. Kral bu çarpışma esnasında pek az askeriyle öteki yakaya canını atabildi.

Artık kurtulmuştu. Türk topraklarında idi ve hayatı emniyette bulunuyordu. Kendisiyle daha evvel muhabere ettiği, Türkiye'ye bir İsveç elçisi göndermek lüzumu üzerinde ısrarını dinlediği Özü Valisi Yusuf Paşa ile karşılaştığı zaman:

— Biz devletinize elçi gönderecektik, meğer ki kendimiz gelmek kısmet imiş! diye acı acı güldü.

Kral ve maiyeti Bender'e yerleşmişlerdi. Şarl'ın gayesi Osmanlılar'la esaslı bir ittifak yaparak Ruslar'a dönmekti. Bu gayenin tahakkukuk için de III. Ahmed'le aralarında samimî bir muhabere başladı. Kâtibi Noyke Baver'i İstanbul'a elçi olarak yolladı. İsveç Başvekili Karlos da Sadrâzam Çorlulu Ali Paşa'ya samimî ve dostane mektuplar gönderiyor, aynı şekilde cevaplar alıyordu. Krala günlük tayın bahası olmak üzere 414.5 altın tahsis edilmişti. Şarap da veriliyor, askerlerine malzeme gönderiliyor, kralın her isteği yerine getiriliyordu. Bilhassa III. Ahmed'in gönderdiği kuşamlı bir tala, mücevher kakmalı bir hançer kralı ziyadesiyle memnun etmişti.

Fakat Demirbaş Şarl'ın bütün gayesi Rusya'yı ezebilecek bir çare üzerinde toplanıyordu. Bu yüzden Bender civarında yerinde duramıyordu.

●

Bir gün bin kadar İsveçli askeri Moldavya'ya gönderdi. Lehistan hududunu tarassut etmek vazifesiyle hareket eden bu asker, Ruslar tarafından seçildi, Çernoviç'te Ruslar'ın hücumuna uğradı. Bir kısmı esir düştü, diğer bir kısmı da döğüş sahasında kaldı. Kurtulabilenler Bender'e geri döndüler.

Bu hadise büyük bir tesir yapmıştı. Ali Paşa, Rus Çarı Petro ile sulh halinde kalmak taraftarıydı. Ruslar'ın 36 saat içerlere doğru Türk topraklarına taarruzu iki devlet arasında yeni bir hadiseye sebep olabilirdi. Bu sebepten derhal Rumeli kıtalarından bazıları Bender'e gönderildi.

Fakat saray entrikası, Çorlulu Ali Paşa'nın bu barışsever siyasetinin yıkılmasına sebep oldu. Saray, Demirbaş Şarl'ın kahramanlık hikâyeleriyle dolmuştu. Bilhassa Gülnûş Vâlide-Sultan, Demirbaş Şarl'a karşı gerçekten büyük bir hürmet besliyordu. Bazen oğlu padişaha:

— Canım, aslanıma (yâni Demirbaş Şarl'a) ne zaman yardım edeceksin ki, şu çarı parçalasın? derdi.

Çorlulu'ya karşı kin besleyen Kızlarağası ile Silâhdar Ali Paşa, devletin dürüst siyaseti üzerinde İsveç kralını bir âlet olarak kullanmak istediler, tazyik Çorlulu Ali Paşa'yı düşürdü ve Köprülüzâde Numan Paşa'dan sonra vezîr-i âzam olan Baltacı Mehmed Paşa zamanında Rusya'ya harp ilân edildi.

Prut'ta kuşatılan ve aman dileyen Büyük Petro'nun mahvolmaktan kurtuluşu en çok Demirbaş Şarl'a tesir etti. Aylarca

---

(2) Özü, Dniepr'in Türkçe ismidir.

Ölümüne kadar Tekirdağ'da yaşayan Macar Kralı Rakoçi.

teessüründen kurtulamadı.

Fakat Büyük Petro, hâlâ Şarl'ın Türkiye'den uzaklaştırılması istekleri içinde çırpınıyordu. Mütemadiyen III. Ahmed'e mektuplar yazıyor, İstanbul'daki sefiri vasıtasıyle Osmanlı devlet adamlarını Şarl'ın aleyhinde düşündürüyordu. Şarl'ın düşmanları yalnız Petro değildi. İngiliz ve Holandalılar da bu kuvvetli İsveç hükümdarının ezilmesini istiyorlardı. Bu sebepten onlar da İsveç aslanının Türkiye dışına çıkarılmasına çalışıyorlardı. Bu siyasî tazyiklere rağmen İsveç kralı her şeyi anlıyor, inat ediyor, Türk topraklarından çıkmak istemiyordu. Esasen kendisini misafir eden millet arasında birçok da taraftarı vardı. Bunlar iltica etmiş bir devlet hükümdarının kendi isteği olmadan çıkarılmasını asla uygun bulmuyorlardı. Bir taraftan bu klik, diğer taraftan siyasî klik çarpışıyor, III. Ahmed bunların arasında -yine İsveç kralına eğilimli olarak- bocalayıp duruyordu.

Bu arada Rus düşmanı olan Şarl, Bender'den hududa kadar uzanarak Leh topraklarına tâcizler yapmaktan vazgeçmiyordu. Bu ise Türk devlet adamlarının sulhu korumak gayelerine taban tabana zıttı. Şarl hudutta Rusya ile Türkiye arasında patlayacak bir bomba vazifesini görüyordu. Bu sebepten kralın Lehistan içlerinden ge;erek memleketine dönmesi, hem kendisi için, hem de Türkiye ve Rusya için hayırlı addediliyordu.

Kral ise borçlarını ve kışın gelişini ileri sürerek teklifleri reddediyordu. Poltava mağlubiyeti onu keder içinde bırakmıştı. Bir süre sonra Dimetoka'ya getirildi. Nihayet, Türkiye'ye ilticasının beşinci yılında Avusturya yoluyle İsveç'e gitmeye karar verdi.

III. Ahmed'e bir mektup yazdı. Padişah «Siz ki dostumuz İsveç kralısınız» diye başlayan bir mektupla, kendisine her türlü yardımın gösterileceğini bildirdi. Belgrad yoluyla kralın emniyette olarak gitmesi için tedbirler alındı. Krala harçlıklar, mükemmel atlar hediye edildi. Demirbaş Şarl, maiyetinde 400 kişi bulunduğu halde Dimetoka'dan yola çıktı. Kendisini muhafaza etmek üzere yanında eski Özü muhafızı Yusuf Paşa'nın kethudâsı Mustafa Ağa ile dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Süleyman Ağâzâde Yusuf Bey vardı.

Siyasî bazı tatsızlıklara rağmen Kral, Türkiye'de gördüğü ikramları hiç bir zaman unutmadı. İsveç'e döndüğü zaman III. Ahmed'e gönderdiği mektup, İsveç milletinin büyük Türk milletinden gördüğü misafirseverliğin tarihî vesikasıdır.

PADİŞAH KIZLARININ OĞULLARI YAŞATILMAZ MIYDI?

Yazan: Adnan Giz

GENÇ İngiliz kadını, Çağlayan kasrının önünde, eski İstanbul'un bu güzel gezinti yerini seyrederken, içinde zarif kadınların bulunduğu bir çift kayık, kasrın rıhtımına doğru süzülüyordu. Kayıkta zamanın padişahı II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ve cariyeleri vardı. Sultanın, bir süre önce doğumu resmen kutlanan oğlan çocuğu, dadısının kucağında gülüp, oynuyordu.

1835'te İstanbul'a gelen, gördüklerini ve duyduklarını dikkatle tesbit ederek, renkli kalemiyle canlandıran İngiliz yazarı Miss Pardoe, bu genç anne ile küçük bebeği karşısında duyduğu üzüntüyü aynen eserine geçirmiştir.

Miss Pardoe'ye göre, Osmanlı padişahları, tahtlarını korumak için yüzyıllardan beri soylarından gelen erkek çocukları öldürtüyorlardı. Sultan Mahmud, bu yola gitmemiş, torununun hayatını bağışlamakla kalmayarak onun doğumunun şenliklerle kutlanmasını istemişti. Genç anne buna ne kadar sevinmiş olsa, ileride oğlunun hayatına dokunulmayacağına güvenebilir miydi? Ne yazık ki bu tasa uzun sürmeyecek ve Kâğıthane gezisinden birkaç gün sonra küçük yavru ateşli bir hastalıktan ölecekti.

Osmanoğulları'nın nizâm-ı âlem için, bir gün tahta varis olabilecek şehzadeleri öldürtmesi gizli kapaklı bir şey değildi. Şehzâde katli, kanuna konmuş ve sık sık uygulanmıştı. Fakat bu kanunda padişah kızlarının çocuklarının öldürtülmesine ait bir hüküm bulunmadığı gibi, Osmanlı tarihlerinde böyle bir olaya raslanmıyordu. Bu düşünceler, Miss Pardoe'nun hayalinden de doğmuş değildi. Gerçek şu ki, Osmanlı halkı arasında, padişahların yalnız şehzadeleri değil, bazen sultanların erkek çocuklarını da öldürttükleri düşüncesi yaygındı. Değerli tarihçimiz Cevdet Paşa bile, bazı yazılarını aldığı Namık Efendi'den naklen Osmanlı halkı arasında sultan çocuklarının yaşatılmadığı düşüncesinin yer ettiğini yazmakta ve haksız olarak I. Abdülhamid'e yükletilen bir olaya temas etmektedir. Elli yaşında tahta çıkan I. Abdülhamid'in son yıllarında kendi çocuklarıyle ihtiyar kızkardeşinden başka dört yeğeni vardı: Üçüncü Mustafa'nın oğlu ve tahtın varisi Şehzâde Selim ve onun üç kızkardeşi.

I. Abdülhamid, bu üç sultan evlenme çağına geldikçe bir hükümdar kızına yaraşacak şekilde çehizlerini ve düğünlerini yaparak birer vezirle evlendiriyordu. Önce Şehzâde Selim'in bir yaş büyük ablası Şah Sultan'ı 1781 yılında güvendiği adamlarından Mustafa Paşa'ya vermişti. Padişahlar, kızlarını olduğu gibi, yeğenlerini de sadık adamlarına verirler ve o sultanların bir erkek kardeşi varsa, tahta çıktığı zaman selefleri tarafından seçilmiş bulunan bu enişte lere pek yakınlık gös-

termezlerdi. Nitekim, Şehzâde Selim de padişah olduktan sonra, I. Abdülhamid'in mensubu olarak tanınan Mustafa Paşa'dan hoşlanmayacaktı. Şah Sultan, evlenmesinden bir süre sonra bir kız çocuğu dünyaya getirmiş ve Aliye adı verilen çocuk altı ay sonra ölünce, halk arasında bu çocuğun kız değil erkek olduğu ve padişah I. Abdülhamid tarafından öldürtüldüğü dedikodusu yayılmıştı. Bu dedikodu yersiz ve sebepsizdi. Üçüncü Mustafa'nın yetişkin oğlu Şehzâde Selim tahtın meşrû varisi olarak hayatta bulunurken, Osmanlı töresine göre hiç bir zaman padişah olamayacak bir çocuğun Sultan Abdülhamid'i ürkütmesi düşünülemezdi.

Padişah kızlarının çocukları yaşatılmaz söylentisi, yüzyıllardan beri sürüp gelmiş olmakla beraber, bugün bu söylentiyi isbata yarayacak hiç bir tarih belgesi mevcut değildir. Gerçekten Osmanlı sarayının düzen ve şartları sultan çocuklarının öldürtülmesini gerekli kılmamaktadır. Bilindiği gibi, İslâm ve Osmanlı törelerine göre kadınların imamlığı, halifeliği ve hükümdarlığı caiz değildir. Bu sebepten bir padişah kızının veya o kızın kocası ve çocuklarının taht üzerinde en ufak bir hakkı yoktur. Osmanlı tarihi boyunca da böyle bir iddia sahibi çıkmamıştır. Yasa ve töre bakımından böyle bir hak olmadığına göre, sultan çocuklarından endişe etmemek gerekir.

Yazı konumuzu, tarih kitaplarından ziyade incelemek imkânını bulduğumuz Osmanlı prenseslerine ve onların eşleriyle çocuklarına ait resmî defter ve belgelerin ışığında eleştirirsek, bu aile ilişkilerinin yüzyıllar boyunca gelişimi ve söylentilerin sebepleri hakkında azçok gerçeğe yakın bir kanaate varabiliriz.

Osmanlı devletinin kuruluşundan, aşağı yukarı şehzâdelerin saraya kapatıldığı devreye, yani XVII. yüzyıl başına kadar, Osmanlı prenseslerinin evlendirilmesi, kocalarıyle olan ilişkileri ve sultan çocuklarının toplum içindeki yeri ve hakları bundan sonraki devreye nazaran daha müsamahalı bir düzene tâbi tutulmuş ve zaman ilerledikçe baskı artırılmıştır. İlk devrede Osmanlı prensesleri çeşitli seviyede devlet görevlileri ile, meselâ ağalar, sancak beyleri, vezirler ve hatta komşu İslâm ülkelerinin prensleriyle evlendirilmiş ve bu evlenmelerden doğan çocuklar bir gün tahta rakip olma tasasının yarattığı bir kayda tâbi tutulmadan, kendi hayatlarını yaşamış, saray tarafından sultan çocuklarına tanınan -para ve diğer yardımlar gibi- haklardan faydalanmışlardır.

Bu devrede şehzâdeler, babalarının ha-

Şehzâde Abdülhalim Efendi'nin kızı Sâmire Sultan, annesi Sâniye Hanımefendi'nin kucağında.

yatında dahi evlât sahibi oluyorlardı. Fâtih'in hayatında evlât sahibi bulunan II. Bâyezid'in zamanla kız ve erkek çocuklarının sayısı yirmiye yaklaşmış ve bunların da genç yaşlarında çocuk sahibi olmaları sonunda II. Bâyezid ailesinin üye sayısı belki elliyi bulmuştur. Yavuz Sultan Selim, ailenin bütün erkeklerini ortadan kaldırmış, fakat kız kardeşlerinin erkek çocuklarıyle, şehzâdelerin kızlarına dokunmamıştı. Saray defterlerine nazaran, belki yüz yıl boyunca Bâyezid'ın torunlarına ve onların çocuklarına yapılan yardımlar devam etmiştir.

Bu devrede ve bu şartlar altında gelişen Osmanlı prenseslerinin soyları zamanla ne oldu sorusu akla gelmektedir. Osmanlılar'da Batı anlamında bir aristokrasi sınıfı kurulmadığından, görüşümüze göre sultan çocukları eğer soyları tükenmemişse, beş, altı nesil sonra halk arasına karışmaktadır.

XVII. yüzyıldan sonra padişah kızlarının hürriyeti gitgide ellerinden alınmıştır. Böylece, üç yaşında bir padişah kızının bir vezire namzet gösterildiği, on üç yaşında bir sultanın, elli yaşında bir vezirle evlendirildiği, boynu vurulan bir paşadan dul kalan bir sultanın hemen bir başkasına verildiği, ikinci veya üçüncü dâmadın da aynı akıbete uğradığı sık sık görülmüştür. Sultanlar İstanbul'dan dışarı çıkarılmadığından, ömürleri taşrada geçen kocalarıyle münasebetleri resmî bir bağdan ibaret kalmıştı. İşte bu devrede sultanların kocalarının sayısı arttıkça -ki bir sultan en az iki defa evleniyordu- çocuklarının sayısı da dikkati çekecek kadar azalmıştır.

Yaptığımız basit bir hesaplamaya göre, sultan çocuklarının gittikçe azaldığı bu devrede âdeta söylentileri tahrik edecek bir tesadüf eseri olarak Sultan İbrahim' den, Tanzimat'a kadar gelen padişahların kızlarından hiç birinin yetişkin bir erkek evlâda sahip olmadığı görülmektedir. XVII. yüzyılda ilk tahta çıkan padişah I. Ahmed'in birkaç kere evlendirilen beş kızından ancak ikisi birer yetişkin evlâda sahip olmuştu ve bunlardan biri erkekti. II. Osman'ın çocukları yaşamadı. Sultan İbrahim'in evli üç kızının yetişkin çocukları olduğunu tesbit edemedik. IV. Mehmed'in üç kızından biri, II. Mustafa'nın üç kızından biri, III. Ahmed'in sekiz kızından üçü, yetişkin evlâtlara sahip olmuşlardı. Bu çocukların hepsi kızdı. III. Mustafa'nın üç kızından yalnız birinin çocuğu olmuş, o da yukarıda anlattığımız gibi altı aylıkken ölmüştür. I. Abdülhamid'in iki kızının da evlâdı yoktu. Tanzimat'tan önceki devrin son padişahı olan II. Mahmud'un çoğu genç yaşta ölen dört kızından, yalnız Atîye Sultan'ın iki kızı,

Sultan Aziz'in büyük kızı Sâliha Sultan.

Sultan Hamid'in yeğenlerinden Münîre Sultan.

imparatorluğun son yıllarına kadar yaşamıştır.

Bu durumu incelerken, o çağlarda doğum yapan kadınlarla, küçük çocuklar arasındaki yüksek ölüm nisbetini de gözönünde bulundurmak gerekir. Bilgisiz ebeler, pek çok kadının ölümüne sebep olduğu gibi, çocuk hastalıkları, köylerden şehirlere kadar sürekli tahribat yapıyor, bu arada saray halkı da kayıplara uğruyordu. Meselâ 20-30 kere baba olan bir padişahın çocuklarının yarısından çoğu çiçek, havale gibi hastalıklardan ölüyordu. II. Selim'in kızlarından İsmihan Sultan, Fatma Sultan, Dördüncü Murad'ın kızı Kaya Sultan, II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultan doğum sırasında veya sonra ölmüşlerdi.

II. Selim'den Tanzimat'a kadar olan padişahların kızları arasında yalnız ikincisinin soyları uzun süre devam etmiş ve bu iki ailenin varlığı sultan çocuklarının yaşatılmadığı iddiasına karşı bir savunma unsuru olarak kullanılmıştır. Bu soylardan birincisi, II. Selim'in kızı İsmihan Sultan ile Sokollu Mehmed Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'dan, ikincisi de IV. Murad'ın kızı Safiye Sultan'la Hüseyin Paşa'nın oğulları Mehmed Paşa'dan türemiş; «İbrahim Hanzâdeler» ve «Safiye Sultanzâdeler» isimleri altında uzun yıllar devam etmiştir. Çok uzun boylu bir erkek olan Sokollu Mehmed Paşa ile, çok kısa boylu bir kadın olan İsmihan Sultan'ın oğlu olan İbrahim'in doğumu, Sicill-i Osmanî müellifinin bir kaynak göstermeden yazdığına göre bir süre gizli tutulmuş, fakat sonra açıklanarak sultanların erkek çocuk sahibi olmasına müsaade edilmiştir. İbrahim, kapıcıbaşılıkla saraydan çıkmış, valiliklerde bulunmuştur.

IV. Murad'ın erkek çocukları küçük yaşlarda ölmüş, hayatta kalan kızlarından Safiye Sultan, Hüseyin Paşa ile evlendirilmişti. Bu evlenmeden Mehmed isimli bir oğlan ile, Rukiye isimli bir kız doğmuştur. Sultanzâde Mehmed Bey de İbrahim gibi silâhtarlıktan vezarete yükseltilmiş, soyu uzun yıllar devam etmiştir. Hattâ torunu İsmail Bey 1151 senesi zilkaadesinin onuncu çarşamba günü saat 10'da doğmuş ve 1210 senesi zilkaadesinin onuncu çarşamba günü saat 10'da ölmüş olmakla tarihe geçmiştir. Bu soydan gelenlerin çoğu, Beşiktaş'ta hâlâ mevcut bulunan aile kabristanında gömülüdür.

Bu iki soydan gelen erkeklerin, çağdaşları padişahlar tarafından hoş görülmediğini gösteren bir belgeye raslanmamıştır. Yanılmıyorsam, bir karışıklık sırasında Osmanoğulları'nın saltanatına son verilmesi düşünüldüğü zaman, yerlerine Kırım Hanzâdeleri'nden veya İbrahim Hanzâdeler'den birinin getirilmesi söz konusu olmuştu. İbrahim Hanzâdeler bir felâkete uğramadıklarına göre, bu söylentinin zamanın padişahı tarafından ciddiye alınmadığı düşünülebilir.

Kurtuluş Sevinci

Yazan: Vasıf Çınay

MÜTAREKE yıllarında hafızamda yer eden vakalardan biri de meşhur Fransız ediplerinden Pierre Loti namına tertip edilen konferansta Süleyman Nazif Bey'in hitabesinin vücuda getirdiği heyecandır. Notlarımda 23 ocak 1920 tarihine tesadüf ettiğini gördüğüm bu toplantıya karımla beraber gitmiştim. Erken gitmemize rağmen konferans salonunun dolu olduğunu gördük. O kadar ki, ayakta duracak bir yer bulmaya dahi güçlükle muvaffak olabilmiştik. Ön sırada oturanlar arasında Veliahd Mecid Efendi ile memleketin bir hayli maruf zevatı ve bunlar arasında da bazı Fransız subayları dikkati çekiyordu.

Konferansa Abdülhak Hâmid Bey'in yazdığı kısa bir nutukla başlandı. Sesi müsait olmadığı için Servetifünun sahibi Ahmed İhsan Bey tarafından okunan bu nutku müteakıp Yahya Kemal Bey'in, Pierre Loti'nin edebî hayatını tahlil eden sözlerinden sonra da kürsüye çıkan Süleyman Nazif Bey'in salonu dolduran gür bir sesle okuduğu hikâyesini dinledik. Kendisinin de sonradan Malta'ya sürülmesine sebep olan bu meşhur hikâyede muharrir sadece Loti'den bahsetmiyor, daha ziyade harbe girişimizdeki zaruretlerle, Avrupalılar'ın hakkımızda takip ettikleri insafsız siyasetlerini teşrih ediyordu. Esasen müessir olan bu mevzua muharririn kudretli kalemindeki sihir de eklenince sözler ve kelimeler ateşten bir kıvılcım haline geldi. Hepimiz ağlayarak dinlemeye başladık. Kürsünün yanında ayakta duran Ahmed İhsan Bey'in hıçkırıkları bulunduğumuz yerden bile duyulmakta idi. Kırçıl sakallı çehresiyle kürsüde bir celâdet heykeli gibi duran hatip ise, mütemadiyen kalplere o ateşi serpmekten geri kalmıyordu. Nutkun bir yeri İstanbul'u zapteden Fâtih'in bir lütufkârlık eseri olarak Rumlar'a bahşettiği imtiyazlardan bahsediyordu. Hatip, Fâtih'in bu siyasî cömertliğini «Bugün fenâzede gördüğümüz bu çıban onun eser ve ihsanıdır,» cümlesiyle tenkit etmişti. Bu söz, orada bulunan veliahd Mecid Efendi'nin vatanî hamiyetiyle ecdat gayretini o kadar harekete getirdi ki, birdenbire ayağa kalkıp heyecanlı bir sesle: «Bir eser bir kişiyle bitmez, onu da evlâd ve ahfadı yapacaktı,» diye haykırdığını gördük.

Pek yerinde sarfedilen ve içtimadaki halet-i ruhiyeye pek uygun düşen bu mukabele üzerine birden boşanan alkış tufanı sanki hiç nihayet bulmayacak hissini veren bir imtidadla dakikalar ve dakikalarca binayı sarsıp titretmişti.

Nutkun alkışlanan yerleri daha pek çoktu. Meselâ hatibin Türkler'e karşı ezelî ve tarihî bir husumeti olan Ruslar'dan bahsederken «Türkler, harb-i umumiye se-

se seve ve sevine sevine girdiler» demesi de yine böyle uzun ve şiddetli alkış yağmurları ile karşılanmıştı.

Sadrâzam Dâmâd Ferid Paşa, padişahın enistesi ve itimadını kazanmış bir veziri idi. Fazla tutunamadı, fakat düşmesinden evvel kabinesini tasfiye maksadıyle mecbur kaldığı birkaç istifayı müteakıp mühr-i hümâyûnun tekrar tekrar kendisine verilmek suretiyle mevkiinde ipkası şüphesiz bu itimadın kuvvetli nişanelerinden biridir. Bu hal, mizah gazeteleriyle halk arasında bir istihza vesilesi olmaktan veya bir takım fıkralar uydurulmasına yol açmış bulunmaktan hâli kalmıyordu. Âyân âzasından meşhur Deli Fuad Paşa'nın bir gün lokantada pek sevdiği hünkâr beğendi yemeğini listede görür görmez garsonu çağırıp:

— Bana bir Ferid Paşa getir, dediği o zamanın pek şöhret bulmuş fıkralarından biridir.

Nihayet İngilizler, Ferid Paşa'nın berbad ettiği Anadolu dâvasını kendi çıkarlarınca halletmek isteyerek zecrî tedbir dedikleri 16 mart hadisesini vücuda getirdiler.

16 MART OLAYI

Ben o gün Ankara'dan gelen bir mektubu almak üzere İstanbul'a gidiyordum. Haydarpaşa'da trenden inince vapuru hazır bulamadığımız için iskelede beklemeye başlamıştık. Yanımda eski arkadaşım Hüsrev Sami'nin kardeşi Eyyûb da vardı. Bir müddet bekledikten sonra bizim gibi trenden inmiş bulunanlardan Dr. Cevdet Bey ismindeki arkadaş yanıma yaklaşarak kulağıma şu sözleri fısıldadı:

— Burada vapur bekliyorsan nafile vakit geçirme eve dön, çünkü vapurun geleceği yok. İngilizler İstanbul'da talan yaptıkları için iki sahil arasındaki münakaleyi kesmişler. Yalnız vapurları değil, sandalları bile işletmiyorlarmış. Hattâ telgraf ve telefon muhaberesini de kestikleri için İstanbul'la görüşmek de mümkün değil. Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih askerî karakollarımız teslim olmadıkları için oralarda İngilizler'le Türk askeri arasında müsademeler oluyormuş. İngilizler birçok kimseleri de tevkif etmişler. Bunların arasında Çürüksulu Mahmud Paşa, Cevad Paşa, Dr. Esat Paşa gibi zevatın mevcut olduğunu söylüyorlar.

Hayret ve teessürler içinde dinlediğimiz bu sözler üzerine arkadaşımla ben iskelenin ucuna kadar giderek etrafı tetkik ve tarassuda başladık. Hakikaten deniz üzerinde vapur ve sandal gibi bir şey görünmüyordu. Kızkulesi önünde yatan İngiliz dretnotunun toplarını Üsküdar ve İstanbul cihetlerine tevcih ederek âdeta ateşe hazır bir vaziyet aldığı ve şehrin üzerinde de bir tayyare dolaştığı görülüyordu. Ancak dikkatle etrafa kulak verdi-

Mütareke'den sonra Mustafa Kemal'in portresi otomobille dolaştırılıyor (solda). İzmir'in kurtuluşundan sonra Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazı.

ğimiz halde silâh sesine benzer bir şey duymamıştık. İstanbul her vakitki gibi zarif ve muhteşem camileri ve minareleriyle mahmur bir güzellik ve sükûnet içinde uyuyor gibi idi.

Havadis kulaktan kulağa yayıldığı için herkes dağılmaya başlamıştı. Biz de Kadıköyü'ne doğru yürüdük. Şimdi bazı köşe başlarında süngülü İngiliz nöbetçilerine, yollarda İngiliz devriyelerine rasgeliyorduk. O zaman rıhtım üzerinde bulunan postane binasının etrafının İngiliz askerleriyle kuşatıldığı ve bir odaya kapatılan memurların pencerelerden baktıklarını gördük.

Bir müddet sonra bulunduğumuz yere yanında bir arkadaşı olduğu halde muhalefetin meşhur erkânından Kiraz Hamdi Paşa geldi. Onu görür görmez kalabalık arasından ayrılarak istikbaline koşan ve önünde elpençe divan duran bir zat ile paşanın bizim müvacehemizde geçen şu muhaveresini asla unutamıyacağım. Paşa, sonradan polis hafiyesi olduğunu öğrendiğim bu adamın omzuna kolunu atarak:

— Nedir o allahaşkına ne oluyor? Vapurlar işlemiyor diye duyduk, doğru mu? Acaba sebebi ne imiş?

Öteki iki büklüm ellerini uğuşturarak ve sırıtarak cevap verdi.

— Bilmem efendim, İstanbul'da bir takım şeyler oluyormuş da!

— Ne oluyormuş?

Mütareke sırasında İstanbul'daki yabancı komutanlar: (Soldan sağa) İtalyan generali Mombelli, İngiliz generali Sir Charles Harrington, Fransız generali Charpy.

— Şey efendim bilmem, portakal muharebesi mi ne oluyormuş da, İngilizler de bunun için vapurların işlemesini men etmişler.

— Yok canım, dedi. Hiç böyle şey olur mu? Anadolu'da Kuvây-ı Millîye varken İngilizler'in böyler şeyler yapmak haddine mi düşmüş.

Elimizde kalan son vatan parçasını da düşmana teslim etmemek için Anadolu'da kanı ve canı bahasına uğraşan bir avuç vatan evladını bir alay vesilesi yapan bu paşanın sözleri o gün orada bulunanlara eminim ki İngilizler'in İstanbul'u işgalinden daha fazla dokunmuştu.

Düşmanlar o gün duvarlara yapıştırdıkları resmî tebliğlerle bu işgalin sebebini de bildirdiler. Gûya, bazı kayıt ve şart altında İstanbul'u bize terk etmişlerse de Anadolu'daki Kuvây-ı Millîye hareketlerinden vazgeçilmediği için bu çareye baş vurmuşlar...

Kendi askerlerine taarruz bahsine gelince: Eğer aslı varsa, müdafaa-i nefis gibi meşrû bir maksat ve emelden başka bir şeye atfedilemeyeceği tabiî olan bu hareketin mazur görülmesi icabederdi. Mütareke ahkâmını çiğneyerek harimimize kadar giren bu efendileri karşılayarak izâz ve ikramda bulunacak değildik ya?.. Esasen hadise İstanbul'un vaziyetinde ciddî bir değişiklik vukua getirmediği yani İstanbul'un hakikî istikbâli veya esareti o günden değil daha önce düşman gemilerinin boğazı geçerek şehrin limanında göründükleri andan itibaren başlamış bulunduğu için herkes bu işgali bir İngiliz blöfü olarak telâkki ediyordu.

Bu vakadan sonra yeniden iktidara gelen Ferid Paşa, düşmanlara faydalı olmak için çok çalıştı. Meclis-i Mebusan'ı feshetmek, Anadolu'ya taraftar gazeteleri kapatmak, bazı zavallıları Millî Mücadele'ye hizmetlerinden dolayı idam etmek ve Kuvay-ı İntibatiye namı altında teşkil ettikleri kuvvetlerle Anadolu'yu tenkile kalkışmak teşebbüsleri bu gayretin mahsullerindendir. Fakat Anadolu gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenerek gayesine doğru ilerlemekte devam etti. Yıkılmadı. Nihayet siyasetinin iflâs ettiğini gören Ferid Paşa da mevkiini Tevfik Paşa'ya terk ile çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihten silinmesine kadar sadrâzamlıkta bulunan zat Tevfik Paşa'dır.

KURTULUŞ SEVİNCİ

1922 ağustosunun sonlarına doğru Anadolu kuvvetleri tarafından Yunan ordusuna karşı yapılan taarruz nihayet bizi ümitlerimize kavuşturmuştu. Taarruz haberleri gazetelerde çıktığı zaman bu hareketin elân Sakarya kenarlarında bulunan düşmanı on beş gün içinde Ege sahilinden denize dökecek mucizevî bir zaferin mukaddimesi olabileceğini kimse tahmin etmiyordu. O sırada biz, Eskişehir ve Kütahya gibi son defa düşman istilâsına uğrayan yerlerin sadece esaretten kurtarılarak eski vaziyete gelmelerini bile ehemmiyetli bir muvaffakıyet sayacak kadar kanaatkâr idik. Meğer tahminlerimizin erişemediği büyük mucize doğmak üzereymiş. Taarruz başladıktan belki bir hafta veya on gün sonra düşman başkumandanı Trikopis'in iki kolordu kumandanı ve erkân-ı harbiyesiyle birlikte Uşak'ta esir düştüğü haberini aldık. 9 eylülde Türk ordusunun İzmir'e girdiği havadisi İstanbul semasında bir zafer nağmesi halinde çağladı.

O gün ben karşıdaydım. Türk bayrağının al rengi derhal binaların cephelerini süslediği gibi, dükkânların vitrinleri de kırmızılı, beyazlı kumaşlarla donanıvermişti. Bâbıâlî caddesi öbek öbek müvezzilerin etrafına veya gazete idarehanelerinin önüne biriken halk kitleleriyle doluyor ve bütün gazeteler ilk sahifelerinde kalın yazılarla bu zaferi müjdeliyorlardı. Etraflarını kuşatan insan kalabalığından kurtulamadıkları için her zamanki gibi sokaklarda serbestçe gazete satamayan müvezzilerin birinden güç hal ile alabildiğim Akşam gazetesinin birinci sayfasında dev harflerle yazılmış şu bir tek cümle vardı:

ELHAMDÜLİLLÂH İZMİR'E KAVUŞTUK.

Evet, Elhamdülillâh hem İzmir'e, hem de etrafımızı çeviren esaret duvarını yıkarak hürriyet ve istiklâlimize kavuşmuştuk. Şimdiye kadar eğili duran alınlarımız yükselmiş ve göğüslerimiz genişlemiş olarak gezebilecektik; bu günleri idrâk etmek bizim nesil için ne derece büyük bir bahtiyarlıksa, evlâtlarımız için de şüphesiz o nisbette parlak bir iftihar ve gurur vesilesi olacaktı.

Bu zaferler üzerine İstanbul iki gece devam eden bir sevinç çılgınlığı yaşadı. Birkaç gün evveline kadar bir ölü sükûtu muhafaza eden şehrin üstünde sanki İsrafil'in suru üflenmiş gibi birdenbire mahşerî insan kitlelerinin canlanarak ufukları çınlatan vatanî nümayişlerle sokaklardan akıp gittiği görülüyordu. Bundan sonra hemen her sabah güneş doğarken hadiselerde yeni gelişmeler olmaya başladı. Mudanya'da mütareke şartlarının konuşulması, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi, İstanbul'un Anadolu'ya ilhakı, v.s....

Kadın, erkek, asker, sivil, herkesin omuz omuza savaşması sonunda kazanılan galibiyet:

Aziziye Zaferi

Yazan: Ertan Ünal

1877 YILININ 8 kasımını 9'a bağlayan gece Erzurum'un Vankderesi mevkiinde dondurucu ayaz altında üşümemek için dolaşarak nöbet tutan asker, gece karanlığı içinde bazı gölgelerin kendisine doğru yaklaştığını görünce silâhına davranarak seslendi:

— Dur, kimdir o? Parola?

Beklediği cevap gelmeyince tekrar etti:

— Parolayı söyle, yoksa vururum.

Gelenlerden biri Türkçe cevap verdi:

— Yabancı değil. Biz de Osmanlı askeriyiz. Çobandede'den geliyoruz. Yol ver de geçelim.

Nöbetçi, biraz daha yaklaşınca gelenlerin fesli ve Türk giyimli olduğunu gördü. Bu, zihnindeki son şüphe kırıntılarını da yok etmişti. Silâhını indirdi.

— Geçin... Fazla gürültü etmeyin.

— Sağolasın dadaş...

Bunu söyleyen en öndeki iri yarı askerdi. Ağır adımlarla nöbetçinin yanından geçerken birden geri döndü, yıldırım hızıyle koynundan çıkardığı hançeri olanca gücüyle askerin göğsüne sapladı. Böyle bir hareketi hiç beklemeyen nöbetçi, derin bir iniltiyle olduğu yere yuvarlanırken, iri yarı şahıs yine aynı çeviklikle cesedi bir çalı dibine çekti ve boylu boyunca uzattı. Daha sonra kendisini bekleyen arkadaşlarının yanına geldi:

— Tamam... Ortalıkta başka nöbetçi var mı?

— İkinci hatta kadar yok.

— Pekâlâ, işaret verebiliriz öyleyse...

Gecenin derin sessizliği içinde bir baykuş iki kere öttü. Bir an sonra dereyi çevreleyen çalı diplerinde, ağaç ardlarında kıpırdanmalar başladı. Gölgeler birken, beş oldu, on oldu, gittikçe çoğaldı. Başları fesli, ayakları keçeli, yüz hatları hiç de Türk'e benzemeyen bu gölgeler, bir çalı dibinde son uykusunu uyuyan şehidin yanından birer ikişer sinsi adımlarla geçerek uzaklarda kayboldular.

«SİLÂH BAŞINA!...»

Aynı gece Aziziye'nin bir numaralı tabyasında bulunan Yarbay Bahri Bey'in gözünü bir türlü uyku tutmadığından sağa sola dönüp duruyordu. İçinde büyük bir huzursuzluk vardı. Sanki bu gece bir şeyler olacakmış gibi geliyordu ona. Sonunda, uyuyamayacağını anlayınca yatağından kalktı, dışarı çıktı.

Dışarda müthiş bir ayaz vardı. Yarbay Bahri, kaputuna iyice sarınırken başını kaldırıp gözyüzüne baktı. Tek tük yıldızlar soluklaşmaya yüz tutmuştu. «Sabaha fazla bir şey kalmadı,» diye düşündü. Kaç geceden beri kuşkuyla Rus saldırısını bek-

leyip durmaktaydılar. İşte bir gece daha geçmek üzereydi ve Rus saldırısından eser bile yoktu ortalıkta...

Nöbetçinin selâmını alırken bir an dalgın gözlerle 2 ve 3 numaralı tabyaların bulunduğu taraflara baktı. Buralardaki anormal sessizlik hiç hoşuna gitmemişti. Bu defa gecenin karanlığını delmek istercesine dikkatle tabyaları süzdü. Bir takım gölgeler duvarlar üezrinde ses çıkarmadan gidip gelmekteydiler. Müthiş bir gerçekle irkildi ve aynı anda haykırdı:

— Nöbetçi, askere haber ver, silâh başına... Silâh başına...

«MOSKOF AZİZİYE'YE GİRDİ»

Ayaspaşa Camii müezzini Hacı Abdullah Efendi, odasında gaz lambasının soluk ışığı altında Kur'ân-ı Kerîm okuyarak sabah namazı vaktini bekliyordu. Birden bir gümbürtü ile irkildi. Evet yanılmamıştı, top sesiydi bu ve Aziziye'den geliyordu. Telâşla kutsal kitabı kapatıp yerinden doğrulurken kapının vurulduğunu işitti. Birisi heyecanlı heyecanlı bağırıyordu:

— Abdullah Efendi... Abdullah Efendi!...

Hacı Abdullah, aceleyle gaz lambasını aldı, uzun beyaz geceliğinin eteklerini savura savura dar koridorlardan geçip kapıyı açtı. Gaz lambası ışığının aydınlattığı soluk ve heyecandan gerilmiş yüze dikkatle baktı. Tanımıştı. Mahalle komşularından Hüseyin Ağa idi. İki adam bir an hiçbir şey söylemeden bakıştılar. Daha sonra yeni gelen telâşla konuştu:

— Moskof, Aziziye'ye girdi. İki tabya düşmüş, üçüncüsü de düşmek üzere!...

Hacı Abdullah bu sözleri duyar duymaz lambayı bir kenara atarak, ok gibi fırladı, yandaki minarenin merdivenlerine atıldı, ikişer üçer çıkmaya başladı. Kalbi, kafesini yırtacakmış gibi atıyor, heyecandan zorlukla nefes alabiliyordu. Tabyalardaki top sesleri fazlalaşmıştı. «Tanrım İnşallah geç kalmamışızdır,» diye düşünürken kendisini şerefede buldu. Bir an kuş bakışı derin bir uykudaymış gibi görünen şehre baktı. Aslında kimsenin uyumadığını, herkesin kapalı perdeler ardında kuşkuyla Moskof saldırısını beklediğini biliyordu. İşte beklenen an gelmişti. Erzurum'un kaderi şu saatlerde belli olacaktı.

Bir an süren bu düşünceden sonra Hacı Abdullah, gırtlağının olanca gücüyle haykırmaya başladı:

— Eh ahali... Düşman Aziziye tabyalarına girdi. Vatanını seven, eli silâh tu-

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı Aziziye'de top başında temsil eden bu gravür 1878 yılında İngiltere'de neşredilmiştir.

tanlar, ordumuzun yardımına koşsun... Ay ahali... Moskof Aziziye'ye girdi. Vatanını seven, askerimizin yardımına koşsun!...

1877-78 OSMANLI - RUS SAVAŞI VE AHMED MUHTAR PAŞA

1877-78 Osmanlı - Rus Savaşı sırasında Doğu'nun kalesi Erzurum'da kanla bir destan yazıldı. Bu destanın yaratıcıları, çoluğu çocuğu, kadını ihtiyarıyle bütün bir Erzurum halkı, yaratıldığı yer ise Aziziye tabyalarıdır. 1877 yılının 8 kasımını 9 kasımına bağlayan gece yerli Ermeniler'in yardımıyle, hileyle Aziziye tabyalarına giren Rus ordusunun öncü kuvvetlerine karşı Erzurum halkı tek kalp, tek vücut halinde ayaklanmış, sabahtan akşama kadar süren kanlı çarpışmalar sonunda tabyaları geri almıştı. Bir tek kelimeyle belirtmek gerekirse şahlanan ruh, yani mâna, maddeyi yenmişti. Bu zaferde Erzurum halkının her ferdinin apayrı bir payı vardır.

Aziziye destanını kelimenin tam anlamıyle kavrayabilmek için daha önceki olaylara ve bu arada 93 Harbi diye anılan 1877-78 Osmanlı - Rus savaşının başlangıcına dönmek gerekir. Çarlık Rusyası 24 nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etmiş, savaş ilânıyle beraber Tuna ve Anadolu cephelerinde Rus ordularının öncü kuvvetleri sınırı aşarak ilerlemeye başlamışlardı. Konumuzun dışında kaldığı için Tuna cephesinde cereyan eden savaşlara temas etmiyoruz. Doğu cephesinde General Tergukasof'un 30 nisanda Doğu Beyazıt'ı almasıyle başlayan savaş sırasında Türk ordusunun başında başkumandan olarak Ahmed Muhtar Paşa bulunuyordu. 38 yaşında, kabiliyetli ve zeki bir asker olan Ahmed Muhtar Paşa, 17 mayısta Ardahan'ı da alarak Kars'a doğru ilerleyen Rus ordusunu 21 haziranda Halyaz meydan savaşında yendi. Bunu, 25 hazirandaki Zivin meydan savaşında kazandığı zafer takip etti.

Bu zafer üzerine Rus çarı, Melikof'u azlederek, Kafkas Cephesi Kumandanlığını kardeşi Grandük Mihaylo'ya verdi. Ancak Rus ordusundaki bu kumandan değişikliği, Ahmed Muhtar Paşa'nın 25 ağustosta Gedikler meydan savaşını kazanmasına mani olamadı. Bu zafer üzerine devrin padişahı II. Abdülhamid, Muhtar Paşa'ya altın kılıçla beraber «Gazi» unvanını verdi.

Ahmed Muhtar Paşa'nın şansı Yahniler meydan savaşını kazandıktan sonra döndü. Bu sıralarda devlet, Rumeli'nin savunması ile meşgul olduğundan Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki kuvvetlere yardımcı kuvvetle, silâh ve kışlık giyim gönderememişti. Alacadağ'da mevzilenen Osmanlı ordusu bu yüzden Alacadağ arkasından Arpaçayı'nı aşan bir Rus kuvveti ile Şûrel'den ilerleyen Rus ana kuvvetlerinin ortaklaşa saldırısı sonunda bozguna uğradı. Ahmed Muhtar Paşa, kalan kuvvetleri toparlayarak Erzurum'a doğru çekilmeye başladı. Bu çekiliş sırasında 4 kasım 1877'de Deveboynu savaşlarını da kaybetti, aynı gece son savunmayı Erzurum kalesinden yapmak üzere şehre geldi.

Ordunun maneviyatı son derece bozuktu. 50'den fazla top, Deveboynu'nda bırakılmıştı. Ahmed Muhtar Paşa bir yandan Aziziye Tabyası'nda savaşlardan artakalan dağınık birlikleri toplamaya çalışırken, diğer yandan da Trabzon'dan gelecek kuvvetleri bekliyordu.

ŞEHİRDE ZIT CEREYANLAR

Erzurum'a doğru ilerleyen Rus ordusu komutanı 5 kasım günü Ahmed Muhtar Paşa'ya, teslim olması için bir elçi göndererek teklifte bulundu. Elçi tarafından getirilen ve Çar orduları başkomutanının imzasını taşıyan mektupta, «Sizde ve askerinizde iler tutar yer kalmadı. Beyhude yere kan dökmemek için Erzurum kalesini teslim ediniz. Aksi halde şehriniz ve istihkâmlarınız tahrip edilecek, çoluk çocuğun vebali sizin üzerinize olacaktır,» denmekteydi.

Ahmet Muhtar Paşa, komutanlarıyle yaptığı kısa bir görüşmeden sonra bu teklife kesinlikle hayır cevabı verdi. Teslim teklifi şehir halkı arasında büyük bir öfke yaratmıştı. Erzurum halkı, çoluğu çocuğu, kadını, ihtiyarıyle, son damla kanları akıncaya kadar çarpışıp düşmana kaleyi vermemeyi kararlaştırmıştı. Ancak halk içinde gizliden gizliye faaliyet gösteren ve Türk'ü içten vurmaya çalışan Ermeni ve Yahudiler burada da menfî propoganda yaparak halkın savaş azmini kırmak için uğraştılar. Bu propogandalar da tesirini gösterdi. Dövüşerek ölmek, kaleyi vermemek isteyenlere karşı çıkanlar teklifin kabul edilmesini istiyor, bu isteklerine sebep olarak da teslim olunması halinde kimsenin kılıçtan geçirilmeyeceği, mal ve canlarına dokunulmayacağı yolunda düşman tarafından yapılan vaadi gösteriyorlardı. Kalenin içinde ve çoluk çocuk arasında yapılacak kanlı bir boğuşmanın çok acı sonuçlar vereceğine inananlar, Müftü Ömer Efendi aracılığıyle bunu Ahmed Muhtar Paşa'ya bildirdiler.

Ancak halkın büyük çoğunluğu aynı görüşte değildi. Arapzâde Ali adında bir vatanseverin başkanlığında toplanan halk.

Aziziye savaşının kadın kahramanlarından meşhur Nene Hatun (solda) yine savaşın kahramanlarından Yaşar Emmi ve bir başka yerli kadınla beraber.

yurdun varlığı için can, mal ve çocuğun, tek kelimeyle hiç bir şeyin düşünülemeyeceğini, bunların değerinin olmadığını, dövüşmek gerektiğini savundu. Bu toplantıya katılanlar arasında Nene ve birkaç kadın da bulunmaktaydı. Karşılıklı yapılan tartışmalar sırasında Nene'nin «Ben de bu savaşta sizin yanınızdan ayrılmayacağım. Din kardeşlerimin intikamını alacağım. Rus'u memlekete sokmayacağız,» şeklindeki sözleri toplantıdaki erkekleri de heyecanlandırmış, Kur'an üzerine yapılan yeminlerle Erzurum'un son ferdin kanına kadar müdafaası için and içilmişti. Ahmed Muhtar Paşa bu kararı kendisine bildiren heyet başkanı Arapzâde Ali'yi alnından öpmüş, daha sonra II. Sultan Hamid'den gelen ve Erzurum'un mutlaka savunulmasını isteyen telgrafı halkı duyurmuştu.

Padişah telgrafında şöyle demekteydi:

«Bugün bulunduğunuz yer Asya'nın en önemli noktası ve düşmanın göz diktiği yerdir. İşte bu yer büyük bir tehlikede bulunuyor. Allah esirgesin bir vakitten beri ordumuzda görülen dağılma ve çöküntüler bu defa da vukua gelir ve Erzurum'a da bir zarar olur ve Erzurum istilâya uğrarsa, böyle bir elemli olayın devletin maddî ve manevî varlığında açacağı yaraları size anlatmaya lüzum yoktur. Şu halde asıl iş görecek ve devletin üzerinizdeki nimet hakkını gözetip milletimizin sizden beklediği şerefi ispat edecek gün, bugündür. Namus ve şerefi muhafaza edemezsek, bu, kıyamete kadar tarihimizden çıkmayacak, askerlik şerefimize sürülmüş, acıklı bir leke olacaktır...» (1)

GECE BASKINI

Erzurum'u Anadolu içlerine doğru yürümelerine tek engel olarak gören ve ne pahasına olursa olsun, şehri ele geçirmek isteyen Ruslar, Emîr Hacıbey adında Türk asıllı hain bir kumandan yönetimindeki 153. ve 156. alaylarla Aziziye Tabyası'na gece baskını yapmayı kararlaştırdılar. Baskın tarihi olarak 8 kasımı 9 kasıma bağlayan gece seçilmişti. Aynı gece, 2 alayla Ahali ve diğer 2 alayla da Kiremitlik Tabyası da ele geçirilecekti.

Plan gece saat 2 sularında tatbik mevkiine kondu. Ruslar baskında kılavuz ola-

(1) Telgrafın metni sadeleştirilmiştir.

rak Ermeniler'i kullandılar. Bunlar **Müdürge, Tasmahur** köylerinin Ermenileri ve Vank kilisesi papazlarıydı. Türkçe konuşan bu soysuz kişilerin yardımıyla Vankderesi'ndeki nöbetçileri öldüren Türk askeri kılıklı Ruslar, daha sonra siperlere girdiler. Uykusuzluk ve soğuk yüzünden üzerlerine uyuşukluk çöken askerleri şehid ettikten sonra, beraberlerindeki merdivenlerle Aziziye Tabyası'na girdiler. Bütün bu işler tam bir sessizlik içinde ve çok kısa bir sürede yapılmıştı. Burada katliâm büyük oldu. Tabyanın 2. ve 3. kesimlerini ele geçiren Ruslar, koğuşlarda uyumakta olan ve bu baskın karşısında gafil avlanan yüzlerce Türk askerini şehid ettiler. Tabyanın birinci kesimi, diğerlerine nazaran biraz daha sağda kaldığı için birden baskına uğramamış, uyanık davranan bir kumandan, Yarbay Bahri, şiddetle karşı koyarak düşmanı bu kesime sokmamıştı. Yazımızın başında da anlattığımız gibi bu kesimdeki Türk askerini mutlak bir katliâmdan kurtaran Yarbay Bahri, düşman üzerine top ateşi açtırmış, kendisi yaralandığı halde, yarasını gizleyerek askerin başında yine savaşa devam etmiş, bir yandan da durumu, bir haberciyle Ahmed Muhtar Paşa'ya bildirmişti.

Diğer iki tabyaya yapılacak baskınlar ise tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Ahali tabyasına saldıranlar yönlerini şaşırınca kendilerini ilk yürüyüş yerlerinde buldular. Kiremitlik Tabyası'nı basmaya hazırlanan alaylar ise yollarını uzatarak gecikince sabah hedeften uzak kalmış ve Türk topçusunun ateşi altında geri çekilmişlerdi.

AZİZİYE SAVUNMASI

— Ey ahali. Moskof Aziziye'ye girdi. Vatanını seven, askerimizin yardımına koşsun!

Günlerden beri heyecan içinde Rus saldırısını bekleyen Erzurum halkı, önce Ayaspaşa, daha sonra da şehrin bütün camilerinden yükselen bu çağrıyı duyunca, kadını erkeği, çoluğu çocuğuyle birden evlerinden boşalıverdiler. Herkes balta, yatağan, kılıç ne bulursa kapıp, dışarı fırlıyor ve sonra bir sel gibi Aziziye Tabyası'nın bulunduğu Topdağı'na doğru akıyordu. Uzaktan uzağa işitilen top sesleri-

Baştan başa Türk eserleriyle dolu olan Erzurum'daki Çifteminare medresesinin avlusu.

Eski Erzurum'dan bir görünüş.

nin gittikçe hafiflemesi ise halkı daha büyük bir hırsla oraya doğru koşmaya sevketti.

Şehrin kenar mahallelerinden birindeki evinde saatlerden beri ağabeyinin ölüsü başında sessizce ağlamakta olan genç kadın, yankılanarak Erzurum'un her köşesine yayılan çağrıyı duyunca bir an irkildi, göz pınarlarında donmuş bir, iki damla gözyaşını sildi. Ağabeyinin çoktan soğumuş alnını yavaşça öperek, «İntikamını alacağım kardeşim. Seni öldüreni öldüreceğim,» diye fısıldadı; evden satırını ve ağabeyinin tüfeğini kapıp dışarı fırladı. Sokakta ellerinde tüfek birkaç erkek Kars kapısına doğru koşmaktaydı. Genç kadın da bunların arasına karıştı. Her adımda, her evin kapısından eli kılıçlı, tüfekli, baltalı ihtiyar erkekler, ak saçlı kadınlar, genç kızlar çıkıyor ve birbirlerini takip ediyorlardı. Aziziye'deki kahramanlığıyle adı tarihe «Nene Hatun» olarak geçecek genç kadın, adımlarını hızlandırarak genç kızlara yetişti.

Rus baskınını öğrenen Ahmed Muhtar ve Hasan Paşalar, ellerindeki taburlarla Mecidiye Tabyası önüne geldikleri sırada Erzurum halkının ilk öncüleri Aziziye önlerinde belirmiş ve tabyalarla, kışlalara dolmuş olan düşmana karşı hücuma geçmişlerdi bile. Coşkun ve imanlı Erzurum halkı tabyalardan açılan kesif düşman ateşine göğüslerini siper ederek ilerlerken büyük kayıplar verdiler. Buna sebep toplu halde korunmadan, yayılmadan hücuma geçmeleriydi.

İlk anda içlerinde kadın ve çocukların da bulunduğu 300'e yakın insan Rus kurşunlarıyle şehit oldu.

En ön safta ilerleyenler arasında 4 kadın bulunmaktaydı. Nene, Kara Fatma, Hürmüz ve Name adındaki bu 4 kadın, erkeklerinden hiç de geri kalmayacak bir şekilde dövüşüyor, attıkları kurşunlarla tabya burçlarında siperlenmiş Rus askerlerini birer ikişer cansız yere seriyorlardı. Her kurşunda Ruslar'a karşı duyulan kin bir kat daha bileniyordu. İkinci hatta bulunan 30 kadın ise kolları sıvalı, oradan oraya koşmakta, yaralananları kenara alıp, yaralarını sarmakta, bu arada erkekleri coşturucu sözler söylemekteydi.

«OSMAN TESLİM»

Halkın bu imanlı saldırısı çok geçmeden semeresini verdi. İlk safta çarpışanlardan sağ kalanlar kendilerini birden Aziziye'nin içinde manialı kışlanın önünde buluverdiler. Kışla kapısı, pencerelerden yağmur gibi yağan kurşunlara rağmen, halk tarafından bir anda kırılıverdi, halk içeri doluştu. Burada kan gövdeyi götürdü. Analarını, babalarını, kardeşlerini, oğullarını Rus kurşunlarıyle kaybetmiş Erzurumlular, gittikçe büyüyen bir öfke içinde saldırdılar. Baltalar, satırlar, ata yadigârı kılıçlar, birer ikişer inip kalkıyor ve her iniş kalkışta birkaç Rus cansız yere seriliyordu. Nene, yanındaki arkadaşlarıyle birlikte oradan oraya koşmakta, durmadan vurmaktaydı.

Yaşar Emmi adında bir Aziziye gazisi, Manialı kışlada olanları kendisiyle görüşen bir yazara şu şekilde anlatıyor:

«... Urus askerlerinin hepsi 'Osman Teslim' demeyi öğrenmişler. Başları dara gelince onu söyleyip canlarını kurtaracaklar. Kışlanın içinde dipçiği kime kaldırsak Osman teslim diyor. Başka zaman olsa haydi dinleyelim. Fakat bizimkilerden kadın erkek kanlar içinde bir sürü insan yere serilmiş. Ne Osman dinledik, ne de teslim. Kadınlardan da yararlık gösterenler pek çoktu. Yanıma rasladığı için gözümle gördüm. Gülizar Kadın, bulgur değirmeni sahanlığı gibi iri bir taşı çatal sakallı Moskof paşasının başına öyle bir indiriş indirdi ki, adamcağız soluğunu bile çıkaramadan cansız devrildi...» (2)

Bu kanlı savaşta gösterdiği yararlıklarla adı ebedileşen ve tarihe geçerek kahraman Türk kadınının sembolü haline gelen Nene Hatun ise yıllar sonra kendisiyle görüşen gazetecilere şunları anlatmıştı:

«... Olaydan bir gece önce ağabeyim Hasan cepheden ağır yaralı olarak eve gelmişti. Bir yandan ona bakarken, bir yandan da 3 aylık çocuğumu emziriyordum. Kardeşim o gece kollarımın arasında öldü. Sabaha karşı minarelerden Moskof Aziziye'ye girdi diye haykırışlar başlayınca, kardeşimin alnını öpüp, 'Seni öldüreni öldüreceğim,' diye and içtim. Yavrumu Tanrı'ya emanet ettikten sonra, ağabeyimin tüfeğini ve satırımı alıp dışarı fırladım. Sel gibi Aziziye'ye akıyorduk. Tabyanın mazgallarından düşman ölüm yağdırıyordu. Düşmanda iyi silâh vardı, bizde de imân. İleri atıldım. Dadaşlar arasına karıştım. Satırım durmadan kalkıp iniyordu...»

Tabya içinde mukavemetleri gittikçe zayıflayan Rus askerleri birkaç saat sonra kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardı. Tabyadan gruplar halinde Vankderesi'ne doğru kaçanlar burada da ölümü karşılarında buldular. Dadaşlar yalınkılıç öylesine öfkeyle saldırıyorlardı ki, karşılarındaki düşman birlikleri karşı durmaya vakit ve fırsat bulamadan oldukları yerde diz çöküp aman dilemekten başka bir şey yapamıyorlardı. Vankderesi'nin içine kaçan Ruslar ise, yetişen taze kuvvetler sayesinde canlarını kurtardılar.

Yarım gece ve bir gün süren kanlı savaş sonunda düşman 2300 ölü vermiş, yaralılardan bir kısmını kaçarken götürmüştü. Bizdeki şehit sayısı ise 1000'i bulmaktaydı. Bunlardan 600'ünü asker ve subaylar, 400'ünü ise sivil Erzurum halkı teşkil ediyordu. Şehitler arasında içlerinde Kara Fatma'nın da bulunduğu 6 kadın vardı.

AMERİKALI GENERALİN SÖZLERİ

Aziziye savunmasına 20 yaşında genç bir gelinken katılan ve emsalleri gibi büyük yararlıklar gösteren Nene Hatun, şöhretini biraz da uzun yaşamasına borçludur. Nene, bu şanlı savunmanın hayatta kalan tek şahidi olarak yakın zamana kadar gelmiş, bu, onun büsbütün tanınmasına yol açmıştır.

1952 yılında Erzurum'da yapılan askerî manevralar sırasında, Türkiye'ye gelen NATO Kuvvetleri Başkumandanı General Ridgway, Nene Hatun'u ziyaret ederek elini öpmüş ve yeni bir savaş olduğunda katılıp katılmayacağını sormuştu. Feri yavaş yavaş sönmeye yüz tutmuş gözlerinde bir an Aziziye savunmasının hayalleri belirip kaybolan 95 yaşındaki kahraman Türk kadını heyecanla «Tabiî giderim...» diye cevap vermişti. Bu cevap üzerine heyecanlanan General Ridgway daha sonra şu sözleri söyleyecekti: «Aziziye mucizesinin sırlarını Nene'nin sözünden ve yüzündeki çizgilerden öğrendim. Nene efsane değil, bir hakikattir.»

1955 yılının Anneler Günü'nde «Annelerin Annesi» seçilen Nene Hatun, aynı yıl geçirdiği bir zatürree hastalığı sonunda öldü. 23 mayıs 1955 tarihini taşıyan gazetelerden birinde şu haberi okuyoruz:

«93 Türk - Rus savaşında Erzurum müdafaasına iştirak eden ve Aziziye tabyasının geri alınışında büyük yararlıklar gösteren Nene Hatun dün saat 13'te Erzurum Nümune Hastanesi'nde ölmüştür. Kahraman Nene'nin ölümü, şehirde olduğu gibi yurtta da derin bir teessür uyandırmıştır. Nene Hatun, birkaç gün önce zatürreeye yakalanmış ve hastaneye kaldırılarak tedavi altına alınmıştır. Son Aziziye kahramanının cenazesi bugün bütün Erzurumlular'ın ve ordu birliklerinin iştirakiyle yapılacak resmî törenle kaldırılacaktır. Nene Hatun Aziziye Şehitliği'ne tevdi olunacaktır.»

Nene Hatun, bugün tarihe «93 Harbi» adıyle geçen bu savaşta Aziziye savunması sırasında şehit düşenlerin hâtırası için yapılmış olan şehitlikte son uykusunu uyuyor. Ancak, torunları olan Türk kızları bugün gerekirse yeni Aziziyeler yaratmaya hazır halde beklemektedirler. Ve bir gün bu görev anı gelip çattığı zaman onların da «Nene Hatun» örneği kahramanlıklar göstereceğinden kimsenin şüphesi yoktur.

(2) İsmail Habib Sevük: Yurttan Yazılar.

Madenî Para Fabrikası: Darphane'nin Tarihi

Röportaj: Vural Sözer
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

SİMİTÇİSİNDEN profesörüne, çöpçüsünden fabrikatörüne kadar her Türk vatandaşının ama üç ama beş sahip bulunduğu ufak paraların kendilerine göre bir hikâyesi var.

Ceplerimizde taşıdığımız çil çil liralar, yirmi beş kuruşlar, onluklar ve beşlikler darphane dediğimiz madenî para fabrikasında hazırlanıyor.

Topkapı Sarayı müştemilâtından olan ve bir darphane için pek çok teknik imkânsızlıkları bulunan müessesenin, Balmumcu'daki yepyeni ve modern tesislerine taşınmış olması münasebetiyle gittik, gezdik.

ÖNCE TARİHÇE

Darphane Müdür Muavini Mahir Baysan anlatıyor:

— Çok eskiden beri sikke dediğimiz paraların yapıldığı yere darphane denir. Türk darphanesi, dünya darphaneleri arasında en eski maziye sahip kuruluşlardan biridir.

Türkler, Orta-Doğu'dan Anadolu'ya yayıldığı tarihlerde irili ufaklı beylikler kurdular. Bunların kendilerine mahsus darphaneleri vardı. Ancak, biz Türk darphanesine başlangıç olarak, aynı şehirde ve aralıksız faaliyetine devamı bakımından Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'da tesis ettiği darphaneleri sayıyoruz.

Bu, ilk Türk darphanelerinin kuruluş tarihi hakkında kesin bir kayıt yok. Para basımı Çemberlitaş ve Beşiktaş'taki ufak imalâthanelerde başlamış. İlk Osmanlı altın parasının darp tarihi olan 1467 yılını, beş yüz yıllık maziye sahip Türk darphanesinin başlangıcı olarak kabul ediyoruz. Muntazam darphane haline geçiş ise 1596 yılına rastlıyor. O çağda bu atelyelerde bin kişinin çalıştığını biliyoruz.

İkinci kuruluş, 1723 yılında, III. Sultan Ahmed zamanında Sarayiçi'ndeki darphane kuruluyor. Topkapı Sarayı ile Gülhane Parkı arasındaki bu tesislerde tam 245 yıl barınan Türk darphanesi, bugün üçüncü kuruluş devrini yaşamaktadır. 8 temmuz 1967 tarihinde Balmumcu'daki modern tesislerinde faaliyete geçen Türk darphanesi, mazisine yaraşan bir çalışma gücü kazanmış bulunmaktadır.

Önceleri banknot matbaaları yoktu. Devletlerin para basma işini darphaneler görürdü. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Türk darphanesi de altın, gümüş ve mangır dediğimiz bakır madenî paraları basmıştır. Bugün altın para basılmamaktadır. Yalnız kuyumcuların siparişi üzerine ziynet eşyası basmaktayız. İsteyen kuyumcu altını külçe halinde getirir, ziynet eşyası bastırır.

— Bir de altın ziynet eşyalarında darphane damgası oluyor. Bu ne demektir?

— Efendim bu, darphanemizin bir halk hizmetidir. Piyasada satılmakta olan altın ve gümüşten mamul ziynet eşyasını,

Kova kova madenî paralar, ilgili memura teslim ediliyor.

özellikle bilezikleri ayar eder, darphane damgasıyle tasdikleriz. Bu da halkımıza güven verir.

Ayrıca, resmî mühürler, madalyalar, nişanlar, plâketler basımı da darphanemizin meşgul olduğu konulardır.

— Günde ne kadar para basılıyor acaba?

— Eski darphenimizin tesislerinde günde 250 bin adet para basılırdı. Yeni darphanemiz tam kapasiteyle çalıştığı takdirde günlük ortalama 700 bin adet para basabilmektedir. Piyasanın ihtiyacı ise günde 450 bin adettir.

— Madenî para ihtiyacında artış oluyor mu?

— Evet, son on yıldır madenî para ihtiyacı artmaktadır. Bu artışın iki sebebi var: Nüfus çoğalması ve ekonomik gelişme. Bir ülkenin ziraati, sanayii, ticareti gelişiyorsa o oranda bozuk para ihtiyacı da çoğalıyor. Bilindiği gibi kâğıt paranın tedavülünde bozuk para yardımcıdır. İhtiyacın artması, gelişmenin belirtisidir.

— Yeni darphane her halde sizi rahat ettirmiştir.

— Elbette, iki yüz elli yıldır hizmet gören eski darphanemiz, meyilli bir arazide kurulmuştu. İmalât sahası dağınıktı, malzeme nakli güçtü, sıhhî tesisatı yoktu. Şimdi tesislermiz şu günkü durumu ile yirmi yıllık ihtiyaca cevap verebilecektir. Daha ilerideki yıllarda yapılacak tesis ilâveleri düşünülerek bina hayli geniş tutulmuştur. Yeni darphanemiz 16 milyon 800 bin liraya malolmuştur. Bunun 9 milyon 800 bin liralık kısmı makine ve tesislere, geri kalanı binaya harcanmıştır.

Bu yenileniş sayesinde işçi ve zaman tasarrufu da sağlanmış, maliyet ucuzlamıştır. Çünkü, her sanayi dalında olduğu gibi, para basımında da işçilik ücretleri, ham madde ve enerji maliyeti devamlı artış kaydediyor. İmalâtımızın yüzde 15-20'si masraftır. Ancak ufak paralar dayanıklılık ve tedavülde kalma yönünden uzun ömürlü olduğundan, imalât masrafının yıllara dağılımı bu uğurdaki hazine masraflarını bir miktar ucuzlatmaktadır.

PARA BASIMI

— Darphanenin nasıl çalıştığı hakkında fikir verebilir misiniz?

— Para dört safhada basılır. Önce ham madde, külçe halinde dökümhaneye gelir ve burada potalarda eritilerek çubuklar elde edilir. Çubuklar önce haddeden geçirilerek basılacak para kalınlığına getirilir, gene basılacak paranın kutrunda ve pul halinde doğranır. Bu pullara, kenarlama adı verilen kenar baskısı yapılır. Kenar baskısı; Türkiye Cumhuriyeti yazısı, mo-

tif veya tırtıldan ibarettir. Yazı yahut motif olmayan on kuruşluk ve beş kuruşluklara ise bombe verilir.

— Demek baskı daha sonra oluyor?

— Evet, kenar baskısı yapılan yuvarlak pullara bu bölümde tavlama denilen ameliye tatbik olunarak baskıyı kolaşlaştırması için yumuşaklık kazandırılır. Bir çeşit fırınlama yoluyle yapılan bu tavlamadan çıkan pullar, yüzde beş sülfürik asit karıştırılmış bir mayi içinde yıkanır, ağartılır, sonra da dev bir santrifüjde kurutulur.

Tavlanan pullar darp makinelerine sevk edilir ve aynı zamanda her iki yüzü de basılır.

Para basmanın bu safhası bize hayli ilgi çekici geldi. Tesisleri görmeden önce düşünür dururdum. Ufacık onluklar, beşlikler nasıl sayılıyordu, makinelerin başında çalışanlar nasıl kontrol ediliyordu?

Gördükten sonra anladık. Yazmaya dahi değmeyecek kadar püf tarafı varmış. Servis şefi güzel bir örnekle bize her şeyi izah ediverdi:

— Benim, dedi. Size beş yüz lira borcum olsa ve bu borcumu ödesem, benden bir şey isteyebilir misiniz?

Doğru. Tavlamadan çıkan pullar çok hassas, 100 miligramı dahi tartacak hassasiyetteki terazilerde tartılarak ait olduğu baskı makinesinin operatörüne imza mukabili teslim ediliyor. Operatör de bastığı parayı gene tartı sonunda iade ediyor. Gramı gramına değil, miligramı miligramına...

Ayrıca tartıdan paranın adedini bulmak da mümkün. Bir adedi itibarıyle her ufak paranın gramajı bilindiğine göre ne kadar kilonun kaç lira olduğunu da hesaplayabiliyorlar.

HAKKÂK MESELESİ

Darphanenin önemli bir noksanı var: Hakkâk.

Mahir Baysan bu konuda şöyle diyor:

— Hakkâksız darphane tasavvur edilemez. Eski Türk darphanelerinde modeli doğrudan doğruya çeliğe işleyebilecek hakkâklar varmış. Fakat son elli yılda darphanemiz hakkâksız kalmıştır. Bunun başlıca sebebi darphanenin böyle çok kıymetli sanatçıları tatmin edecek bir ücret veremeyişidir. Bu yüzden kabiliyetli gençler piyasada çalışmayı tercih etmişlerdir. Biz, bu boşluğu doldurmak için beş yıl önce bir gencimizi Roma Madalya Okulu'na hakkâk yetişmek üzere gönderdik.

İyi bir hakkâk yirmi, otuz yılda yetişir. Bu, bir parmak ve göz hüneridir. On dört, on beş yaşlarındayken başlamak lâzımdır.

Bunun dışında, özel mukaveleyle bağlı,

Eski Darphane'nin dışarıdan görünüşü.

genç, kabiliyetli bir başhakkâkımız var. Modeli çeliğe işleyebilecek kabiliyette bir eleman. Bu iki genç sayesinde artık kendi paralarımızı kendimiz yapacağız.

— Paranın çelik kalıbı nasıl hazırlanır acaba?

— Önce, para deseninin 20 - 30 santim çapında alçıdan bir modeli yapılır. Bu model, galvanoplasti dediğimiz muameleye tabi tutularak bakırla kaplanır. Böylece alçı modelin madenî bir kopyası alınmış olur. Bu kopya, pantograf adındaki özel bir cihaz yardımıyle basmak istediğimiz çaptaki çelik parçasının üzerine aynen işler. Hakkâk bundan sonra rötuş yapar.

Bazı darphanelerde alçıyı hazırlayan heykeltraş ayrıdır, hakkâk ayrıdır. Tam hakkâk, alçı kalıbı da hazırlar, hakkâklık işini de görür.

— Türkiye'de hakkâk yetiştirecek müessese yok mu?

— Bir eğitim kurumu yoktur. Hakkâklıkla heykeltraşlık paralel gittiğine göre, Güzel Sanatlar Akademisi'nin heykeltraşlık bölümünde hâk mesleğinin öğretilmesi kanaatimizce en uygunudur. Fakat biz darphane olarak bunu ele almak istiyoruz. Bir madalya okulu düşünüyoruz. Statüyü tetkik etmekteyiz. Ufak sayıda aday seçmek ve onları yetiştirmek istiyoruz. Bu konudaki çalışmalarımızı tamamlar tamamlamaz Maliye Bakanlığı'na sunacağız. Hakkâksızlık yüzünden madalya, nişan, plaket gibi siparişleri alamıyoruz.

— Dünyada pul koleksiyonculuğu kadar yaygın, madenî para koleksiyonculuğu olduğunuz biliyoruz. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İtalya, Fransa, İngiltere, Meksika ve bazı Asya ülkeleri bu konuda hayli ileride. Sadece Amerika'da kayıtlı 9 milyon, kayıtsız da bir o kadar madenî para koleksiyoncusu var.Bizde bu konu ile meşgul olundu mu acaba?

— Türk darphanesi olarak biz de bu konuya eğildik. Darphanelerde özel itinayla basılıp naylon mahfazaya konmuş paralar vardır. Seri halinde, en küçüğünden, en büyüğüne kadar tedavüldeki bütün paraları içine alıyor.

1962 yılında biz de bu ikinci tarzı yaptık, dünya koleksiyoncularına bildirdik. İlk yıl 2 bin dolarlık bir satışımız oldu. Bugün yılda 20 bin dolarlık bir seviyeye erişmiş bulunuyoruz. Bu, yaklaşık olarak 9 bin seri ediyor. Cüz'î de olsa memlekete döviz sağlıyoruz. Ayrıca naylon mahfaza ile birlikte Türkiye hakkında bilgi veren küçük bir de kart veriyoruz.

Bugün darphanemiz tarafından basılan ve tedavülde bulunan paralarımız 1 kuruş, 5 kuruş, 10 kuruş, 25 kuruş, 100 kuruş ve 250 kuruş değer taşımaktadır. Bunların yekûnu 391 kuruş eder. Biz bunu koleksiyonculara 540 kuruşa satıyoruz.

Darphanede madenin tartılması.

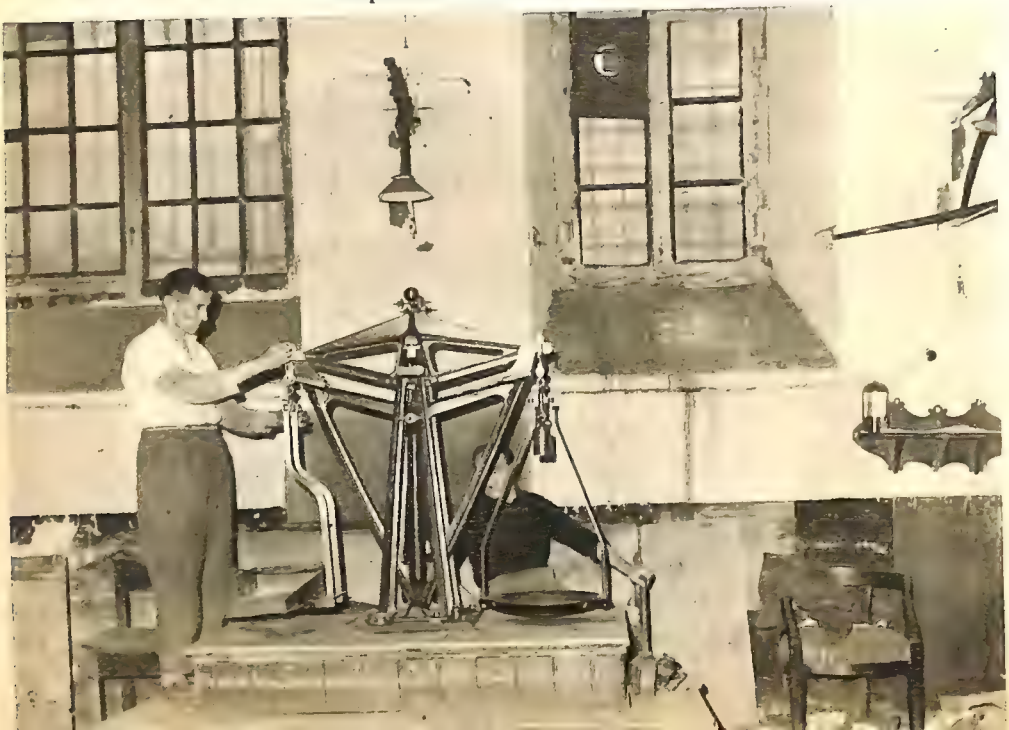

Eski darphaneden bir görünüş.

Dünya darphanelerinden bir çoğu ayrıca hatıra para da çıkarıyorlar. Önemli şahısların ölüm veya doğum yıldönümlerinde, tarihî olayların anma günlerinde çıkarılan bu paralar büyük döviz sağlıyor. Türk tarihi de dünyaca bilinen ünlü kişilerle dolu. Bunlara tarihimizi süsleyen olayları da ekleyecek olursak, Türk hatıra paralarının büyük ilgi göreceğine inanıyoruz. Bu konuda Maliye Bakanlığından yetki istedik, inceleniyor.

İŞÇİ OLMAK KOLAY DEĞİL

Darphanede işçilik yapmak kolay değil. İstediğiniz kadar sanatınızın ehli olun, bu işte aranan başka meziyetler de var. Öyle ya, paraları basmak, saymak, torbalamak; kısacası paralarla oynamak, sonra da cebinizdekilerle yetinmek, gözü tokluk, güven isteyen bir iş.

Bu konuda Mahir Baysan şöyle diyor:

— Bütün ustalarımız denenmiş, şahsiyetlerini ispat etmiş değerli elemanlarımızdır. Rasgele işçi almayız. Bizde işçilik, babadan oğula, yeğene, hısma veya akrabaya devredilir. Bu, darphanemizin geleneğidir. Bir eleman mı lâzım oldu. Huyunu suyunu bildiğimiz, güvendiğimiz bir işçimizin yakınını tercih ederiz.

Darphanenin en eski ustası, altmış şu kadar yaşında. Başteknisyen. Adı Zeki Erman. Tam kırk beş yıldır hizmet görüyor. Bize eski darphaneyi gezdirdi.

Eskiden buharla, yakın zamanlarda da dinamoyla çalışan koskoca bir makinenin önünde durduk. Makinenin üzerinde **«Maudslay Sons Field Engleers London 1841»** plâkası var.

Zeki Erman:

— Bu, beyin makinedir, diyor. Herşey çarklarla hareket ettiği için çarkhane adını verdiğimiz eski atelyedeki bütün makineleri bu çalıştırırdı. Tam kırk beş yılım bu makinelerin arasında geçti. Konuşmak, anlaşmak mümkün olmazdı. Birbirimizin söylediğini anlayabilmek için bağırır dururduk. Alışkanlık tabiî, evde konuştuğum zaman da hanım, «Ne bağırıyorsun?» diye çıkışırdı. Burada çalışmaya başladığım zaman delikanlı bile değildim. **«Daraba fî Konstantıniyye»** damgasıyle para bastığımız günleri hatırlıyorum. Şimdi gidin de yeni makinelerimizi görün, her şey otomatik, elektrikle işliyor. Bina deseniz tertemiz. Burası gibi inişli yokuşlu değil. Şu gördüğünüz dekovil raylarını ben döşetmiştim. Şu gördüğünüz vinçi elimizle çevirir basılmış paraları kasaya sevkederdik. Yeni darphaneyi gezince farkı göreceksiniz...»

Gerçekten aradaki dağlar kadar farkı gözlerimizle gördük.

Eski Cariye İsimleri

Eskiden saraylardaki cariyelere çok ilgi çekici isimler konurdu. Bu sayfalarda yayınladığımız 1884 tarihli vesikada, bu isimlerin bir kısmını bulacaksınız.

Rukıyye
Sabâhat
Reviş
Selîme
Ferâset
Râmî
Münif
Ayşe
Tal'at
Neşât
Zîşân
Sadhezâr
Tûbâ
Baht-ı Şâh
Fâtıma
Gülçin
Dilberî
Cûdî
Hurşid
Lebîb
Nâzenîn
Letâfet
Râmiz
Cezb-i Cihân
Cilvesâz
Cilvenâz
Efkende
Âlem-tâb
Hüsn-i bahâr
Cûd-i Dil
Şems-i Fer
Şeb-i Âhenk
Cezb-i Edâ
Pertevefzâ
Şevki
Zülf-i Bend
Nevser
Azm-i Dil
Gül - Sîmâ
Nûr-ı Hayâl
Cilve-i Dilsûz
Zihn-i Fer
Şem'i Zâr
Hadice
Şâh-ı Bahâr
Dilsiz Zeyneb
Hafize
Tâlib
Çeşm-i Fettân
Hoşfidan
Pürkemal
Zülf-i Bâr
Şem' - i Nûr
Zîrgûle
Kamertâb
Nihâl
Sitemkâr
Cânfezâ
Piyâlezâr
Hoş - Edâ
Nâz-ı Dil
Şevk-ı Nûr
Nev - Âfet
Râyet - Keşân
Sayd-ı Cenân
Saîde
Kesb-i Kemâl
Gonca-i Ter
Nûr-ı Mâh
Ayn-ı Fer
Lâle - zâr
Zerrîn - Safâ
Şems-i Nûr
Gül - Hîz
Dem - Hoş
Sabîh
Müntehâ
Mâhtâb
Şems-i Nisâ
Ruh-ı Bende
Nakş-ı Nigâr
Şevk-ı Dîde
Cilve
Mürg-ı Fer
Çeşm-i Safâ
Şûle-i Nûr
Hâlet - Fezâ
Tab' - ı Safâ
Dil - i Hicrân
Subh-ı Gül
Zülf-i Nergis
Cilvekâr
Reftâr
Nakş-ı Hâle
Çâresâz
Cilvekâr
Şevk - Sezâ
Cenân
Ebr-i Kamer
Cemâl-i Fer
Subh-ı Şems
Kamer - Felek
Hüsn-i Melek
Nev'i Nûr
Sermed
Zât-ı Perî
Şevk - Efzâ
Ferah - Nümâ
Lâle - Ruh
Şevk-ı Cedîd
Nihâvend
Cedîd
Hasîbe
Dilsiz Fatma
Mâh-ı Nigâr
Vasf-ı Kamer
Nâm-ı Firak
Vird-i Cenân
Dilberyan
Mâh-ı Nûr
Cemâl-i Nûr
Şevk-ı Sâz
Hoş - Sâr
Ferah - Fezâ
Sâz-ı Nigâr
Melek - Per
Müntehâ
Tavr-ı Bende
Nevres
Zerengül
Gül-i Zîbâ
Edhem
Pertevniyâl
Ârzûy-ı Cân
Dil-i Şevket
Nısf-ı Nihâl
Cezb-i Dem
Nûr-ı Nigâr
Çeşm-i Sezâ
Dilhûş
Hüsn-i Gül
Keremşâh
Şems-i Kemâl
Cezb-i Dil
Dilber - Sezâ
Sünbülveş
Kamerbend,
Yâr-ı Dil

Hüsn-i Cenân	Yâsemîn	Gülfidân	Fulya
Mâh-ı Seher	Sîmfer	Dilfezâ	Nûr-ı Dilâl
Dil-i Envâr	Tarz-ı Bend	Kebûter	Misl-i Cihân
Envâr-ı Şems	Nigâr-ı Şems	Tıfl-ı Gül	Dilber-i Cihân
Gonca-i Nigâr	Sahbâ	Rûz-ı Şen	Ferd-i Cihân
Bezm-i Nihâl	Dil - Safâ	Necât	Halk-ı Cihân
Cihân - fer	Dâd-ı Çim	Rûz-ı Ferah	Mihr-i Cihân
Dil - i Fecr	Hoşnigâr	Dilber - nigâh	Nev - Edâ
Hoşfidân	Vasf-ı Zerrîn	Dilber-i Ferah	Sanevber
Müferrah	Zevk-ı Nûr	Revnak	Nâdir-i Etfâl
Dilber-i Fer	Sabâ - Nûr	Rûh-ı Melek	Dilber-i Yâr
Dûd-veş	Bezm-i Nigâr	İstiğnâ	Şûh-ı Ter
İncisezâ	Ebrû - Nigâr	Hemtâ	Vefâ
Ferkâryâr	Pertev	Emsâal-i Nûr	Zülf-i Zâr
Leb-i Güzâr	Zernin	Envâr-ı Fer	Tûbâ
Nevresnihâl	Lâl-i Dûdân	Zevk-ı Bahâr	Nâdire
Rânâ	Bûd-ı Kemâl	Keşf-i Esrâr	Dilşikâr
Dil-Ferah	Vah-ı Dil	Lâl-i Safâ	Rûy-ı Kamer
Cezb-i Karar	Hüsntâb	Lâl-i Fer	Nev' - i Zâr
Dil-i Berkes	Nakş-ı Dil	Zerâfet	Ümmü Külsûm
Sîm - Ten	Çeşm-i Dilber	Lâl-i Felek	Enver-i Şevk
Mürg-ı Dil	Ebr-i Melek	Gül'izâr	Aşk-ı Piyâle
Zâr-ı Nigâr	Ceylânfer	Mâh-ı Safâ	Keşf-i Melâl

Saray cariyelerinin isimlerini tasıyan vesikanın bir kısmı.

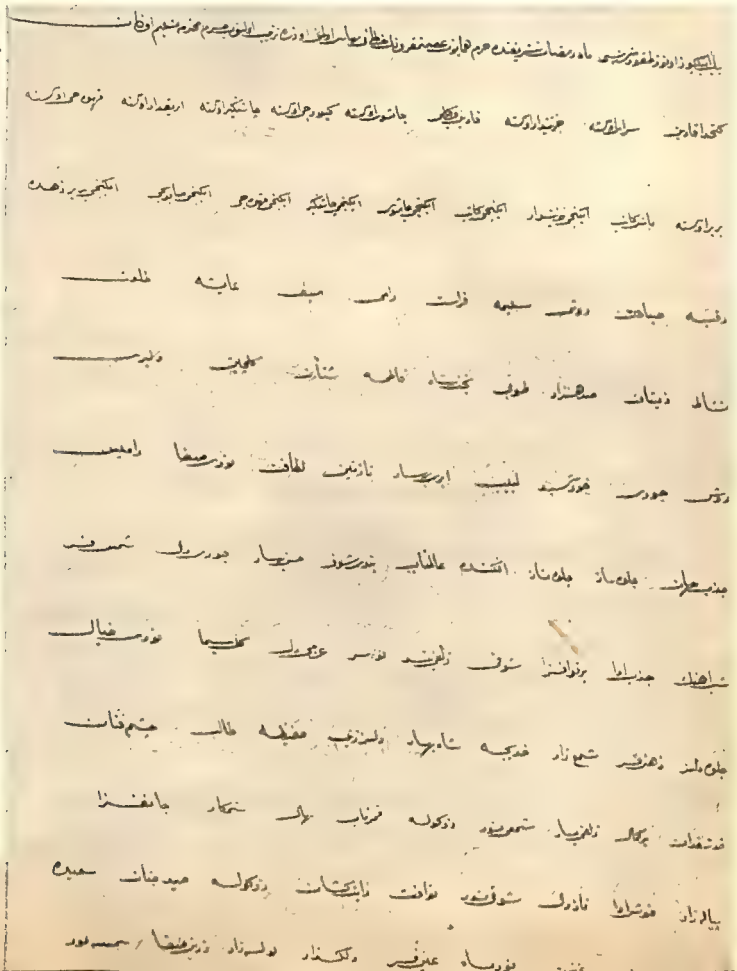

İnka tapınaklarından birinin bugünkü hali.

GÜNEŞ'İN KAYBOLAN ŞEHRİ

Yazan: Robin Hosie
Türkçesi: Öz Dokuman

PERU'DA bir şehir var. Üç yüz yıldan fazla bir zamandır, buranın taş duvarlarında hiç bir insan sesi yankılanmadı; koca binalarda bir nefes bile duyulmadı. Burası Peru'daki İnka medeniyetinin son başkenti, efsanevî şehir Vilcapampa.

Zamanında Vilcapampa'nın ünü çok yaygındı. Peru'yu işgal eden beyazlar, şehrin varlığını biliyorlardı. Bulmak için çok uğraştılar ama başaramadılar. Hemen hemen bin metre derinliğe kadar uzanan granit vadileri, dimdik yükselen tepeleri, karlı dağları aşamadılar; geçit vermeyen tropikal ormanlar yollarını kesti.

Şehir, 3 000 m. yükseklikteki sıradağların üzerindeydi. Az ilerde Machu Picchu dağının nerdeyse bulutlara değecek tepesi bütün ihtişamıyle görülüyordu. Burası Peru'nun hemen ulaşılması en güç vadisi olan Urubamba bölgesiydi, işte bu yüzden de Vilcapampa, efsane şehir olarak bir çok insanın hayalinde yıllarca dalgalanıp durdu.

Ama bir gün İspanyollar ulaştılar buraya. O zamanlar Tupac Amara, İncalar'ın reisiydi. İspanyollar güçlüydü, iyi de silâhlanmışlardı. İnkalar'ı yendiler, reisleri Tupac Amara'yı da öldürdüler. O günden sonra İnka imparatorluğu da çözülüp gitti.

1911 yılında Amerikalı bir arkeolog, Prof. Hiram Bingham, Peru'da kazılara başlamıştı. Uzun zamandır İnka medeniyeti üzerinde çalışan Amerikalı arkeolog, eninde sonunda efsane şehrini bulacağına inanıyordu. 1911 yılında başardı bunu. Böylece dünya, Peru'daki eski İnka medeniyetini, İnkalar'ın mimarlık alanında ne derece ileri olduklarını öğrendi. Koca taşlardan yapılmış muhteşem binalar bu gün de bilim dünyasının ilgisini çekmektedir.

Vilcapampa, 400 metre genişliğinde 350 metre boyunda bir alanı kaplıyordu. Burada 200'e yakın ev, mabet ve mezar vardı. Şehir, düşman saldırısına karşı da çok iyi tahkim edilmişti.

EFSANE ŞEHRİNİN KURUCULARI

Şehri kuranların kim oldukları, nereden geldiklerine ait çok az şey bilinmektedir. Buna rağmen, tarihte yüzyılların bile si-

lemeyeceği bir iz bırakmayı başarmışlardır.

İnkalar, Kristof Kolomb Amerika kıtasını bulmadan iki yüz yıl önce ilk imparatorluklarını Güney Amerika'da kurdular. İnka kelimesi, imparatora verilen bir unvandı. Halk, Capaccuna diye tanınırdı. Bugünkü Peru'nun büyük bir kısmıyle, Ekvador, Bolivya ve Şili'nin kuzey bölgesini kaplayan bir alana hükmediyorlardı.

İnkalar, eski Kolombiya medeniyetinin varisleridir. Ama kendi inançlarını bu medeniyetle yoğurmayı başarmışlardı. Kendilerinden önce kurulan medeniyeti kökten silip yerine kendi medeniyetlerini eklediler. Gerçekten iyi teşkilâtçıydılar. Bugün bulunan eserler onların bu alandaki başarısını ispatlamaktadır. Belki bu başarıları totaliter devlet anlayışının bir sonucudur. İmparator tek otoriteydi.

Bütün bu gelişmiş medeniyet, altına susamış İspanyollar tarafından yok edildi. 1553 yılıydı, İspanyollar büyük bir kuvvetle İnkalar'a saldırdılar, imparatoru öldürdüler. Bu da ülkede büyük bir tepki yarattı, 40 yıl gibi kısa bir zamanda da koca medeniyet çöküp gitti.

Halk çoğunlukla tarımla uğraşıyordu. Gerektiği zaman da ordu kurup ülkelerini savunurlardı. Atları yoktu, tekerlek denen nesneyi de bilmiyorlardı. Ama çalışkandılar, sosyal düzenleri sağlam temellere oturmuştu. İçine kapanık bir toplum olmakla beraber tarım alanında birçok buluşları vardı. Yapılan incelemelerden şu sonuç çıkmıştır: Bu gün tarımdaki gelişmelerin ilkel şekilleri o devirlerde İnkalar tarafından ortaya atılmıştı. 20 çeşit mısır, 240 çeşit de patates yetiştirmişlerdi. Patatesten içki de yapıyorlardı.

İnkalar'ın toplum düzeni klan esasına göre kurulmuştu. İnka toplumunda şahıslar âdeta aile içinde erimiş, hemen bütün kudret aile birliğinde toplanmıştı. Şahıslar yerine klanlar her şeye sahipti ve yönetim, klan reislerindeydi.

İNKALAR'DA EŞ SEÇME

Bir İnka erkeği 20 yaşına gelince evlenirdi. Bunun için erkekler özel merasimlerle kendilerine eş seçerlerdi. İnka kızları daha küçük yaşlarda dinî eğitime tabi tutulurlar, ileride kuracakları yuva için hazırlanırlardı.

Eş seçme merasiminde İnka kızlarının en güzelleri Güneş Bakireleri olarak ayrılıp özel bir eğitim görürlerdi. İnkalar güneşe taptıklarından kendilerine has dinî törenleri vardı. Güneş Bakireleri, kendilerini güneşe adayan İnka kızlarıydı. Yılın belirli zamanlarında veya olağanüstü bir olay meydana gelince özel şekilde yetiştirilmiş bu Güneş Bakireleri'nden biri kurban edilirdi.

Machu Picchu dağının bulutlara değen tepesiyle, derin vadilerinden birinin görünüşü.

DESİMAL SİSTEM

İnka toplumunda şöyle bir sistem vardı. İnkalar daima 10 rakamı esasına göre teşkilâtlarını kurmuşlardı. Bir işçinin vergi ödeme gücü yaptığı işe göreydi. Sonra 10'luk gruplar halinde çalışırlar, her on kişilik grubun başında bir ustabaşı bulunurdu. On grup bir baş tarafından yönetilir, 10 bin kişi de bir bölge amiri idaresinde olurdu. 10 bölgeyi de Apo denilen bir vali idare ederdi. Tabiî bütün bu valiler, İnka'ya, yani imparatora bağlıydı.

İnkalar, Vivacocha'ya taparlardı. Yani yaratıcı Tanrı'ya. Onlara göre Güneş, yaratıcı tanrının hizmetkârıydı. İşte bu yüzden de güneşin etkilediği bir olay İnkalar'ca kutsal sayılırdı. Tarım bundan dolayı kutsal bir faaliyetti. Bazı araştırıcılar, İnkalar'ın tarımla uğraşmalarını bu dinî sebebe bağlamaktadır.

İnkalar'ın yaşadığı topraklarda yapılan araştırmalar onların koyu bir bürokrat olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yalnız olayları bizim alıştığımız şekilde tesbit etmeyip uzun bir ipe aralıklı attıkları düğümlerle ifadeye çalışırlardı. Bu ipler bazen renkli olurdu ve her düğüm şeklinin bir mânası vardı.

İnka medeniyeti çok zengindi . Bol miktarda altın madenlerine sahiptiler. O kadar ki, şehirlerini altınla süslemişlerdi. Zaten İspanyollar'ın İnka medeniyetini ele geçirmek istemelerinin sebeplerinden biri de budur.

İnkalar altından sayısız sanat eserleri yaratmışlardır ama bu, onlarca önemsenecek bir olay değildi. İspanyollar ilk defa Cuzco şehrini görünce hayretten şaşkına döndüler. Tapınaklar altın varaklarla kaplanmıştı, birçok binalarda da altından kapılar vardı. Hatta bazı tapınakların damı, altın tellerle öylesine maharetle örülmüştü ki, İspanyollar bile bu nefis sanat eserlerine hayran kalmaktan kendilerini alamadılar.

Atahulpa'nın kazandığı zaferden tam iki hafta sonraydı, 1553 yılının 13 mayıs günü, Francisco Pizarro, Peru'ya ayak basıyordu. Tek hedefi Cuzco şehriydi. İnkalar'ın çok zengin altın kaynaklarına sahip olduklarını duymuş, orayı ele geçirmek düşüncesiyle yanıyordu âdeta. 177 kişilik bir kuvvetle Cuzco'ya doğru yürüyüşe başladı. İmparator Atahualpa, silâhlı bir topluluğun şehre doğru ilerlediğini söyleyen gözcülere pek önem vermedi. 200 kişinin kendisine zararlı olabileceği aklından bile geçmiyordu.

İmparatorun adamları İspanyollar'ın beraberinde patlayan silâhlar getirdiklerini Atahualpa'ya haber verdiler ama, edindikleri bilgiye göre bu patlayan silâhlar pek öyle zararlıya benzemiyordu.

Pizzaro büyük zorluklardan sonra Cajamarca'ya ulaştı. Seyahati yorucu geçmişti ama, hedefine bir hayli de yaklaşmış sayılırdı. İmparatorun adamları İspanyollar'ı yakından takip ediyordu. Pizzaro, imparatorla konuşmak istediğini söyledi. Haberi hemen Atahualpa'ya ilettiler. İmparator da Pizzaro ile konuşmayı kabul etti.

Yanına küçük bir grup alarak Cajamarca'ya gitti. Attahualpa da, yanındaki adamları da silâhsızdılar. İmparator Atahualpa ve adamları önceden kararlaştırılan yere gelmişlerdi ki, İspanyollar ansızın hücum ettiler. Çarpışma kısa sürdü. İnkalar merhametsizce öldürüldü. İmparator Atahualpa esir edildi. Pizzaro, İnka imparatorunu sağ ele geçirmek istemişti. Hatta çarpışma sırasında Pizzaro, imparatoru korurken yaralanmıştı.

İMPARATOR YARGILANIYOR

Atahualpa'yı bir zaman hapsettiler. Hükümdar, hapsedildiği oda kadar altın, onun iki katı kadar da gümüş teklif etti. Ama Pizzaro daha başka şeyler düşünüyordu. İnkalar'ın sahip olduğu zengin altın ve gümüş madenlerini ele geçirmek fikrindeydi.

İmparator Atahualpa'yı, İspanya devletine karşı cürüm işlemek iddiasıyle yargıladı ve ölüme mahkûm etti. 1553 yılının 29 ağustosunda da hüküm yerine getirildi.

İmparatorun böyle bir tuzağa düşürülerek öldürülmesi İnkalar'ı bir hayli karıştırmıştı. Birleşip, İspanyollar'a karşı savaşabilirlerdi. Ne var ki, Pizzaro'nun adamları böyle bir birleşmeyi çeşitli tertiplerle engellemeyi başardılar. Üç ay içinde Cuzco işgal edildi. Artık koca İnka medeniyeti çöküş devrine giriyordu.

İspanyollar, II. Manco'yu imparator ilân ederek bu kukla imparator vasıtası ile ülkeye hâkim olmaya çalıştılar. II. Manco çok geçmeden isyan etti. İspanyollar bu ayaklanmayı bastırdılar, II. Manco'nun oğlu Tupac Amaru'yu da esir ettiler. Boynuna bir zincir vurup sokaklarda dolaştırdılar. Sonra idam ettiler.

Tupac Amaru'nun son başkenti Vilcapampa bu olaydan sonra yavaş yavaş öldü. Son dört İnka imparatoru burada yaşamış, Güneş Bakireleri Vilcapampa'ya sığınarak bu kutsal şehirde can vermişti.

Bu gün tepeleri karlı Machu Picchu dağlarının eteklerine yaslanmış Vilcapampa'nın hâlâ yıkılmayan binaları, tapınakları, sanat eserleri, İnka medeniyetinin birer abidesi olarak durmaktadır.

Kayseri'nin ün
saat kulesi.

KAYSERİ

1071 MALAZGİRT zaferi sırasında Kutalmışoğlu I. Süleyman-Şah'ın başkumandanlığındaki Türk orduları, Kayseri'yi kesin şekilde fethettiler; bu tarihten sonra artık şehir için Türk hâkimiyeti dışında hiç bir işgal bahis mevzuu olmadı. Dânişmendliler, Anadolu Selçukluları'na tâbi olarak bir ara Kayseri'ye hâkim oldularsa da, bu, geçici oldu. Şehir, Türkiye devletinin en büyük merkezlerinden biri haline geldi, hattâ Konya'dan sonraki 2. şehri oldu ve Romalılar çağındaki azametini buldu. Pek büyük bayındırlık eserleriyle süslendi. Selçuklu Türkiyesi'nin en büyük hükümdarı olan Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd, Kayseri'de oturmayı çok severdi; şehirde saraylar yaptırmıştı. Onun ve oğlunun devrinde Kayseri en parlak çağını yaşadı, her türlü imar hareketiyle gelişti. XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Selçuklular, İlhanlılar'ın, yani Türkleşmiş İran Moğolları'nın yüksek hâkimiyetini tanımaya mecbur oldular. 1277'de Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatoru Sultan Baybars, Anadolu'yu Moğol egemenliğinden kurtarmak için, Türk beylerinin daveti üzerine, Kayseri'ye geldi; fakat üssünden çok uzaklaştığı için, birkaç gün sonra şehri terketti. İlhanlılar, Memlûk Sultanı'nı Türkiye'ye çağıran Türk beylerini ağır şekilde cezalandırdılar.

KARAMAN VE ERETNAOĞULLARI

XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Emîr Eretna (Ertene), İlhanlılar'ın Anadolu umumî valisi olarak Kayseri'ye geldi ve az sonra İlhanlı İmparatorluğu'nun çökmesinden faydalanıp bağımsız oldu. Kayseri, Eretnaoğulları'nın Sıvas'tan sonra ikinci başkenti idi. Eretnaoğulları'nın yerine ge-

Kayseri şehrinde Kurşunlu Cami.

Selçuklu eserlerinden Sâhibiye medresesinin kapısı

çen Kadı Burhaneddin'in hâkimiyeti uzun sürmedi. Şehir, 1398'de Yıldırım Sultan Bâyezid tarafından fethedilip Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Fakat 4 yıl sonra, Ankara felâketi üzerine Kayseri, Karamanoğulları'na geçti. 1419'da Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatorluğu, Kayseri'yi aldı; fakat bir müddet sonra Maraş bölgesindeki Dulkadıroğulları Türk beyliğine bıraktı. Karamanoğulları, kendilerinden çok daha zayıf olan Dulkadırlılar'ı şehirden kovunca, II. Sultan Murad, 1436'da Kayseri'yi alıp gene Dulkadırlılar'a verdi (II. Murad'ın annesi bir Dulkadırlı prensesi idi). Bir müddet sonra şehir tekrar Karaman Türk krallığına geçti.

DULKADIROĞULLARI VE OSMANLILAR

Bu çağda Karamanoğulları, Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi idiler. Bir ara Memlûkler, şehri muhasara ettilerse de, alamadılar. 1508'de Şah İsmail Safevî'nin Kayseri akını da geçici oldu. Bu yıllarda Karaman devleti, çoktan Osmanlı birliğine katıldığı için, şehir, gene Osmanlılar'a tâbi olan Dulkadıroğulları tarafından idare ediliyordu. 1515'te tamamen Osmanlı devletine katıldı ve Karaman (Konya) beylerbeyliğinin (eyaletinin) 7 sancağından (vilâyetinden) birine merkez oldu. Tanzimattan sonra ise, Ankara vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından biri idi; 3 kazası vardı. Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Kayseri de bir vilâyet oldu ve o zamana kadar kullanılan «Kaysarîye» ismi, «Kayseri» ye çevrildi.

Şehirde önemli bir Rum ve ikinci derecede Ermeni azınlığı yaşıyordu. Şehrin güney-doğu banliyösü olan Talas'ta bir Amerikan, bir de Cizvit koleji olduğu gibi, Zencirdere'de de bir Rum lisesi vardı. Birinci Cihan Harbi'nde bu mektepler kapatıldı ve azınlıklar, dışarıdan gelen Türkler'le mübadele edildi.

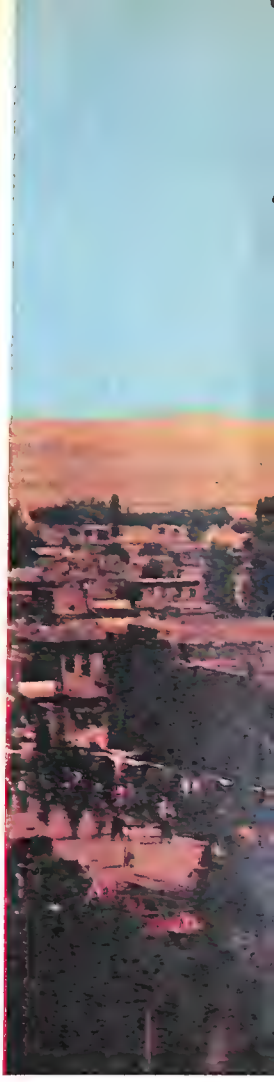

Sahibata camiinin kapısı (yukarıda).
Sağda, Kayseri'de Hând Hatun külliyesi.

BÜNYAN

Son yıllarda gittikçe büyüyen Bünyan kasabası, bu suyun iki yakasında genişleme yolundadır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar «Bünyân-ı Hamîd» adını taşıyordu. Daha sonraları kısaca Hamidiye denilmiş, Cumhuriyet'ten sonra da Bünyan adını almıştır. Yakınında kuvvetli çağlayanların bulunuşu, Bünyan'da bir elektrik santralının kurulmasını mümkün kılmıştır. Bünya'da bir yün dokuma fabrikası vardır. Kasabada geleneğe bağlı bir halıcılık faaliyeti de görülür. Eskiden dafa fazla olan halı tezgâhı sayısı, yün dokuma fabrikasının kurulmasından sonra azalmıştır.

SELÇUKLU DEVRİ ESERLERİ

Kayseri, Selçuklu devri eserleri bakımından Konya'dan sonra gelir. Şehirdeki âbideler Halil Edhem Eldem ve Albert Gabriel tarafından etraflı şekilde incelenmiştir. Çoğu harap vaziyette, birçoğu da ortadan kalkmış olmakla beraber, bugün dahi Kayseri, her devir Türk mimarîsinden zengin örnekler ihtiva etmektedir.

Bugün bilinen en eski Sulçuklu eseri 1193'te yapılmış olan Hoca Hasan Medresesi'dir. Fakat Dânişmedliler'den kalma Ulucami, ondan biraz daha evvelki devre aittir. İsmine rağmen, sonradan yapılan Hând Hatun camii, Ulucami'den büyüktür.

Caminin yanında Melik Gazi Medresesi ve bu Dânişmendli hükümdarına ait olduğu sanılan türbe vardır. Ulucami ve etrafındaki binalar, XII. asır ortalarında yapılmış, 1205'te Selçuklular tarafından onarılıp bugünkü şeklini almıştır. Ulucami bugün zeminden 1,5 metre toprağa gömülmüş bulunmaktadır. Mâbet, 1723'te III. Ahmed tarafından tamir ettirilmiş ve XIII. yüzyıl sonlarında Reisülküttab Râşid Efendi tarafından yanına bir kütüphane yaptırılmıştır; bu kütüphanede çok değerli yazma eserler vardır.

Külük camii, mihrabının güzelliğiyle meşhurdur. Bu mâbet, XII. yüzyılda inşa ettirilmiş olmakla beraber, bugünkü şekli 1210 tarihlidir; kumandanlardan Muzaffereddin Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun tarafından yaptırılmıştır. 1335'te onarılmıştır.

Çifte Medreseler denen yapılardan biri, Gıyâsiye Medresesi; diğeri de Şifâiye Medresesi'dir. 1206'da Sultan Keyhusrev tarafından yaptırılmış olan bu binalardan biri tıp fakültesi, diğeri de fakültenin tatbikat hastanesi idi. Türk ilim tarihi bakımından mühim eserlerdir. Büyük Alâeddin Keykubâd'ın zevcesi Mâhperî Hând Hatun tarafından yaptırılan külliye de, Selçuklu çağı Türk eserlerinin en mühim-

Erciyes dağı Kayseri'nin en büyük özelliklerinden biridir.

lerindendir. Bu külliye, bir medrese, bir cami, bir imaret, bir hamam, bir de türbeyi içine alır; 1238 tarihlidir. Türbede Mahperi Hatun'la kızı Selçuk Hatun yatmaktadır. Hând Hatun Medresesi kadar mühim bir bina da Hacıkılıç camii ve medresesidir. 1250'de inşa edilmişlerdir. Sâhibiye Medresesi, 1267'de ünlü Türk veziri Sâhib-Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Cephe tezyinatı çok dikkat çekicidir. Bugünkü bu âbideler bile, şehrin Selçuklular çağında ne kadar büyük bir kültür ve üniversite şehri olduğunu göstermeye yeter.

İLHANLI VE OSMANLI ESERLERİ

İlhanlılar çağından da birçok eser kalmıştır. Eretnaoğulları'ndan kalan en tanınmış bina, Köşk Medresesi'dir. Bu âbidenin yanında, Eretnaoğulları'na ait sekiz köşeli bir kümbet vardır. Kayseri'de «kümbet» denen Ortaçağ Türk türbelerinden daha birkaç örnek henüz ayaktadır. Hatuniye Medresesi, 1432 tarihlidir ve bir Dulkadırlı eseridir.

Osmanlı eserlerine gelince, başta Mimar Sinan'ın iki camiini zikretmek icabeder. Bunlardan biri 1585 tarihli Kapdân-ı Derya Hacı Ahmed Paşa camiidir; kısaca «Ahmedpaşa camii» denir; «Kurşunlu Cami» diye daha fazla tanınır. Mimar Sinan'a ait diğer cami, Lalapaşa camii'dir. Şehirdeki ilk Osmanlı eseri ise, Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı camidir. Daha pek çok Osmanlı camii vardır; pek çoğu da tamamen ortadan kalkmıştır.

XVII. yüzyıl sonlarına ait Vezirhanı ve Pamukhanı, Türk sivil mimarîsinin en güzel örneklerindendir. Pamukhanı'nın yanında 1390 tarihli Şeyh Müeyyed çeşmesi, Kadı Burhaneddin çağından kalan nadir eserlerden biridir. Kapalıçarşı, Salâhaddin Hamamı, Kadı Hamamı gibi dikkate değer sivil mimarî eserleri de vardır.

KAYSERİ KALESİ

Kayseri şehrinin orta kesimini kuşatan surlar, Bizans devrinde yapılmış, sonradan Türkler tarafından ilâve tamirler görmüştür. Bilhassa iç kale daha çok bir Türk eseri sayılabilir. Kalenin büyük bir kısmı Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yapılmış, Karamanoğulları ve Osmanlılar zamanında tamir görmüştür.

Geniş bir sahayı kaplayan dışkale bugün

harabe halindedir. Bu kesimin birçok burçları ve kapıları vardır. İçkale dört köşedir. Her kenarının uzunluğu 500 metreyi bulur. Üç kapısı vardı. 195 burçla tahkim edilmiştir. Kale kapılarından birinin iki yanında Selçuklular'a ait iki aslan heykeli vardır.

KAYSERİ ŞEHRİNİN NÜFUSU

Kayseri, 1825'te Türkiye'nin 16 ncı, 1850'de 16 ncı, 1875'te 19 uncu, 1927'de 8' inci, 1935 ve 1940'ta 9 uncu, 1945 ve 1950' de 8 inci, 1955 ve 1960'ta 9 uncu şehri idi. 1825'te dünyanın 99 uncu, 1850'de 106 ncı, 1875'te 257 nci, 1960'ta 1 102 nci şehri idi.

1825	100 000	1940	52 000
1850	105 000	1945	58 000
1875	70 000	1950	66 000
1900	75 000	1955	82 000
1927	39 000	1960	103 000
1935	46 000	1965	127 000

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Kayseri toprakları, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Şehrin kuzey-doğusunda Karahöyük veya Kültepe denilen yerde M.Ö. XXV. asra ait Hitit kitâbeleri ve sanat eserleri bulunmuştur. Babilliler ve Asurlular'ın nüfusu zaman zaman bu bölgeye kadar duyulmuştur. Frikya ve Lidya krallıkları, buraya erişememişlerdir.

Asurlular'dan sonra M.Ö. VI. yüzyılda ülke, bütün Anadolu gibi, İran (Pers) imparatorluğuna geçmiştir. M.Ö. 380'e doğru Kayseri ve civarında Kapadokya krallığı kurulmuştur. Bu krallık, M.Ö. IV. yüzyıl sonlarında Büyük İskender'i, onun ölümünden sonra bir müddet de Selevkos (Asya) imparatorluğunu metbu tanımış, M.Ö. I. yüzyılda Roma birliğine katılmış, M.S. 17'de ilga edilerek vilâyet şeklinde Roma İmparatorluğu'na ilhak edilmiştir. Bütün bu büyük devletlere tâbi şekilde saltanat süren Kapadokya kralları 15 tanedir. Bu devlet 400 yıl kadar devam etmiştir.

Bu devirde şimdiki Kayseri şehrinin pek az güney-batısında «Eusobia» ve daha çok «Mazaca» denen şehir bulunuyordu. «Mazaca», Kapadokyalılar'ın atası Mosoch'un,

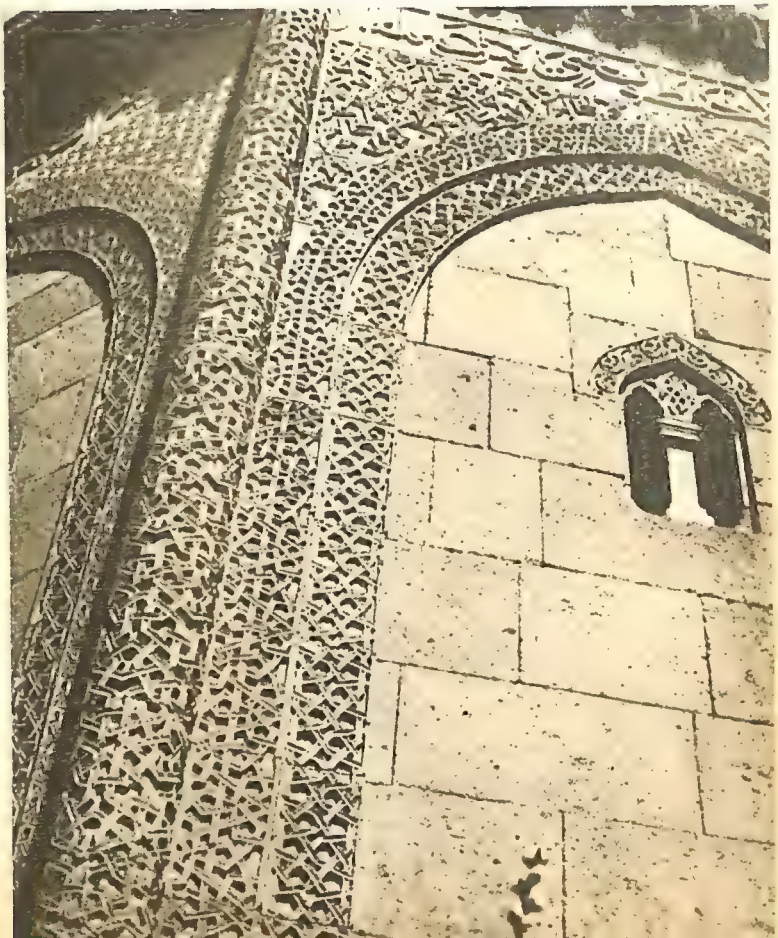

Hând Hatun türbesinin taş işçiliği.

«Eusebia» da Kapadokya krallarından Ariarathes Eusebes'in adlarından gelmektedir. Romalılar çağında Kayseri şehrine, diğer «Caesarea»'lardan ayırmak için, «Caesarea Mazaca» denmiştir. Kapadokya krallığının, sonra Roma'nın Kapadokya eyaletinin merkezi olan bu büyük şehir, «Cappadocia Prima = I. Kapadokya» eyaletinin başkentliğini yaptı.

M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, Kapadokya da, bütün Anadolu gibi, Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düştü. Daha M.Ö. 77'de Ermenistan Kralı Tigran, anî bir akınla şehri yağmalamıştı. Fakat M.S. 260'ta İran Sâsânî Şehenşâhı Şâpûr'un yağması, şehre büyük zarar verdi. Bu sıralarda Kayseri, dünyanın en büyük şehirlerinden olup, nüfusu tahminlere göre 400 000'i buluyordu. Şehenşâh, şehirdeki 12 000 Yahudi'yi tamamen kılıçtan geçirdi. Bu sıralarda Hıristiyanlık ilk devirdeki tazyike rağmen, iyice tutunmuş ve Kayseri, yeni dinin büyük merkezlerinden biri olmuştu. VI. yüzyıl ortalarında imparator Justinianus, Kayseri'yi surlarla çevirdi ve bayındırlık eserleri yaptırdı.

690, 726, 729 ve 732'de Müslüman Araplar, bu büyük şehri 4 kere fethettilerse de, her keresinde birkaç aydan fazla elde tutamadılar.

Araplar, İstanbul muhasarasına giderken, önce Kayseri gibi mühim merkezleri tahrip ediyorlardı. Kayseri'deki bu 4 İslâm işgalini yapan kumandanlar sırasıyle Halife Abdülmelik, Prens Mesleme, Prens Said ibni Hişâm ve Prens Süleyman ibni Hişâm, yani hepsi Emevî hanedanı mensuplarıdır.

KAYSERİ ADI

«Kayseri» adı, Lâtince «Caesarea = İmparator Şehri» nden gelmektedir. M.S. 17 yılında 2. Roma İmparatoru Tiberius, üvey babası ve selefi Augustus'un hâtırasına, şehri bu şekilde adlandırmıştır. Esasen antik devirde bu ismi taşıyan tam 17 şehir malûmumuzdur; bunların en ünlüsü, Kayseri'dir. Latince ismi, Araplar «Kaysarîye» şeklinde Arapça'ya uydurmuşlardır ki, XX. yüzyıl başlarına kadar şehrin adı resmen bu şekilde yazılırdı. «Kayseri» şekli ancak konuşma dilinde geçerdi. Cumhuriyet'te «Kaysarîye» bırakılmış, resmî şekil olarak «Kayseri» kabul olunmuştur.

Eretnaoğulları'ndan kalma bir eser: Döner Kümbet.

Giresun'un tipik özelliği olan şirin yarımadasının görünüşü.

Bol Fındık İstihsaliyle Tanınan Bir İlimiz

GİRESUN

Sahilden şehrin bir kısmına bakış.

Giresun vilâyetinin toprakları Malazgirt zaferinden sonra Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu I. Süleyman-Şah tarafından fethedilmiş, fakat bir müddet sonra, Haçlı seferlerinin tazyiki altında kalan Türkler, Giresun ve civarını Bizans'a terkeylemişlerdir. 1204'teki IV. Haçlı seferinden sonra Trabzon Rum (Bizans) imparatorlarının eline geçmiştir. Bir müddet sonra Türkler tarafından Trabzon imparatorluğundan geri alınmış ve Selçuklu hanedanının inkırazından sonra Canik beyliğine dahil olmuştur. Yıldırım devrinde Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak edilmişse de, kesin şekilde ancak Fâtih Sultan Mehmed zamanında, Osmanlı birliğine katılmıştır.

Sinop, Samsun ve Trabzon limanları yanında ehemmiyet kazanamayan Giresun, Osmanlı çağında Trabzon Beylerbeyliği'ne (eyaletine) bağlı bir kaza merkezi idi. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar da Trabzon vilâyetine (eyaletine) bağlı bir kaza idi.

Giresun, Cumhuriyet'ten az önce mutasarrıflık (vilâyet = il) ol-

muşsa da, uzun yıllar nüfusunda gözle görülür bir artış olmamıştır.

Şehrin Nüfusu

1915	20 000,	1945	12 000,	1960	21 000
1927	12 000,	1950	12 000,	1965	25 000
1940	16 000,	1955	15 000.		

Şebin Karahisar

Şebin Karahisar, Giresun'a bağlı önemli bir tarihî şehirdir. Sıvas vilâyeti sınırlarına yakındır. Eskiden «Kara-Hisâr-ı Şarkî = Doğu Karahisarı» diye Afyon Karahisar'dan ayrılırdı. Şehir adını, yakınlarındaki heybetli kaleden almıştır. Türkler'den önce bu şehre «Kolonia» deniyordu. Bizans İmparatoru Justinianus, burasını geniş ölçüde imar ettirmişti. Bizans çağında kuvvetli bir kalesi olan Şebin Karahisar, piskoposluk merkezi idi. 778'de Arap kumandanı Yezîd ibni Üseyd tarafından geçici olarak fethedildi. Ma-

Giresun limanı.

lazgirt zaferinden sonra 1074'e doğru Türkler'in eline geçti. Dânişmendoğulları, sonra Saltukoğulları Türk krallıklarına katıldı. Bir ara da Mengücoğulları'nın eline geçti; sonunda kesin şekilde zazen bütün bu devletlerin metbuu olan Anadolu Selçukluları'nın oldu. İlhanlı hâkimiyetinden sonra şehirde Eretnaoğulları'nın, Kadı Burhaneddin'in, Karakoyunlular'ın, Akkoyunlular'ın valileri hüküm sürdü. 1473 ağustosunda Fâtih Sultan Mehmet tarafından Akkoyunlular'dan alınıp Osmanlı İmparatorluğuna katıldı. Erzurum beylerbeyliğine (eyaletine) bağlı bir sancak (vilâyet) iken, Tanzimat'tan sonra Sıvas vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından (vilâyetinden) biri oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» adı verilince, Şebin Karahisar da vilâyet oldu; fakat bir müddet sonra bu vilâyet ilga edilip, Giresun'a ilçe şeklinde bağlandı.

Şebin Karahisar'ın Nüfusu

1529'da Şebin Karahisar'ın nüfusu 1 500 idi. Sonradan Müslümanlar kasabaya geniş ölçüde yerleştiler, nüfus çok arttı ve Türkler, büyük ekseriyeti teşkil etti. XX. yüzyıl başlarında 4 000'i Hıristiyandı ki, sonradan bunlar Türk nüfusu ile tebdil edilmişlerdir. 1916 temmuzunda Ruslar, şehre çok yaklaştılar; fakat Şebin Karahisar'a giremediler.

1650 ..... 8 000,	1927 ..... 7 000,	1960 ..... 9 000
1860 ..... 20 000,	1950 ..... 8 000,	1965 ..... 11 000
1915 ..... 30 000,	1955 ..... 8 000.	

Giresun Adı

Şehrin antik çağda klasik adı Yunanca «Kerasus» idi. Türkler, bu adı kendi dillerinin selikasına uydurarak «Giresun» demişlerdir. «Kerasus» adı, Yunanca «kiraz» mânasına gelen «keresea» dan çıkmıştı. Giresun, kirazın dünyaya yayıldığı mahal olarak kabul edilmektedir. Türkler «Keresun», sonra «Giresun», Lâtinler «Chirizonda, Kerasounde, Cera Sonte» demişlerdir.

Türkler'den Önce

Hitit hâkimiyeti Giresun'a kadar erişememiştir. Ancak M.Ö. VI. yüzyılda bu bölge İran (Pers) imparatorluğuna katılmıştır. Kerasus limanı, bir İyonya (Batı Anadolu) kolonisi olarak kurulmuş, fakat Yunan nüfuzu sahilden içeriye girememiştir. Büyük İskender ve halefleri de bu bölgeyi ele geçirememişlerdir. Burası, bütün Kuzey Karadeniz sahili ve Kırım'la beraber, Yunanlı'laşmış bir İran devleti olan Pontos Krallığı'na dahil bulunmuştur. Roma, M.Ö. II. asırdan başlayarak buralara el atmış, Büyük Mithridates'in kahramanlıklarına rağmen, sonunda Pontos Krallığı, bir eyalet şeklinde Roma'ya bağlanmıştır. Romalı kumandan Lucullus'un kiraz ağacını Roma'ya götürmesi bu sıralara raslar.

M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, bu bölge de bütün Anadolu gibi, Bizans (Doğu) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür.

Giresun şehri sahillerinden bir görünüş.

900 Yıllık Türkiye'nin 45 Yıllık Başkenti

ANKARA

FOTOĞRAFLAR: DİKMEN DİKÖZ

SULTAN Alp-Arslan Malazgirt meydan muharebesinde Bizans ordusunu bozguna uğratınca, Anadolu'nun kapısı Türkler'e açılmış oldu. Türk kuvvetleri süratle içerilere doğru ilerleyerek Anadolu'ya yerleştiler. Ankara da Malazgirt'ten iki yıl sonra 1073 yılında Türkler'in eline geçti.

Bu tarihten 28 yıl sonra, 1101 yılında, Anadolu'dan geçen Haçlı Orduları, şehri alarak, kalede bulunan 200 Türk askerini kılıçtan geçirdiler. Sonra, şehri Bizanslılar'a bırakarak yollarına devam ettiler. Fakat, 1127 yılında Selçuklu Türkleri Ankara'yı tekrar zaptetti.

Kısa bir süre Danişmendliler'e bağlanan Ankara, II. Sultan Kılıç Arslan zamanında Selçuklu devletine katıldı. Kılıç Arslan'ın ülkesini 12 oğlu arasında bölmesi üzerine, Ankara, Muhiddin Mesud'un payına düştü. Fakat, kardeşi Rükneddin Süleyman, Tokat'tan yürüyerek önce Konya'yı, sonra da Ankara'yı aldı, Muhiddin Mesud'u öldürttü (1204).

Daha sonra, 1210'da, Alâeddin Keykubad Selçuk sultanı oldu. Alâeddin Keykubad zamanında diğer Selçuklu şehirleri gibi Ankara'da da yeni eserler yapıldı. Hâlâ ayakta duran, Ankara çayı üzerindeki Akköprü bunlardan biridir. Fakat, Moğol saldırıları karşısında, Selçuklu devleti günden güne zayıf düştü. Sultan Gıyaseddin Keyhusrev, II. Moğol hücumundan kaçarak Ankara kalesinde saklandı. Sûrları onardı. Yalnız, Selçuklu devletinin eski kuvvet ve kudreti kalmamıştı. Ankara şehrinin idaresi de yerli beylerin elindeydi. Ahi tarikatı reisleri kuvvet kazanmıştı. Bu durum, Anadolu'nun İlhanlılar devletinin hükmü altına girmesine kadar sürdü.

OSMANLI DEVRİ

Bir süre İlhanlılar'ın valileri ve Sıvas'ta bağımsızlığını ilân eden Eretnaoğulları tarafından idare edilen Ankara, 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından alınarak Osmanlı ülkesine katıldı.

Ankara, Osmanlılar'a geçtikten sonra, tarihinde, Yıldırım Bâyezid devrine kadar önemli bir değişiklik ve olay yoktur. O zaman Osmanlı devletinin başkenti Bursa idi. Ankara'nın ilerigelenleri, Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra, yer yer kurulan beyliklere bağlanmayı menfaatlerine daha uygun buluyorlardı.

Timur ile Yıldırım Bâyezid arasında geçen Ankara Savaşı'ndan sonra, şehrin ka-

Ulus'ta Atatürk anıtının kaidesindeki Mehmetçik heykellerinden biri.

Çubuk Barajı'ndan bir görünüş.

Fotoğraf: ALİ Y. YILMAZ

Çubuk Barajı'ndan bir görünüş.

Fotoğraf: ALİ Y. YILMAZ

Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi binası.

deri değişti. Timur, Anadolu'dan ayrıldığı sırada, Yıldırım Bâyezid'in oğullarından Mehmed Çelebî, Amasya'da padişahlığını ilân etmişti. Ankara da onun hâkimiyeti altında bulunuyordu. Bir ara ağabeyi Emîr Süleyman'ın eline geçtiyse de, Mehmed Çelebî, geri aldı.

Daha sonra Sultan II. Bâyezid ile kardeşi Cem Sultan arasındaki mücadelede, Cem'in eşi ve çocukları, Ankara'da Bâyezid'in eline geçerek İstanbul'a götürüldü.

1451'de eyalet merkezi Kütahya'ya nakledilinceye kadar Ankara, Anadolu eyaletinin merkezi oldu. XVII. yüzyılın başında Celâlî isyanı sırasında, isyancıların eline geçen şehir, bir yıl sonra, tekrar, Kuyucu Mehmed Paşa tarafından geri alındı.

Ankara, XVI. ve XVII. yüzyıllarda orta büyüklükte bir şehirdi. Evleri kalenin iç ve dış sûrlarının içindeydi.

Fâtih devrine kadar Ankara, «Anadolu Beylerbeyliği» denen çok geniş Türk eyaletine merkez oldu. Bu devirden sonra eyalet merkezi Kütahya'ya nakledildi; fakat geçici olarak beylerbeylerin Ankara'da oturdukları da görüldü. Tanzimat'tan sonra Ankara vilâyeti (eyaleti) teşkil edildi. Bu vilâyetin merkez sancağı, Cumhuriyet devrinde «Ankara vilâyeti» oldu.

CUMHURİYET DEVRİNDE

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi olarak 27 aralık 1919'da Ankara'ya geldi. İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın İngilizler tarafından süngü zoru ile dağıtılmasından sonra, milletvekilleri Ankara'da toplandılar ve 23 nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, büyük törenle Ankara'da açıldı. Millî Mücadele, Ankara'dan idare edildi. 20 ekim 1921'de T.B.M.M. ile Fransa arasındaki «Ankara İtilâfnamesi» burada imzalandı. Büyük zaferden sonra, başkentin İstanbul'a dönmesi bahis konusu olmadı. İstanbul, Rumeli'nin kaybı üzerine, âdeta bir sınır şehri durumuna girmişti. Bazı itirazlara rağmen, 13 ekim 1923'te Ankara, Türkiye'nin resmen başkenti ilân edildi ve 16 gün sonra cumhuriyet, Ankara'da kuruldu.

Su ve ağaçtan mahrum olan ve bir zamanlar kazandığı mamurluktan da eser kalmayan Ankara, 1928'de H. Jansen'in projesine göre imara başlandı. 1929 - 1936 arasında Çubuk Barajı inşa edilerek şehir suya ve yeşilliğe kavuşturuldu. Bundan sonra hızla modern bir şehir olarak kalkınan ve gelişen Ankara'nın nüfusu büyük bir hızla arttı; İzmir'i geçerek, İstanbul'dan sonra Türkiye'nin ikinci şehri oldu.

ESKİ ANKARA

Eski Ankara tepeden ovanın kenarına kadar devam eder. Eski Ankara'nın sık mahalleleri arasında, dar, dik, kıvrıntılı yollar uzanır. Evler, bu dar sokaklar ve yollar boyunca omuz omuza sıralanmıştır. Şehrin kuruluş gününden yakın zamana kadar yüzyıllar boyu yapılmış olan çeşitli eserler, hep Eski Ankara'dadır. Bazı evlerinin yapılış tarihi XVIII. yüzyıla kadar uzanır. Eski Ankara'nın birçok evleri tahta bir kaburganın arasına sıkıştırılmış kerpiçten yapmadır. Bu evler, çoğunlukla tek katlıdır.

Eski Ankara'nın mezarlıkları yıkılmış, sadece taşları kalmış halde, mahallelerin, hattâ evlerin arasına sokulmuştur. Evler, tepeye tırmana tırmana, kalenin içine kadar girmiştir. Bazı yerlerde kale surları bu evlerin duvarlarını teşkil eder.

Yeni yapılan okul ve diğer resmî binalar dışında eski Ankara, eski şeklini az çok devam ettirmektedir. Evler, kale dışına çıktıkça daha büyük, daha yeni olmakta, yollar ve sokaklar genişlemektedir. Fakat yavaş yavaş, bu meyilli tepe üzerindeki eski Ankara'nın yerine yeni bir şehir kurulmaktadır.

Ankara'nın en eski eserlerinden biri Augustos Tapınağı, Hacı Bayram camii yanındadır. Uzun zaman buraya halk Ak Medrese adını vermiş, Hacı Bayram camii'nin parçalarından saymıştır. Augustos Tapınağı'nın yıkılıp harap olmadan bugüne kadar erişmesi de bu sayede mümkün olmuştur.

Eski Ankara'daki cami, medrese, türbe gibi eserler tamamen Selçuklu ve Osmanlı devirlerine aittir. Camilerin en büyüğü Arslanhane camii'dir. Bu cami, Ahi reislerinden Şerefeddin tarafından yaptırılmıştır. Bu cami XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından onarılmış, ayrıca zarif bir

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi binası.

Etnoğrafya Müzesi'nin önündeki Atatürk heykeli.

minare ilâve edilmiştir. Yeni Cami ve Kurşunlu cami adlarıyle anılan Cenabî Ahmed Paşa camii, Mimar Sinan'ın kendi eseridir (1565-1566).

Ankara camilerinin yanında inşa edilmiş olan medrese, tekke, imaret ve han gibi sayısız eser zamanla yıkılıp gitmiştir. Küçük bir kısmı, yıkık ve yüzüstü bırakılmış haldedir.

Şehrin en hareketli bölgelerinden biri olan Ulus Meydanı, eskiden dış kale surlarından şehre girilen büyük bir kapının bulunduğu noktadadır. Burada bir de büyük bir mezarlık vardı.

Eski Ankara'nın sınırları Hacıbayram, Çankırıkapı, Ulus Meydanı, İtfaiye Meydanı, Erzurum caddesi ve Kayabaşı mahalleleriyle sınırlıdır. Eski Büyük Millet Meclisi binası, sayıştay, maliye bakanlığı, eski dışişleri, şimdiki gümrük ve tekel bakanlığı, Opera, Nümune hastanesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cumhuriyet anıtı, vilâyet konağı gibi binalar, eski Ankara'nın sınırları içindedir.

Yeni Ankara ise, başkentin Kızılay, Çankaya, Keçiören gibi kısımlarını içine alır.

EVLİYÂ ÇELEBİ'YE GÖRE ANKARA (XVII. yüzyıl ortası)

6600 kadar mamur hanesi vardır. 200 dükkânı bulunur. Süslü bir bedesteni, dört tane zincirli kapısı vardır. Çarşılarının ekserisi yüksek yerlerde kurulmuştur. Uzunçarşı, Atpazarı, Kalealtıpazarı çok kalabalık olan pazarlardandır. Ana caddeleri, mahalle arası sokaklarına kadar temiz, beyaz taştan yapma kaldırım döşelidir. Âyan ve eşrafı bilgin; şairleri çok fazladır. Bini aşkın iyi yetiştirilmiş ve Kurân'ı ezberinde tutan çocukları vardır.

Kadınlar rengârenk yumuşak ferace giyip, gayet edepli gezerler.

Pastırması, tiftik keçisinin eti lezzetli ve nefîs kokuludur. Çünkü keçileri, dağlarında pırnar yaprağı yerler. Tiftik keçisi beyaz, süt gibi olup; onun gibi beyaz bir mahlûk dünyada yoktur. Sof ipliği bunların yününden olur. Frenkler bu Engürü keçilerinden Frengistan'a götürüp gûya ki hayalen böylece sof iplik eğmek isterler. Oysa ki keçiler bir yıl içinde bildiğimiz kara, sert kıllı bayağı keçilerden olurlar. Ankara halkı kendi sof ipliklerinin bu hassasını, Hacı Bayram Velî'nin kerametinden sayarlar. Fakat bize kalırsa bu sadece hava ve su ile yerin güzel oluşundandır...

YENİ ANKARA

İstasyondan, Cebeci, Kurtuluş, Sıhhiye, Kızılay, Çankaya, hattâ Keçiören, Dikmen bağlarına, Yenidoğan ve Bahçelievler mahallesine kadar uzanan yeni Ankara, iki yanı akasya ağaçlarıyle süslü geniş caddeleriyle dikkati çeker.

Bir tepe üzerinde çok eski çağları dile getiren Ankara kalesi, diğer bir tepe üzerinde, Çankaya, diğer bir tepe üzerinde de Anıt-Kabir yükselir.

Şehrin bu kısmı eski Ankara'nın güneyinden doğu ve batıya doğru uzanır. Sonra iki uçtan kuzeye döner. İlk gelişme olarak, Ulus'tan Çankaya'ya doğru yayılan ve adına Yenişehir denilen bu kısımda modern mahalleler, bakanlık binaları, yeni Büyük Millet Meclisi, Çankaya'ya doğru da elçilikler bulunur.

ANKARA'NIN ÂBİDELERİ

● Cumhuriyet âbidesi, Ulus Meydanı'ndadır. Atatürk, at üzerinde ve başkuman-

Eski Ankara'da bir sokak.

dan üniforması iledir. Bu âbidenin üçgen şeklindeki kaidesinin her köşesinde birer heykel vardır.

- Güven âbidesi, Kızılay ile Bakanlıklar arasındadır. Park içindedir. Âbidenin Bakanlıklar'a karşı olan cephesinde Atatürk ve arkadaşları, diğer cephesinde iki ayrı heykel ve «Türk, öğün, çalış, güven» ibaresi bulunur.
- Atatürk heykeli, Etnografya Müzesi önündedir. Atatürk, at üzerinde ve askerî kıyafetledir.
- Zafer Meydanı'ndaki Atatürk heykeli, askerî üniforma ile fakat ayaktadır.
- Klasik Türk mimarîsinden mülhem Cumhuriyet devri yapıları arasında Etnoğrafya Müzesi, Ankara Halkevi, eski dışişleri bakanlığı, Ziraat Bankası, Gazi Eğitim Enstitüsü sayılabilir.
- Ankara'da Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar çağına ait ikinci derecede olmakla beraber, birçok mühim âbide vardır. Roma eserlerinin en mühimmi, Augustos mâbedidir.

ANIT - KABİR

Ankara'nın güneyinde, Rasattepe'dedir. Ankara kalesi dışında şehrin en yüksek noktası burasıdır. Atatürk'ün na'şı, 10 kasım 1953'e kadar Etnografya Müzesi'nde kaldıktan sonra, bu tarihte törenle Anıt - Kabir'deki ebedî istirahatgâhına nakledilmiştir.

Âbidenin temeli 9 ekim 1944'te atılmıştır. Proje, Ord. Prof. Emin Onat ile Doç. Orhan Arda'ya aittir. Şeref Salonu'ndaki büyük lâhdin mermeri tek parçadır; 42 ton olan bu mermer lâhdin uzunluğu 4,20, genişliği 1,60 metredir. Şeref Salonu, 20 metre yüksekliğinde, 32 metre en ve 60 metre boyundadır. Taşlar Çankırı civarından getirilmiştir. Bu, sarı ve açık kurşunî renkte bir taş çeşididir; birçok Roma âbidelerinde aynı taş kullanılmıştır. Hem gösterişli, hem de çok dayanıklıdır. Şeref Holü'nün yan duvarları Bilecik mermerindendir. Büyük lâhdin mermeri Adana'nın Osmaniye kazasından getirilmiştir. Bu büyük mermer parçası, Ankara'da Türk sanatkârları tarafından büyük emek verilerek işlenmiştir.

ANKARA MÜZELERİ

Etnoğrafya ve Arkeoloji Müzeleri zengindir, binlerce değerli tarihî eseri ihtiva eder. Arkeoloji Müzesi, Fâtih Sultan Mehmed'in vezîr-i âzamlarından Mahmud Paşa'nın bedesteninin restore edilmiş şeklidir. Bilhassa Hitit eserleri bakımından dünyanın birinci müzesidir. Son yıllarda T.T.K. ve yabancı arkeoloji heyetleri tarafından yapılan kazılar sonunda çıkan pek zengin Hitit eserleri burada toplanmıştır.

ANKARA KALESİ

Ankara'nın heybetli kalesi pek ünlüdür. Daha eski çağlarda da mevcut olan kale, Romalılar devrinde, şehrin büyük bir askerî merkez olması üzerine, büyütülmüş ve tahkim edilmişti. Bizans devrinin devamlı Arap akınları, kalenin daima iyi bir şekilde muhafazasını lüzumlu kılmıştır. Türkler tarafından fethedilince, kaleye daha da önem verilmiş, bilhassa Sultan Alâeddin Keykubad tarafından fevkalâde onarılmıştır. Osmanlılar'ın ilk devirlerinde kale, bu durumunu muhafaza etmiş, hattâ Timur, 1402'de Ankara'ya gelince, kaleyi zorla düşürememiştir. Fakat bundan sonra ihmale uğramış ve Anadolu'nun ortasında her türlü düşman tecavüzü ihtimalinden uzak olduğu için, askerî değeri kalmamıştır.

Kuruluşunun ilk yıllarında başkent Ankara böyleydi.

Kale, iç ve dış olmak üzere iki kısımdır. İç kalenin kapladığı alan 50 000 metre kareyi bulmaktadır. İç kalenin kuzey uçları dış kale ile birleşir.

Evliyâ Çelebî, gezip gördüğü Ankara kalesini uzun uzun anlatır ve iç kale surları için şunları yazar: «Yüksek bir tepenin zirvesinde, beyaz taşlardan yapılma, dört katlı metin ve yüksek bir kaledir.»

İç kale dört katlıdır. Batı tarafı dört katlı demir kapılarla tahkim edilmiştir. İç kale duvarlarının alt kısımları mermerdir. Yapılışında Ankara taşı kullanılmıştır. Çevresi 1.150 metredir. Duvar yüksekliği 14 - 16 metre arasında değişir. İç kalede 42 kule vardır. Bu kuleler beş köşelidir. Böylece, kalenin savunma gücü artırılmıştır.

Kuzey - batıda iki duvarda Selçuklu hükümdarı II. Keykâvus tarafından kalenin tamir ettirildiğini bildiren bir yazıt vardır. Farsça olan ikinci bir yazıt da 1330 tarihini taşımaktadır. Bunun İlhanlılar'a ait olduğu sanılmaktadır.

İç ve dış kale duvarlarının alt kısımları Bizans yapısıdır. Bu yapıda Roma devrine ait eserlerden arta kalan taşlar kullanılmıştır. Kale duvarlarında bu devre ait olan Latince yazılı taşlar, haçlar, mermer oluklar, sütun başlıkları ve heykel parçaları bunu göstermektedir.

Dış kale surları, iç kalenin kuzey - batısında Bent Deresi'ne yukarıdan bakan kuleden başlar, karşı yamaçtaki Hıdırlık tepesine tırmanır. Sonra gene vadiye döner, Çankırı Kapısı'na ulaşır. Çankırı Kapısı'ndan güneye doğru bir kavis çizen dış surlar, İstanbul Kapısı'na (şimdiki Ulus Meydanı), İzmir Kapısı'na (Vakıf Apartmanları yanı), ve Erzurum Kapısı'na kadar uzanırdı. Sonra kuzeye doğru dönen sur, Aynalıkapı'dan (Kara Mustafa Paşa hamamının doğusunda), Kayseri Kapısı'ndan geçerek Kayabaşı mahallesini çevirir,

iç kalenin güney - doğu köşesine dayanırdı. Sur içinde kalan kısımda evler, bahçeler ve mezarlık vardı.

Evliyâ Çelebî'nin 1648 yılında gezdiği Ankara kalesi için verdiği bilgilere göre, kalenin güvenliğini sağlamak için, kapının dışında ve içinde nöbetçiler dolaştırılırdı. Kale muhafızı kaleden çıkarsa öldürülür, yahut hapsolunurdu. Çünkü, «düşmanlar, bu metin kalenin bir taşına bin baş verip, yüz bin savaş etmeye razı» idi. Abaza Mehmed Paşa, Erzurum'da devlete baş kaldırarak yüz bin askerle kaleyi almaya geldiğinde, şehrin varoşuna dayanmış, fakat iç kaleyi alamamış, bunun üzerine Erzurum'a dönmek zorunda kalmıştır. İç kalenin etrafında hendek yoktu. Fakat çevresi yalçın kayalıktı. Yaklaşmak mümkün değildi, lâğım kazılamazdı. İç kalede, büyüklü küçüklü 8 parça top, yeteri kadar cephane ile diğer harp malzemesi bulunuyordu.

Su sarnıçları ve zahire ambarları buradaydı. Her iki sur içinde 170 çeşme, üç bin su kuyusu bulunmaktaydı.

ANKARA ADI

Klasik devirde ve Türkler'den önce şehrin adı «Ankyra, Ancyre» idi. Bu adın gemi çapası mânasına «anker» den gelen Frikçe bir kelimeden çıktığı söylendiği gibi, Yunanca koruk ve hıyar mânalarına «aghuridha» ve «anguri» den geldiği de iddia edilmiştir. Şehrin adını Farsça «engûr = üzüm» le ilgili bulanlar da olmuştur. Araplar ve Türkler tarafından uzun zaman, «Engûrîye, Engürü» diye adlandırılan şehir, son çağlarda «Ankara» kelimesinde istikrar bulmuştur. Batılılar şehre uzun zaman «Angora» demişlerse de, şimdi onlar da Ankara yazıyorlar.

NÜFUS DEĞİŞİKLİKLERİ

Ankara şehri, 1825'te Türkiye'nin 36., 1850'de 32., 1875'te 30., 1927, 1932 ve 1940'ta 3., 1945'ten başlayarak 2.; 1825'te dünyanın 191., 1850'de 236., 1875'te 344., 1950'de 304., 1955'te 186. şehri idi.

1650	66 000	1875	50 000
1825	50 000	1915	50 000
1850	58 000	1927	75 000

Ankara kalesi, başkentin en büyük özelliklerinden biridir.

Kızılay meydanından bir görünüş.

1935	123 000	1960	650 000
1940	157 000	1965	1 072 000
1945	228 000		
1950	287 000		
1955	453 000		

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Ankara çevresinde yapılan araştırmalarda karşılaşılan izlerden, bu bölgede ilk yerleşmenin çok eski çağlara dayandığı anlaşılmaktadır.

Anadolu şehirlerinin kuruluşları, çoğunlukla bir efsaneye bağlanır. Ankara için söylenilegelmekte olan ve tarih kitaplarına geçen bir efsaneye göre, şehrin kuruluşu şöyle olmuştur:

Gordius'un oğlu olan Frikya Kralı Midas, bu çevrede dolaşırken, bir gemi çapası bulur. Şehrin adına temel olan «Anker», Frikçe gemi çapası demektir. Başka bir söylentiye göre Galatlar, Küçük Asya'ya geldiklerinde (M.Ö. III. yüzyıl) İranlılar'la birlik olup Mısırlılar'a karşı savaşmışlardır. Bu savaş sonunda Mısır gemilerinin enkaz arasından çıkarılan harp ganimetleri arasında bulunan çapaları beraberlerinde getirerek tapınaklarına koymuşlardır. Sonradan kurdukları veya yerleştikleri şehre de çapa anlamına gelen «Anker» demişler veya bu kelimeden bozma bir ad vermişlerdir.

Bu iddianın gerçeğe uygunluk derecesi henüz ortaya konmamıştır. Ancak Romalılar devrine kadar Ankara şehrinin armasının bir gemi çapası olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra kazılar sonucu bulunan, o devre ait paralarda da bu arma görülmektedir.

Bazı tarihçiler, Ankara'nın ilk kuruluşunu çok daha eski çağlara bağlamaktadır. Hititler, Ankara bölgesine M.Ö. XX - VII. yüzyıllarda hâkim olmuşlardı. Elde edilen vesikalarda Ankuva adında bir şehirden söz edilmektedir. Bu şehrin, Hitit devletinin başkenti olan Boğazköy'e (Hattuşaş'a) üç günlük mesafede olduğu kaydedilmektedir. Ankuva şehrinin yerine bugünkü Ankara şehrinin kurulmuş olması çok yakın bir ihtimal olarak kabul edilmektedir.

Gerçekten Ankara, belli başlı Anadolu yollarının geçişi üzerinde olması dolayısı

ile, ilk çağlarda da önem kazanmıştır. Coğrafya durumu bakımından, o zamanın savunma şartlarına uygundur. Ankara kalesi ovaya tamamen hâkim durumdadır. Bundan dolayı savunması kolay olmuştur.

Hititler'den sonra bir süre Frikyalılar, Frikyalılar'ın arkasından bir süre Lidyalılar çevreye, dolayısıyle Ankara'ya hâkim oldular. Daha sonra İranlılar, İskender, daha sonra Balkan Yarımadası'ndan Anadolu'ya geçen Galatlar (M.Ö. III. yüzyıl) Ankara'yı ele geçirdiler. Galatlar, yaşadıkları şehrin etrafına, kendi usullerince, yarı yuvarlak surlar çevirirlerdi. Ankara'da da aynı şeyi yaptılar. Zamanla, burada yerleşen ırklar birbirine karıştı.

ROMALILAR DEVRİ

Romalılar, giriştikleri bir savaş sonunda M.Ö. III. yüzyılda bu bölgeye gelerek Ankara'yı aldılar. Romalılar tarafından yapılan kale ve surların Galatlar'ın yaptığı surların yerine geçtiği anlaşılmaktadır. Romalılar, gene Galatlar'ın idaresinde olmak üzere, Ankara'ya yarı bağımsızlık verdiler. Galatlar da, Roma İmparatoru Augustos'a besledikleri büyük saygı ve bağlılığın bir eseri olarak Ankara'da bir Augustos Tapınağı (Augusteum) inşasına başladılar. Tapınağı son Galat hükümdarı Pylaemens tamamlattı, içine de Augustos'un vasiyetnamesi yazıldı. Anıt, hâlâ eski şekline yakın olarak durmaktadır.

Roma İmparatoru Neron, Ankara'ya «Metropol» (Başkent) adını vermiş, gene Roma imparatorlarından Caracalla şehrin surlarını onarmıştı.

Roma hâkimiyeti sırasında Ankara'da tapınak, hipodrom, hamam gibi sayısız eserler meydana getirilmiştir. Şehir genişlemiş, nüfusu artmıştır. Güzel ve medenî bir şehir hüviyetini kazanmıştır.

ORTAÇAĞ'DA ANKARA

Ankara, 334 - 1073 yılları arasında, Hıristiyan'lığın Anadolu'da belli başlı merkezlerinden biriydi. Bizans'ın kudretli günlerinde yeni eserlere kavuştu. Surları kuvvetlendirildi, çünkü Arap akınları başgöstermişti. Bu arada, Bizans Ankarası'na ilk saldırma, VII. yüzyılda Doğu'dan, İranlılar'dan geldi. Daha sonra sayısız Arap akınları birbirini kovaladı. Araplar 654 yılında şehri ele geçirdilerse de uzun müddet elde tutamadılar. Bizanslılar surları yeniden onardılar. Fakat çok geçmeden Abbasî halifesi Hârûnnurreşîd'in ordusu Ankara'yı kuşattı ve aldı. Böylece Bizanslılar'la Arap orduları arasında savaşlar oldu. Bu karışık durum 200 yıl sürdü.

Bir tören gününde Anıt - Kabir'in uçaktan çekilmiş fotoğrafı.

Gazlantep şehrinin genel görünüşü.

Gaziantep

SELÇUKLULAR, bugünkü Gaziantep vilâyetinin topraklarını daha Malazgirt zaferinden az önce Afşın Bey'in kumandasındaki orduları ile almış, fakat bir müddet sonra elden çıkarmışlardır.

Delûk ve Ayntab ile civarını 1084'te Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Selçuklu I. Sultan Süleyman-Şah kesin şekilde fethetmiştir. Ülke, Suriye Selçukluları'nda, yani Sultan Alp-Arslan'ın küçük oğlu Tutuş'un elinde kalmıştır. 1098'de I. Haçlı orduları burasını da işgal etmiştir. Haçlılar zamanında Delûk ve civarı önce Urfa kontluğuna, sonra Maraş senyörlüğüne bağlanmıştır. 1150'de Delûk önlerinde Türk ordusu, Kudüs kralı Baudouin'in kumandasındaki Haçlı ordusunu yok etmiş, kral da Delûk kalesine sığınmıştı. Türk atabeyi Nureddin Zengî, Delûk ile civarını almak karşılığında kralın serbestçe Kudüs'e gitmesine müsaade etmiştir. XII. asır sonlarında buraları Eyyûbî imparatorluğuna geçmiş ve Ayntab şehri saraylar ve camilerle süslenmiştir. 1270'de Moğollar şehri almışsa da, 1273'de Mısır - Suriye Türk - Memlûk imparatoru Sultan Baybars tarafından geri alınmıştır.

Bundan sonra Antep şehri ve bölgesi, Memlûk imparatorluğunun bir parçasını

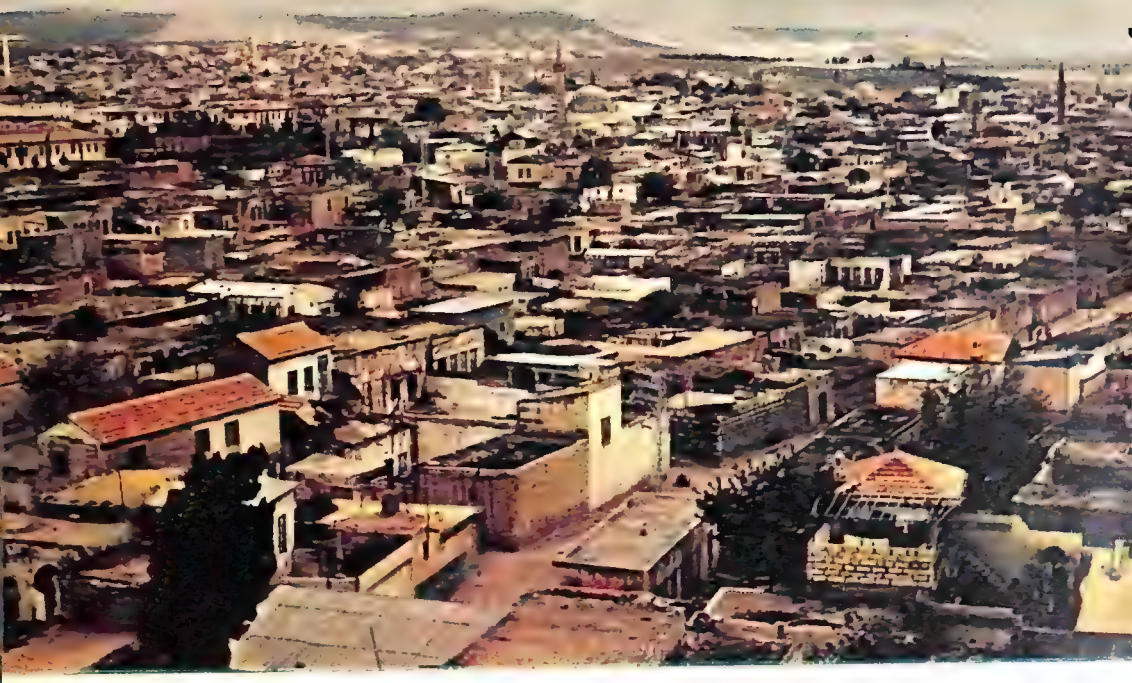

Gaziantep vilâyetinin, merkezden sonra en büyük şehri: Kilis.

teşkil etmiştir. 1400'de Timur, buraya da gelmiştir. Birkaç yıl sonra Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf buraya hâkim olmuş, sonra Osmanlılar'a tâbi olan Dulkadırlılar'a geçmiştir.

OSMANLI ÇAĞI

Şehir ve bölge 1515'te Osmanlılar tarafından işgal olunmuştur. Birkaç ay için Memlûkler tarafından geri alınmışsa da, 1516'da kesin şekilde Türk - Osmanlı birliğine girmiştir. Osmanlı çağında Ayntab, Dulkadır (Maraş) beylerbeyliğinin (eyaletinin) 5 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuş, Kilis ise Halep beylerbeyliğine bağlı 10 sancaktan birini teşkil etmiştir. Tanzimat'tan sonra ise Halep vilâyetinin (eyaletinin) 14 kazalı merkez sancağına bağlı kazalar arasında Ayntab ile Kilis de vardı. Nizip ise, aynı vilâyet içinde bulunan Urfa sancağının 5 kazasında birini teşkil ediyordu. 1913'te Antep, müstakil sancak oldu. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Antep de bir vilâyet merkezi oldu.

1839'da bir ara âsi Kavalalı İbrahim Paşa'nın işgaline uğrayan Antep, Osmanlı çağında umumiyetle sakin bir hayat yaşadı ve Anadolu'nun mühim kültür merkezlerinden biri oldu. Antep'in medreseleri ve bilginleri meşhurdu. Osmanlılar'dan önce büyük Türk tarihçisi Aynî'yi (1360 - 1451) yetiştiren Antep, XV. asırda şair İbni Bâlî'yi, XIX. yüzyıl başlarında en büyük Türk bilginlerinden olan Mütercim Âsım Efendi'yi, şair Münip Efendi'yi, maarif nazırı Münif Paşa'yı yetiştirdi. Osmanlılar'ın son zamanlarında Amerikalı Protestan misyonerleri burada bir kolej kurmuşlardı.

Şehrin kültür hayatı yanında yaycılık, dericilik, dokumacılık, boyacık, yağcılık, sabunculuk, rakıcılık gibi sanayi kolları canlı idi. İnhitat çağı olan XIX. yüzyıl sonlarına doğru bile şehirde 70 boyahane ve 3 815 pamuklu tezgâhı vardı. Tezgâhlarda 4 000 kadın işçi çalışıyordu. Antep'in döşemelik kumaşları, halı, kilim ve alacaları meşhurdu. Demiryolunun şehirden geçmemesi ve mahallî sanayiin çökmesi

Antep'i sarstı. Antep, daima Türk nüfusunun en kesif olduğu şehirlerden biri idi; Ermeni azınlık, Birinci Cihan Harbi'nden sonra Suriye'ye çekildi. 1935 sayımında şehirde 50 000 kişinin Türkçe konuşmasına karşılık ancak 1 000 kişi Kürtçe ve Arapça konuşuyordu.

Birinci Cihan Harbi'nden sonra Antep 15 ocak 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. 5 kasımda yani 9 ay, 21 gün sonra İngilizler'in yerini Fransızlar aldı. Fransızlar, Ermeniler'i silâhlandırdıkları için, Antepliler çok zulüm gördü. 1 nisan 1920'de bu zulümlere dayanamayan halk, silâha sarıldı ve 7 şubat 1921'e kadar tam 10 ay, 6 gün Fransızlar'la vuruştu, bütün dünyanın alâkasını ve hayranlığını topladı. 6 şubat 1337 (1921) tarihli ve 93 sayılı kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi, şehrin adını «Gaziayntab»a çevirdi. 25 aralık 1921'de şehir ve civarı, Ankara İtilâfnamesi hükümlerine göre Fransızlar tarafından boşaltıldı.

GAZİANTEP ADI

«Gaziantep» adının menşei Araplar'ın verdikleri «Ayntab» ismidir. «Ayn» Arapça'da «göz» ve mecazen «kaynak» demektir. Türkler de asırlarca bu adı kullanmışlar, fakat halk kısaca «Antep» demiştir. 1921 kanunu ile şehre «Gaziayntab» adı verilmiş ve bu isim 1928'den beri «Gaziantep» şeklini almıştır.

GAZİANTEP ŞEHRİNİN NÜFUSU

1650	80 000	1900	60 000
1915	70 000	1927	40 000
1935	51 000	1940	57 000
1945	63 000	1950	73 000
1955	97 000	1960	125 000
1965	158 000		

Gaziantep 1927'de Türkiye'nin 7., 1935'te 8., 1940 - 1965'te 7'nci şehridir. — Gaziantep 1957'de dünyanın 1 026'ncı şehri idi.

KİLİS

Gaziantep'ten sonra vilâyetinin en büyük şehri olan Kilis, Adana - Halep demiryoluna çok yakındır. Zamanla Azâz (Azez) ı ikinci derecede bırakıp ehemmiyet kazanan Kilis, çok eski bir şehirdir. Asur tabletlerinde «Kilizi» şeklinde geçmektedir. Araplar «Killiz», Türkler «Kilis» demişlerdir. Halife Ömer çağında İslâm im-

Gaziantep şehrinin modern caddelerinden biri.

paratorluğuna dahil olmuş, I. Haçlı seferinde Urfa kontluğuna katılmıştr. Bir müddet sonra Türkler tarafından geri alınmıştır. Timur, Azâz'ı tahrip edince ehemmiyet kazanmış, XVIII. yüzyılda bu kasabayı gölgede bırakmıştır. Yavuz devrinde bütün bu bölge ile beraber Türk - Osmanlı birliğine girmiştir. Osmanlı devrinde sancak (vilâyet) merkezi idi. Şehir, 2. km. kadar güney-doğusunda bulunan İlizi bahçelerine kadar uzanıyordu. XVII. asır ortalarında 47 000 nüfusu vardı. XIX. asır sonlarında şehirde 51 cami, 8 medrese, 4 hamam, 15 han, 2 170 dükkân bulunuyordu. XVI. yüzyıl ortalarında Canbulat Bey tarafından yaptırılan Tekke camii, âbidelerinin en mühimmi idi. Mâbedin yanında bir mevlevîhane vardı. Bedesteninde 100 kadar dükkân mevcuttu.

1831'de Kilis, âsi Kavalalı İbrahim Paşa tarafından işgal edildi. İbrahim Paşa, halktan aldığı paralarla büyük bir kışla yaptırmıştı. XX. yüzyıl başlarında şehirde küçük bir Ermeni ve Arap azınlığı vardı, ezici çoğunluk Türkler'de idi.

6 ocak 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen Kilis, 30 ekim 1919'da Fransızlar'a bırakıldı. 23 aralık 1921'de Türkiye'ye iade edildi. Fakat Kilis bahçelerinin çoğu Suriye topraklarında kalıyordu. 1926'da yapılan hudut tashihinde bu bahçelerle birkaç köy Kilis'e verildiyse de, şehir bütün ticarî alanını Suriye'ye bıraktığı için çok sarsıldı. Bununla beraber cumhuriyet çağında yavaş, fakat muntazam kalkınmasına devam etti. Kilisliler içinde pek çok tanınmış adam yetişmiştir.

KİLİS ŞEHRİNİN NÜFUSU

1650	47 000	1955	30 000
1915	30 000	1960	33 000
1927	23 000	1965	38 000
1950	28 000.		

NİZİP

Vilâyetin üçüncü şehri olan Nizip, Fırat'ın batı kıyısı yakınında ve Birecik'in karşısındadır. Uzun zaman Birecik'in yanında ikinci derecede kalmış, son zamanlarda onu geçerek kalkınmıştır. Âsi Kavalalı İbrahim Paşa'nın 40 000 kişilik ordusu ile Hâfız Mehmed Paşa'nın 30 000 kişilik Osmanlı ordusu arasında 24 haziran 1839'daki vuruşma, Nizip yakınlarında olmuş ve Osmanlı kuvvetleri dağılmıştır.

XX. asır başında şehrin nüfusu 3 500 kadardı, 6 camisi vardı. 3 - 7 eylül 1919 arasında 4 gün İngilizler'in eline geçti. 26 kasım 1920'de bu kere Fransızlar tarafından işgal edildi. 25 aralık 1921'de Türki-

Gaziantep kalesi.

Nizip'in genel görünüşü.

ye'ye iade edildi. Birecik'in inhitatı üzerine gittikçe gelişerek, bir şehir şeklinde büyüdü. 1956'da açılan Nizip - Birecik köprüsü, bu kalkınmayı kolaylaştırdı.

Şehirde Bizanslılar'dan kalma bir kilise harabesi ile Pazar, Tahtânî, Yenişeyhler, Zeytinlik, Sâha, Fevkanî, Hamam, Şeyhler camileri vardır. Şehir civarında Hititler'in meşhur Karkamış sitesi harebeleri, Belkıs harabeleri, tarihî su yolları bulunur.

GAZİANTEP'TEKİ ESKİ ESERLER

Antep'te birçok eski eser vardır. Antep kalesi hâlâ ayaktadır, hattâ Millî Mücadele'nin destanlaşan Antep müdafaasında rolü olmuştur. Eskiden 36 kulesi olan bu kaleyi Bizans İmparatoru Justinianus yaptırmış, kale sonradan Memlûk Sultanı Kayıtbay ve Kanunî Sultan Süleyman tarafından onarılmıştır. XV. yüzyıl başlarında, yani Osmanlı idaresine girmeden bir asır önce Antep şehrinde 129 cami, 15 medrese, 20 hamam, Eyyûbîler'in ve Memlûkler'in yaptırdıkları saraylar vardı. XVII. yüzyıl ortalarında şehrin nüfusu 80 bini geçiyordu; 140 camii, kapalı çarşısı, meşhur medreseleri bulunuyordu.

Başlıca Osmanlı ve Memlûk camileri şunlardır: Ömeriye, Mehmedpaşa, Kozanlı, Ayşebacı, Eyyûboğlu, Alabey, Hüseyinpaşa, Ahmedçelebî, Kılıçoğlu, İhsanbey (Esenbek), Ağa, Şah, Humanis (Kabasakal), Abdiağa, Kozluca, Tekke, Hacınâsır, Boyacı, Bekirbey, Ömerşah, Bostancı, Alâuddevle, Tabakhane, İkişerefeli, Handâniye, Tahtânî, Alineccar, yenilerden Karşıyaka, Saçaklı camileridir. Nuri Mehmed Paşa'nın camii bugün müzedir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Bugün Gaziantep vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, eski Babil İmparatorluğu'na dahildi. Sonradan Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hititler'e geçmiştir. Hitit imparatorluğunun dağılma devresinde kurulan Hitit devletciklerinden Kargamış Krallığı, bu çevrede kuruldu (Kargamış harabeleri, bugünkü Barak = Carablus'a çok yakındır). Hurriler'in nüfuz bölgesi bu toprakları içine aldığı gibi, Mısır firavunları da zaman zaman buraya hâkim olmuşlar veya nüfuz tesis etmişlerdir. Daha sonra Asur İmparatorluğu'na, onun yerine geçen Yeni Babil İmparatorluğu'na geçen ülke, M.Ö. IV. asrın sonlarında İran imparatorluğu ile beraber bütün Anadolu'yu alan Makedonyalı Büyük İskender'e intikal etmiştir. İskender'in ölümünden sonra Selevkos (Asya) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. M. Ö. I. yüzyılda Roma'ya geçmiştir. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca bütün Ana-

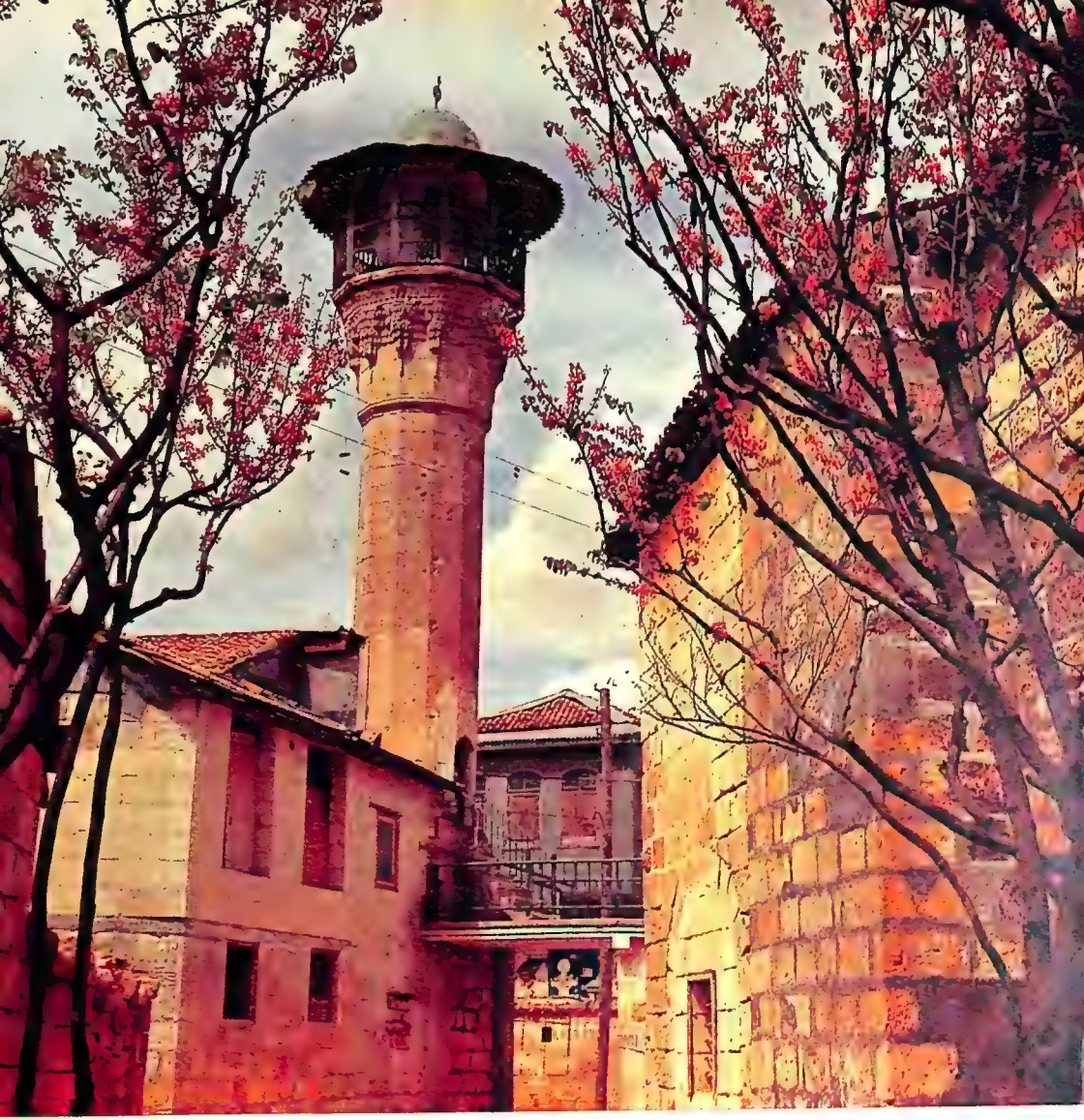

Gaziantep'te Esenbek camii.

dolu gibi Doğu (Bizans) imparatorluğunun hissesine düşmüş, fakat İran'daki Sâsânî İmparatorluğu ile kanlı çekişmelere sahne olan Anadolu topraklarından biri olmuştur.

Bu devirlerde ülkede bulunan yerleşme merkezlerinin en mühimmi, Romalılar'ın «Dolichenus» dedikleri «Doliche» idi; burası şimdiki Antep şehrinin 10 km. kadar kuzey-batısında bir köydür. Bu ad Arap kaynaklarında «Delûk» şeklinde geçmektedir. Türkler «Dülûk» demişlerdir. Ortaçağda da bugünkü Antep şehri vardı, fakat küçük bir kasaba idi; ehemmiyetli olan bu Delûk şehriydi. Araplar'ın «Ayntab» dedikleri bu kasabanın adını Latinler «Hamtab», Ermeniler de «Anthaph» şeklinde yazıyorlardı. Ayntab'ın Delûk yerine geçmesi ve onu gölgede bırakması, XIV. asrın son yıllarında vuku bulmuştur.

Bu bölge, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, VII. asrın ikinci çeyreğinde İyâz ibni Ganem'in başkumandanlığındaki Müslüman Arap orduları tarafından fethedilmiş ve İslâm imparatorluğuna katılmıştır. Bir ara Bizanslılar tarafından geri alınmış, fakat Abbasî halifesi Harunnürreşid tarafından fethedilmiştir.

Boğaziçi Âlemleri

Yazan: Said Naum Duhanî

GECE eğlencelerinden çıkan Beyoğlu sakinlerinin çoğu, soluğu Tokatlıyan'da alır, Cercle d'Orient üyeleri ise biraz bir şeyler atıştırmak için kulübün yolunu tutardı. Enseleri kalın diğer bir kısım halk da Beyoğlu'nun çeşitli birahanelerine yollanırdı.

En müşkülpesend insanları bile tatmin edecek siyah ve beyaz biraların oluk oluk aktığı başlıca merkezler şunlardı:

Nicoli (İsviçre birahanesi): Burası Guillaume Tell'in vatandaşlarının randevu yeriydi. Başlıca müdavimi Anadolu Demiryolları'nın Genel Müdürü İsviçreli M. Huguenin idi.

Yani (Viyana birahanesi): Almanlar, Avusturya - Macaristanlılar buraya devam ederdi. Buranın mönüsü başka hiç bir yerinkine benzemezdi doğrusu ve Türkiye hizmetinde çalışan Alman subayları, Yani'yi bir nevi «yüksek kumanda merkezi» haline getirmişti.

Yani II (Strasbourg birahanesi): Daha çok III. Cumhuriyet'in vatandaşlarının, Fransız gazetecilerinin uğrak yeriydi.

Balaban (Anadolu birahanesi): Arnavutköy midyelerinden yaptığı spesiyalitesiyle tanınırdı -tifo amatörleri dikkatli olması şartıyle.- Bu birahanenin akvaryumundaki balıklar, kafesindeki bülbüller de pek meşhurdu.

Bu birahanelerin dördü de, uzun yıllar Beyoğlu'nda faaliyet gösteren Turan Bar'ın işgal ettiği yerde bulunuyordu. O civarda başka birahaneler de vardı.

GEZİNTİLER

Mayıs güneşi etrafa ilk ısıtıcı ışınlarını yaymaya başladığı zaman bir martı gibi süratli, narin kayıklar, Kâğıthane deresinde görülmeye başlardı. Bir yandan kayıklar, bir yandan çeşitli arabalar, dinlenmek isteyen vatandaşları Kâğıthane'ye taşırdı.

Günlük hayatın patırtısından kaçan İstanbullular'ın çoğu Kâğıthane'ye akın ederek birkaç saat başını dinlemeye bakardı. Tabiat güzellikleri, saf hava, yemyeşil çayırlar şehrin gürültüsünden kaçan insanları canlandırır, ciğerlerini temiz havayla doldurmalarını sağlardı. Aileler, sağda, solda öbek öbek oturur, büyüklerin bile çocuklar gibi eğlendiği görülürdü.

Kâğıthane'de bir köşk yaptıran I. Sultan Ahmed'den sonra III. Sultan Ahmed de 1721'de Marly şatosunun planından alınan ilhamla Saadâbâd köşkünü yaptırmıştı. Bu köşk şimdi çok haraptır.

50 yıl önceki Tarabya koyu.

İmparatorluk sarayının harem halkını teşkil eden hanımlar, haremağaları ile beraber ve çeşitli süvarilerin nezaretinde oldukları halde arabalarla Kâğıthane'ye gelirdi. Şehzâdelerin de özel arabalarıyle geldiği görülürdü.

Sultan Hamid'in gözde şehzâdesi Burhaneddin Efendi açık arabayla gezer ve çok defa yanında amiral Hikmet Paşa bulunurdu. Hikmet Paşa aynı zamanda Yıldız'ın Cercle d'Orient kulübünde görünen nadir ricalinden biriydi.

Şehzâde Burhaneddin Efendi birkaç izdivaçtan sonra, bir Amerikalı ile evlenerek Paris'e yerleşti. 1934 yılında Concorde meydanındaki kurşuna dizme olaylarından sonra da Birleşik Amerika'ya gitti.

Kâğıthane'nin dikkati çeken simalarından biri de yine padişahın yakınlarından Fehim Paşa'ydı. Fehim Paşa, içi kanarya sarısı satenle kaplı, zengin koşum takımlarıyle süslü, şahane hayvanların çektiği arabası ile gelir ve Kâğıthane'ye gelenleri devamlı göz altında bulundururdu. Bununla beraber paşa, her çeşit eğlenceye izin verirdi. Ben, ne gibi bir hisle bilmiyorum, ne zaman Fehim Paşa'yı görsem kendimi gülmekten alamazdım. Halbuki Paşa güldüğümü görürse hiç de iyi olmazdı. Her ihtimale karşı kötü bir olayı önlemek için babam bir gün bir tesadüf sırasında: «Paşam, dedi, Hariciye Müsteşarı'nın oğlu size hayran. İlle de benden sizinki gibi bir araba istiyor. Pek de inatçı tarafları var. Hayranlığını belirtmek için sizi görünce gülümsüyor.»

Fehim Paşa, bu sözler üzerine bana gülümsedi, ben de bütün kaidelerine riayet ederek kandilli bir temenna çaktım.

TAKSİM BAHÇESİ

İstanbullular kadar Peralılar da Kâğıthane'ye gitmekten zevk duyardı. Beyoğlu halkı arabalarla Kâğıthane'de dolaştıktan sonra Küçük-Kır Bahçesi ve Taksim üzerinden bir tur yaparlardı. Küçük-Kır bahçesi, Küçük-Mezarlık denen yerdeydi. Bu caddenin hemen yakınında, İngiltere sefaretinin bahçe duvarlarından birkaç metre ötede Aynalı Çeşme diye anılan bir çeşme vardı ki, bu çeşme bütün semte adını vermişti. Bu çeşmeyi yeniçeri ağalarından Gürcü İsmail yaptırmıştı. Gürcü İsmail Ağa sonradan paşa ve sadrâzam oldu, ancak sadrâzamlığı üç ay bile sürmedi. Yine aynı sefaretin duvarının önünde I. Sultan Selim'in sütannesi Kamer Hatun'un türbe ve camii vardı.

Taksim bahçesine gelince, burası bir bakıma muazzam askerî kışlaların deva-

mı gibiydi. Yıkılan çeşitli askerî binaların yerinde bugün Taksim gezisi vardır. O sırada İstanbul şehremîni Reşid Mümtaz Paşa'ydı. Son derece zeki ve ileri görüşlü bir insan olan Reşid Mümtaz Paşa, Beyrut'ta bulunduğu sırada «gürültüyle mücadele eden ilk Türk valisi» unvanını kazanmış ve Beyrutlu arabaların korna çalmalarını yasak etmişti.

Bugün kaybolan kışlanın karşısında, tramvay yolu boyunca Talimhane uzanırdı. Şimdi burası İstanbul'un en modern mahallelerinden biri oldu.

SEFARETLER, YAZLIĞA TAŞININCA

Mayıs geldiği zaman Beyoğlu'ndaki Levantenler, Adalar'a ve Boğaz'a taşınırdı. Birinci, ikinci ve üçüncü nesilden olan Levantenler (gerçek tatlı su frenkleri) Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'yi tercih ederdi. Sefaret ve legasyonların yazlık ikametgâhları da Boğaziçi'nin bu üç köyünde idi.

Amerika Birleşik Devletleri sefareti, Yeniköy'de bir yalıyı işgal ediyordu. Burası Ermeni asıllı Kuyumcuyan ailesine aitti. Bu aileden Bedros Kuyumcuyan, Ziraat, Madenler ve Orman Umum Müdürlüğü'nde bulunmuş, bu makam nezarete çevrilince yerine Selim Paşa Melhame gelmişti. Avusturya - Macaristan sefareti de Yeniköy'deki saray yapılmadan önce Büyükdere'de bir yalıyı işgal ediyordu. İbrahim Paşa Karakâhya'ya ait olan bu yalıda daha sonra Necmeddin Molla oturmuştur. Bu bina, Avusturya - Macaristan temsilcisinden önce, İstanbul'daki Sardunya ortaelçisi M. Truqui tarafından işgal ediliyordu.

M. Truqui, yalıyı bir misafirperverlik nümunesi olarak, Sultan Mecid zamanında Türkiye'ye gelen Alphonse de Lamartine'in ikametine tahsis etmişti. Lamartine, Boğaziçi tasvirlerini bu yalıda terennüm etmiştir.

Almanya sefareti, İstanbul diplomatlarının ve sosyetesinin çok sevdiği Tarabya'da idi. Bu sefaretin çok geniş bahçesinin bir kısmı Yeniköy ve Tarabya arasındaki Kalender sarayının bahçesini kaplıyordu. Kalender köşkü, sonradan yandı.

Boğaziçi'nin meşhur kayık safaları Kalender önlerinde olurdu. Mehtaplı gecelerde Kalender önlerinde dolaşan kayıklardan şarkılar yükselirdi. Ne yazık ki dalgalar üzerindeki bu gece eğlenceleri 1896 olaylarından sonra tarihe karıştı. Çünkü o tarihten sonra denizdeki kontrol pek sıklaşmış ve işin tadı artık kaçmıştı.

Alman sefareti yazlık olarak Tarabya'daki bu binayı işgal ediyordu.

BOĞAZİÇİ ÂLEMLERİ

Mehtaplı gecelerde kayıklarda söylenen şarkıların asıl mânasını ancak âşık gönüller anlar ve o zaman, suların çırpıntısı arasında harikalar ülkesine doğru bir yolculuk başlardı. Kalender, Bebek ve Boğaziçi'nin diğer koyları, ölümsüz tabiî güzellikleri sayesinde düşüncelerimizi zaman zaman mazinin tatlı saatlerine götürmekten geri kalmıyor.

Kibarlığı ve zerafetiyle tanınan rahmetli İzzet Fuad Paşa'nın «Constantinople Avant et Après la Constitution» Meşrutiyet'ten Önceki ve Sonraki İstanbul) eserinden bazı satırları buraya iğnelemeden geçemiyeceğim:

«Her yaz ayının on biri ile on sekizi arasında Boğaziçi serenadlara sahne olurdu. Çoğunlukla sosyeteye mensup şahıslar, Boğaz'ın birçok yerlerinde gece eğlenceleri tertiplerdi. Civar yalılarda yaşayanlar, musiki seslerine koşuşur, bir kısmı da sandallarına binerek kalabalığa karışırdı. Böylece kayıklar topluluğu gittikçe büyür ve Boğaziçi sahilleri açığında başlıbaşına bir ada gibi görünürdü.

«Kürekler akıntıya doğru, suya ancak değecek şekilde çekilir ve yalıların pencerelerinin altından geçilirdi. Kayıkların önünden geçtiği pencerelerdeki ışıklar bir anda kaybolurdu. Bu mektaplı gecelerdeki serenadlara herkes katılırdı: Küçük körfezleri çevreleyen tepeler, bülbüller ve kürek darbeleri altında şırıldayan sular...

«Bazen hepsinden daha içli fakat muhteşem bir beste, kurşun külâhı ay ışığında parıldayan bir minareden yükselirdi! «Allahu Ekber, Allahu Ekber...» O zaman herkes susar, mümin olsun olmasın herkes Allah'ın adını müezzinle birlikte tekrar ederdi: Bütün bu güzellikleri yaratan Allah'ın adını... İnsana huzur veren bu kısa duadan sonra herkes bir an susar, hiç bir zaman günahlarını itiraf etmeyen -çünkü bizde günah çıkarma âdeti yokturgenç günahkârlar bu fırsattan faydalanarak kalplerinde sakladıkları aşkı affetmesi için Allah'a dua ederlerdi.»

İtalya sefaretinin Tarabya'da İtalyan Rönesansı uslûbundaki yazlık sarayı Marquis Imperiali zamanında yapılmıştı.

Bir zamanlar İpsilanti ailesine ait olan Fransa sarayı, III. Selim tarafından, General Sébastiani'nin sefareti sırasında Fransa'ya verilmişti. Burası 1913'te yandı. Aynı şekilde Tarabya koyunun kuzey

60 yıl önceki Kâğıthane deresinden bir görünüş.

İngiltere sefaretinin Tarabya'daki yazlık binası. Burada, bugün Konak oteli vardır.

ucundaki İngiltere sefareti de bir yangında, yandı. Tarabya körfezinde aynı zamanda yabancı sefaretlere ait karakol gemileri de bulunurdu.

Tarabya'daki gezintiler her iki cinsten Levantenler için faydalı bir vakit geçirme idi. Genç erkekler bu sayede bir sevgili bulmaya çalışır, genç kızlar da yakın veya uzak bir gelecekte evlenmek ümidiyle bir sefaret mensubunu avlamaya bakardı.

TARABYA'NIN MÜDAVİMLERİ

Tarabya müdavimlerinin başında Almanya'nın Bükreş ortaelçisi M. Kiderlan - Wachter'i sayacağım. Bükreş'ten çok İstanbul'da yaşayan bu zat, sık sık Yeniköylü bir esmeri ziyaret eder, bunun dışında da durmadan tur atardı. Bu yüzden daha önce de söylediğim gibi kendisine M. Gider - Gelen adını takmıştım.

Arabası pek dikkati çekici olmamakla beraber Sırbo - Slav güzelliğiyle gözleri kamaştıran Mme H..., aksine göz kamaştırıcı bir arabayla gezen, Krupp ailesinin İstanbul'daki temsilcisinin hanımı Mme H..., Tarabya'nın müdavimlerindendi.

Boğaziçi'nin canlı simalarından biri de M. Huber idi. Evi Almanya sefaretiyle Kalender köşkü arasında bulunuyordu. Burasını sonradan Necmeddin Molla'ya, o da daha sonra Mısırlı Prenses Kadriye'ye sattı. Kral Fuad, bütün hanedan mensuplarını Nil kıyılarında toplamaya karar verince, Prenses Kadriye de burasını Notre - Dame de Sion'a bıraktı.

M. Huber, Serasker Rıza Paşa'nın daha önce Vaniköy'de, Şeyhulislâm Cemaleddin Efendi'nin Kuruçeşme'de yaptıklarını taklid ederek Boğaziçi'ni yeniden ağaçlandırma yolunda büyük çalışmalarda bulundu. Karısı Mme Huber, süslü arabasıyle Boğaz'da gezmeye bayılırdı.

Banker M...'nin kızları yüklü drahomaları bakımından Boğaziçi'nin en dikkati çeken tipleri arasındaydı.

Belçika'nın eski Türkiye ortaelçisinin kızı, şen dul Madam X..., aşk ilâhının oklarına hedef olmak için sık sık İstanbul'a, bu mavi rüyalar ülkesine koşardı.

Güzel İtalyan Mme Sc... gezinirken, âdeta insanı Havvâ'nın elmasını ısırmaya davet ederdi. Tramvay idaresinin müdürü M. M..., idareye ait çift atlı bir faytonla yanında güzel bir Fransız kızı olduğu halde gezinmeyi âdet edinmişti.

Gazette de Francfort'un muhabiri M. Weiz, dudaklarının ucundan eksik olmayan sigarasıyle, Boğaz'ın mavi sularında balık avlar gibi sağda, solda sansasyonel haberler yakalamak için dolaşır dururdu. Reuter ajansının muhabiri de yine aynı maksatla Boğaz'ın sahillerini arşınlardı. Daha sayısız yabancı iş ve siyaset adamları ilkbahar ve yaz mevsiminde Boğaz'dan ayrılmazdı.

Sonbaharda Boğaziçi'nin bir başka güzelliği olurdu. Av mevsimi açılır açılmaz ava meraklı olanlar Büyükdere'ye hâkim tepeleri kaplayan İbrahim Paşa ormanına yaban domuzu avına çıkarlardı.

Kâğıthane'de Cedvel-i Sîm kenarındaki Çağlayan Kasrı ile Kasr-ı Neşât.

Vezir İbrahim Paşa, Türkiye'nin en zengin adamlarındandı. Beyoğlu'nda Cercle d'Orient'ı da içine alan çok büyük bir gayrimenkule sahipti. Mısır Ermenisi meşhur Nubar Paşa'nın kayınbiraderi olan İbrahim Paşa, Birinci Meşrutiyet'te âyan üyesi olmuştu. Mısır Hıdivi ile padişah arasında özel kurye vazifesini görür ve ve padişahtan, Mısır hıdivine her ferman götürüşünde astronomik bir ihsan alırdı.

ERMENİLER

Bu devirde İstanbul'da, memleket hizmetinde çalışan, padişaha candan bağlı birçok da Ermeni vardı. Bunların başında Ekmekçibaşı Noradugyan, Borucubaşı Dadyan ve M. Köçeoğlu gelirdi. Köçeoğlu, Beyoğlu'nda muhteşem bir konak inşa ettirmişti. Ses sineması pasajına karşıydı. Bebek'te de yalısı vardı.

Yine bir Ermeni Agop Paşa, maliye nezaretine getirilmiş, Artin Dadyan Paşa da hariciye nezaretinde müsteşarlık etmişti. Bunlardan başka Mikael Portukal ve Ohannes Sakız Paşalar, Hazîne-i hâssa nâzırı olmuşlardı.

Davud Paşa, ilk Cebel-Lübnan mutasarrıfı olmuştu. Lübnan, o zaman yeni bir statü ile kurulmuş yeni bir sancaktı (1861). Burasının meselelerini pek fazla benimseyen Davud Paşa, onlara pek fazla bir otonomi tanıtmaya çalıştığı için, Büyük Fuad Paşa tarafından merkeze alınarak nafıa nezaretine getirildi (1868).

Davud Paşa sonradan Viyana bankerleri ile temas için yaptığı bir vazife ziyareti sırasında (1872) bazı malî faaliyetlerde de bulunmaya kalkmış ve Fransa'ya kaçmıştı. Şüphesiz padişah bu kötü paşanın bütün rütbelerini derhal geri aldı. Plevne'nin ölümsüz müdafii Gazi Osman Paşa, binbaşı iken işte bu Davud Paşa'nın yanında Lübnanlı asileri tenkil etmişti.

Ohannes Kuyumcuyan Paşa, hariciye nezareti müsteşarlığında Yusuf Franko Paşa'nın yerine geçmişti. Mühim vazifeler gören daha başka Ermeniler de vardı. Bunlar arasında Sultan Hamid'in baş tercümanı Nişan seferyan Efendi'yi, İkinci Meşrutiyet'te âyana seçilen Eram Efendi'yi saymak lâzımdır. Eram Efendi öylesine Türk'leşmişti ki, oğluna Osman adını takmıştı.

Gelecek sayımızda:
DİĞER SİMALAR

XVIII. Yüzyılda Türkiye'ye Gelen Yabancı

Ressamlar

Yazan: A. Boppe
Çeviren: M. Ali Kayabal

2

Geçen sayımızda, XVIII. yüzyılda Türkiye'ye gelen ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinin resimlerini yapan ressamları tanıtmaya başlamıştık. Fransa sefareti müşşarı olarak Türkiye'de bulunan A. Boppe'nin Peintres du Bosphore adlı eserinden faydalanarak Türkiye'deki resimleri yapan ressamları bu sayımızda da tanıtmaya devam ediyoruz.

GUDENUS (Baron de)

İstanbul'daki Avusturya sefareti sekreteri ve 1740 Belgrad Antlaşması'nda imparatorluk sefiri.

Baron tarafından aslına uygun olarak resmedilmiş ve İstanbul'da sefirlik yapmış veya sefir olan ekselanslara ithaf edilmiş Türkiye manzaraları ve kıyafetleri:

Bu koleksiyon, bir yaprak önsözle, Thelot tarafından gravür haline getirilmiş otuz resimden meydana gelmiştir ki, bunlar Beyoğlu'ndaki İsveç sefarethanesi ile İstanbul'un çeşitli semtlerini göstermektedir (İlk on yaprak).

On birinci yaprak dış mahalleri ile beraber İstanbul şehrinin bir planını ihtiva etmektedir.

12. yapraktan itibaren ithaf değiştirilmiştir; artık «sefir efendilere» değil, «serbest sanat ve edebiyatın bütün hamilerine ve sevenlerine» hitap etmektedir.

12'den 22'nciye kadar yapraklar L. Landerer, C.A. Pfanz ve J. Wachmouth tarafından gravürleştirilmiştir. Bunlar sarayın, Sultanahmet camiinin, Süleymaniye caminin, Edirne'nin ve bir hanın görünüşünü aksettirmektedir.

I.D.H. tarafından gravür haline getirilen 23. resim, koşumlarının bütün teferruatı ile birlikte üç deveyi temsil etmektedir.

24'ten 30'uncuya kadar yapraklar özel bir bölüm meydana getirmekte olup, Fransızca'ya çevrilmiş Almanca bir başlık taşımaktadır:

«Bu toprağın insanlarının özellikle Türkler'in giyinişlerini gösteren hoş bir koleksiyon. Hepsi J. v. G. tarafından çizilmiş, muhtelif gravürcüler tarafından gravür haline getirilmiştir...»

I.D.H. veya J.-C. Kilion tarafından gravür haline getirilenlerin hepsi «Baron de Gudenus tarafından yapılmıştır» ibaresini taşımaktadır. Bunlar iki bölüme ayrılmış olup, Saray'daki başlıca şahsiyetlerin kıyafetlerini bir veya iki figürle ve en ince teferruatına kadar göstermektedir.

Bir ziyaret sırasında padişahın hizmetkârları - Kapıcıbaşı - Deli, başvezirin soytarısı - Çorbacıbaşı - Çorbacı, bir yeniçeri odasının kumandanı (merasim kıyafetiyle) — Ahçıbaşı - Gündelik kıyafeti içinde bostancıbaşı - Alay çavuşu - Yeniçeri çavuşu - Padişahın atlarının baş bakıcısı (Mîrâhûr) - Merasim kıyafeti ile yeniçeri - Mataracı - Merasim kıyafetiyle yeniçeri.

Bu desenlerdeki başarı Belgrad barış müzakereleri sırasında çadır arkadaşı olan Fransız sefareti sekreterlerinden Peyssonnel ve Villeneuve tarafından şu şekilde izah edilmiştir: «Gudenus fevkalâde resmediyor. Şimdiye kadar bu ülkenin ne bu kadar çok, ne bu derece doğru şekilde

J.B. Hilair'in eserlerinden biri: Ege adalarından Tinos'ta San - Nicolo kasabası

âdetlerini gösteren resme raslanmamıştır. Mümkün olan doğrulukla manzaralar da resmetti. Topladıklarının çok ilgi çekici olacağı muhakkak.» (Peyssonnel'in, Caumont'a mektubu, İstanbul, 6 aralık 1740).

Türkiye'deki ikameti sırasında Baron Gudenus tarafından yapılan desenler ve bunların gravürleri, Gudenus ailesinin reisi tarafından Graz yakınlarındaki Tannhausen şatosunda muhafaza edilmektedir.

HİLAİR (J. - B.)

Hilair 1776'da Kont Choiseul - Gouffier ile beraber yola çıkmış olup, «Yunanistan'a Seyahat» ile «Osmanlı İmparatorluğu'nun Tablosu»ndaki resimlerin büyük çoğunluğu ona aittir.

Hilair tarafından Doğu'dan getirilen küçük tablolar ve desenler, bilhassa Choiseul - Gouffier ve Mouradjea d' Ohsson'un yayınlarından sonra amatörler tarafından kapışılmıştır. Bu tablolardan biri: Şark kıyafetli insan figürleri ile mimarî kalıntıları, 1782 yılında Correspondance sergisinde teşhir edilmiştir. Diğerleri XVIII. yüzyıl sonunda satılan koleksiyonların kataloglarında görülmektedir: Üç ekolün desenlerinden ibaret koleksiyonun katalogu, 1 kasım 1783 - Üç ekolün tablolarının katalogu, Bay X'in koleksiyonundan, 1783 - Güzel bir tablo koleksiyonu katalogu, 14 nisan 1784 - Üç ekolün tablo ve desenlerinden ibaret koleksiyonun katalogu, 6 aralık 1787 - Vatandaş Reybiere'in katalogu na ek, 3 nisan 1793 - Müteveffa P. François Basan'ın Katalogu, yıl VI, vb...

Hilair'in Şark eserleri XIX. yüzyılda moda olmaktan çıkmıştır. Fakat Dekoratif Sanatlar Müzesi onun imzasını taşıyan kostümlerden birkaçını teşhir ederek

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Oryantalizm Sergisi ile Hilair'i yeniden takdir etme fırsatını hazırlamıştır. İşte başlıca eserleri:

I. Sultan Abdülhamid (guaş, A. Boppe'a verilmiştir) - Tandır etrafında İstanbullu Hıristiyan kadınları (tahta üzerine yağlıboya resim) - Yazlık odalarında İstanbullu Hıristiyan kadınları (tahta üzerine yağlıboya) - Karyalı, R. Lemire tarafından gravür haline getirilen desen - Türk sipahi (guaş) - Adalılar (suluboya) - Sifanto adasından bir kadın (tahta üzerine yağlıboya resim) - Paros adasında Yunan halk dansları - Halikarnas'ta Mars tapınağı harabeleri (tahta üzerine yağlıboya resim).

HUNGLİNGER von Yngue (A.-M.)

1798 ve 1799'da Türkiye'deki ikameti sırasında şu desenleri yapmış ve yayınlamıştır. Yayınlanan eser, Şark Dilleri Akademisi ve Sicilya kralının Bâbıâlî'deki sefiri Kont Constantin de Ludolf'a ithaf edilmiştir. Eserde 24 tablo vardır. Bu tablolar F. Assner ve K. Ponheimer tarafından gravürleştirilmiştir. Tabloların isimleri şunlardır:

I. Kiraz, Kiraz!
II. Çilek, Çilek!
III. Fidan-ı Karanfil!
IV. Taze süt!
V. Çanak Yoğurdu!
VI. Kaşkaval peyniri!
VII. Taze kaymak!
VIII. Taze bakla!
IX. Muhallebim!
X. Yelpazeler!
XI. Şerbet aşlama buz!
XII. Buz!
XIII. Çiçek suyum var!
XIV. Ciğerler al!
XV. Ocaklar süpüreyim!
XVI. Balık!
XVII. Simitçi!
XVIII. Şeker, şeker!
XIX. İyi şalım, fesim var!
XX. Sahlep, kaynak kaynar!
XXI. Taze bozam var!
XXII. Tülbent, yemeni!
XXIII. Semiz tavuklar!
XXIV. Temizlik.

LİOTARD (Jean - Etienne)

(1702 - 1789)

1737'de sonradan Lord W. Bessborough olan Şövalye ile Napoli'den yola çıkan Liotard, Ege Adaları'nı, İzmir ve İstanbul'u ziyaret etmiş, Eflâk'tan geçip, 1743'te Viyana'ya varmıştır. Bu seyahat sırasında yaptığı tablo ve desenler, ressama «Türk ressamı» unvanını kazandırmıştır.

Biz burada XVIII. yüzyılda Liotard'ın Şark desenlerinden yapılan gravürleri belirteceğiz:

Defterdarın arkadaşı bir efendi - İstanbullu bir hanımefendi - Sadık Ağa - Sadık'ın kardeşi Mehmed Ağa - Sarayda resmedilmiş bir cüce - İzmirli bir kadın - Galatalı bir Hıristiyan kadın ve kölesi.

Son iki resim şu ibareyi taşımaktadır: İstanbul'da, orijinallerinden J. E. Liotard tarafından resmedilmiş, yüzler Viyana'da yine kendisi tarafından gravürleştirilmiş, figürler Joseph Camerata tarafından yapılmıştır.

LUCİARİ

1799'da İngiltere'nin İstanbul'daki sefiri olan Lord Elgin'in ressamıdır.

MANZONİ

Ancôna'da doğan Manzoni, 10 ekim 1795'te «Republicain» adlı gemiyle tayfa yamağı olarak Toulon'dan yola çıkmıştır.

Yaptığı İstanbul resimleriyle tanınan ünlü ressam ve mimar Melling'in bir eseri: Tophane çeşmesi.

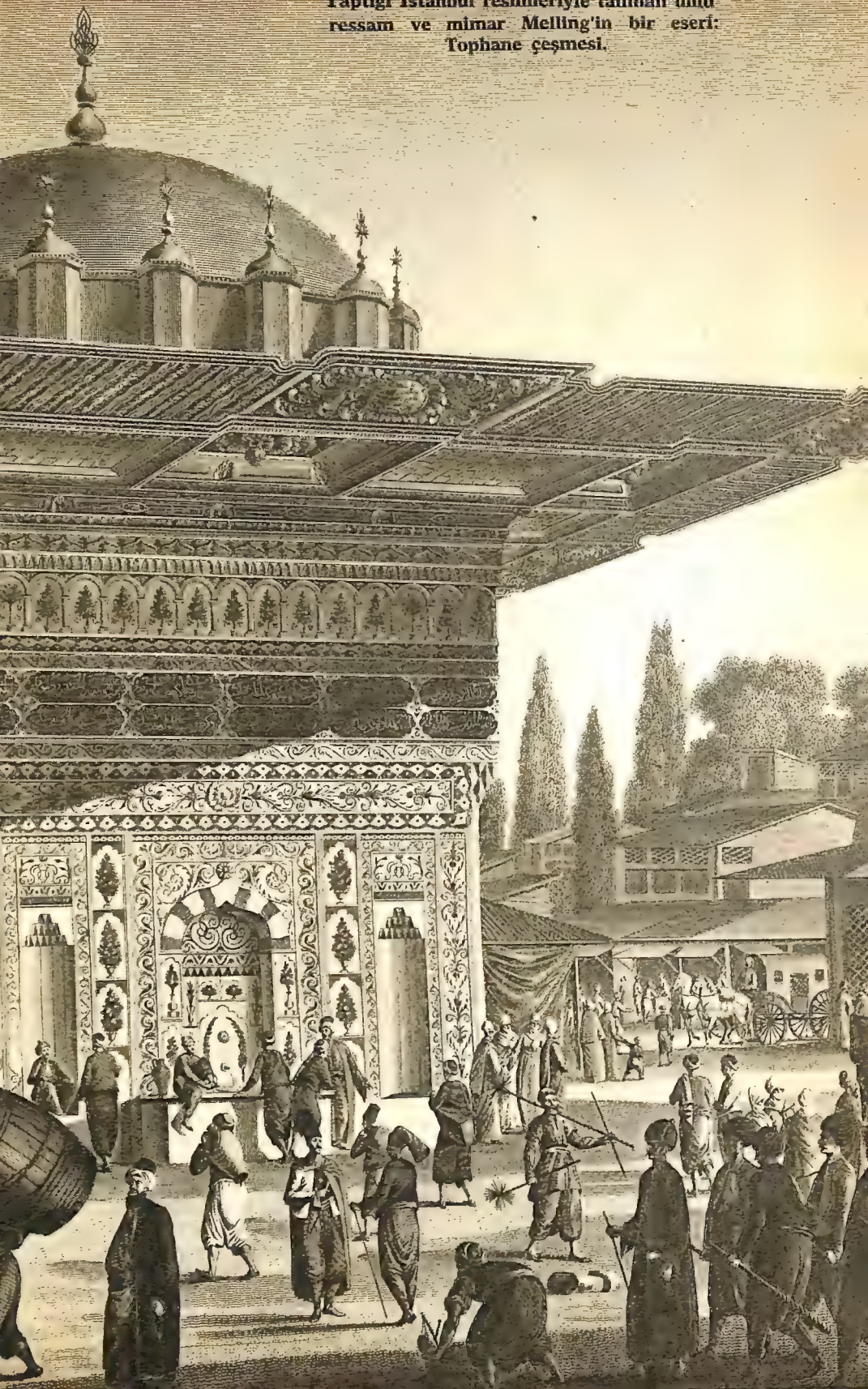

Yaptığı İstanbul resimleriyle tanınan ünlü ressam ve mimar Melling'in bir eseri: Tophane çeşmesi.

23 şubat 1796'da İstanbul'a varmış ve 28 ağustos 1798'de Fransa ile Bâbıâlî arasında savaş patlak verinceye kadar burada kalmıştır. Bunun üzerine yakalanıp Sinop hapishanesine atılmıştır. Fransa'ya döndükten sonra şu ibare ile birkaç kıyafet deseni yayınlamıştır:

1796, 1797, 1798 yıllarında resmedilen Şark kıyafetleri, izahlı, 250 adet basılmıştır, Paris, 1813.

Bu eserde 23 tablo bulunmaktadır. İlk altısı Torino'da doğan tarih ressamı Pecheux'ye aittir. 1809'da Paris'e gelen bir İran sefirine verilmiştir. 7'den 25'e kadar numaralanan tablolar aşağıdaki kıyafetleri göstermektedir:

Deniz askeri - Kırımlı tacir - Ermeni taciri - İstanbul'da Şark dilleri tercümanı - Osmanlı postacısı tatar - Jandarma subayı - Türk topçusu - Türk piyade eri - Bindirilmiş topçu eri - Sipahi bayraktarı - Sultanın sarayından bir zenci köle - Saraylı kadın - Osmanlı Prensesi - İstanbullu Türk kadını - İstanbullu bir Avrupalı'nın karısı - Saka - Hamal - Sinoplu kadın evinde - Sinoplu kadın gezmede.

MAYER (Luigi)

İstanbul'da 1776'dan 1782'ye kadar kalan sefir Sir Robert Rinslie zamanında yapılan Louis Mayer'in orijinal desenleri, sefaretin himayesinde birçok yayına kaynak teşkil etmiştir:

1. Mısır manzaraları.
2. Osmanlı İmparatorluğu'ndan manzaralar.
3. Filistin manzaraları.

Bu son iki ciltte renkli 96 tablo bulunmaktadır. 1810'da aşağıdaki ibareyle yayınlanan eserde 71'den fazla tablo bulunmaktadır.

«Views in Turkey in Europe and Turkey in Asia.» (Asya ve Avrupa Türkiyesi'nden manzaralar).

Bu tablolardan bir kısmı 1833'te renksiz olarak ve küçük boyda yeniden yayınlanmıştır.

MELLİNG

III. Selim'in mimarı ve Hadice Sultan'ın ressamı olan Melling, Ortaköy'de, Defterdar Burnu'ndaki Hadice Sultan sarayının hemen yanıbaşında Kuruçeşme'ye yerleşmişti. Melling, kısa bir süre içinde kendisini çok sevdirmiş, yaşadığı muhiti çok yakından inceleme imkânını bulmuştur. Bu arada sık sık Okmeydanı'na giderek Haliç'i başka açılardan görüp resmetmek imkânını da bulmuştur.

Paris'te 1819 yılında Treutel ve Wurtz tarafından yayınlanan «İstanbul ve Boğaziçi Kıyılarında Seyahat, Melling'in desenleri ile III. Sultan Selim ve Hadice Sultan'ın Mimar ve Ressamı» adlı eseri, bir cilt metin ve 48 tabloluk bir albümden ibarettir.

XVIII. asır sonu İstanbul ve Boğaziçi tarihi için çok önemli olan bu desenlerin tam listesi aşağıdadır:

1. Bozcada.
2. Çanakkale Boğazı.
3. Marmara adaları (sağda Asya kıyıları ve uzakta İstanbul).
4. Galata Kulesi'nden İstanbul.
5. Eyüp sırtlarından İstanbul limanı.
6. Bulgurlu dağından İstanbul.
7. Marmara denizinden Yedikule.
8. Büyükdere yolundan İstanbul.
9. Pera semtinden Sarayburnu ile beraber İstanbul'un bir bölümünün görünüşü.
10. İstanbul'da Atmeydanı'nın görünüşü.
11. Bayram günü selâm resmi.
12. Sarayın birinci avlusunun görünüşü.
13. Sarayın ikinci avlusunun görünüşü.
14. Haremin bir bölümünün görünüşü.
15. III. Selim'in kızkardeşi Hadice Sultan'ın sarayının iç salonlarından biri.
16. Bir Türk düğünü.
17. Padişahın eğlence merkezi Kâğıthane.
18. Liman ucunda Karaağaç.
19. Bozdoğan su kemeri.
20. Tophane.
21. Tophane kışlası.
22. Tophane meydanı ve çeşmesi.
23. Beşiktaş.
24. Aynalıkavak.
25. Pera'da mezarlık.
26. Tophane'de bir kahvehanenin içi.
27. Kadıköy.
28. Bebek köşkü.
29. Defterdarburnu'nda Hadice Sultan'ın sarayı.
30. Galata kulesinden Üsküdar'ın bir kısmının ve Boğaz'ın ağzının görünüşü.
31 - 32 - 33. Kandilli'den Boğaz'ın görünüşü (3 ayrı tablo halinde).
34. Boğaz'ın en dar yerinden Rumeli ve Anadolu hisarları.
35. Hünkâr iskelesi.
36. Dev tepesinden Boğaz'ın görünüşü.
37. Büyükdere çayırı.
38. Tarabya.
39. Kefeliköy ve Büyükdere.
40. Büyükdere'nin batı tarafı.
41. Beyoğlu'ndan Üsküdar'ın görünüşü.
42. Büyükdere.
43. Büyükdere'nin doğu kısmı.
44. Sarıyer çeşmesi.
45. Karadeniz'e çıkış yeri.
46. Bahçeköy ve Büyükdere.
47. Belgrad ormanında bir bent.
48. Belgrad ormanındaki Büyük Bent.

(Devamı var)

J. B. Hilair'in bir başka eseri: Adalı Rum Kadınları.

Siyaset Âleminde

Yazan: Malcolm Thomson
Çeviren: Gülen Ataç

CHURCHİLL'İN ordudan ayrılma sebebi kendi ifadesine göre, annesinin yılda verdiği 500 sterlini almak istememesi, kimseye muhtaç ve yük olmadan kendi imkânları ile yaşamak arzusu idi. Ordudan aldığı düşük maaşı, ordudaki masraflı hayatını karşılayamıyordu.

Maddî sebebin dışında kalan gerçek sebepler ise şöyle sıralanabilir: Birçoklarının madalya hırsızı diye itham ettikleri Churchill, sadece ordunun durgun anlayışı ile imtizaç edemeyen, hayat macerasını sapına kadar yaşamaya kararlı, hareketli, canlı bir insandı. Zamanının Britanya ordusu, hacmi, fonksiyonu ve görüşü itibarıyle onu tatmin etmemişti.

Ayrıca, Churchill, kendisini bildiği günden itibaren politika ortamında büyümüştü. Siyasete dönüşü, kaderin onun için çok evvelden çizdiği bir yol, hayatının normal bir seyri idi. Babası Lord Randolph Churchill, işçiyi himaye etmek gayesiyle partisi içinde bir reform yapmak istemiş, fakat ömrü vefa etmemişti. Şimdi Churchill babasının bu yarım kalmış görevini tamamlamayı bir borç biliyordu. Kendisi sosyalist inanışlı olmadığı halde, insanlara karşı duyduğu muhabbet, mütevazı halka duyduğu yakınlık ve sevgi yüzünden siyasete atıldı. Nitekim bu insanlık sevgisini hiç bir zaman kaybetmeyecek, bu sevgi ve memleketinin kalkınmasında hizmet edebilmek iştiyakıyle, çağının en büyük lideri olacaktı.

Curchill çok geçmeden siyasî konuşmalarına başladı. 1898 yılında başlayan konuşmalar birbirini takip etti ve Churchill'e büyük başarı sağladı. Konuşmalarını önce yazıyor, sonra da yazdıklarını ezberliyordu. Siyasî konuşma yazmayı pek keyifli bir iş bulan Churchill, sonraki yıllarda da konuşmalarında hep aynı usulü tatbik etti.

1900 seçimlerinden evvel Muhafazakâr Parti hükümetinin Afrika savaşları dolayısıyle durumu sarsılmıştı. 1895'te 7 yıllık seçimi kazandıkları halde halkın nazarında itibarlarını kaybetme yolunda idiler. Bu yüzden savaşın sonuna doğru birkaç zafer haberiyle halk galeyana gelmişken, 7 yılları dolmadan genel seçime gittiler ve savaş heyecanı geçmeden yerlerini sağlama bağladılar. Afrika'dan yeni dönen Churchill de bu devrede hararetle karşılanıp seçimi kazandı. 1901 yılı şubat ayında ilk olarak meclise girdi. Dört gün sonra da mecliste ilk konuşmasını yaptı. Boerler'den sitayişle bahsettiği bu konuşmasındaki dürüstlük ve samimiyetiyle hem çok sükse yaptı, hem de parti politi-

kaları itibarıyle Boerler'e karşı olan liderlerini bir hayli ürküttü.

CHURCHİLL, PARTİ DEĞİŞTİRİYOR

Babasının kaybettiği dâvayı ele alan Churchill, partisini yeni bir demokrasi anlayışına, Tory demokrasisine sürüklemeye çalışıyordu. Orduyu çoğaltmak istediği için hükümete karşı geliyor, alışılmamış fikirleriyle muhafazakâr kafaları şaşkına çeviriyordu.

Bu gelişmeleri yakından işleyen Liberal Parti ileri gelenleri, Churchill'in yakında, büyük bir ihtimalle kendi partilerinden, başbakan olacağını ümit ediyorlardı.

Muhafazakâr Parti'de fikir ayrılıkları devam ederken, gümrük vergisi yüzünden Churchill ile Chamberlaine arasında bir gerginlik doğdu. Churchill, serbest ticaret tezini savunurken, Chamberlaine, Afrika savaşının ceremesini gümrük yoluyla yabancılara çektirmeye taraftardı. Gittikçe kızışan mücadeleyi Winston kaybetti. Mecliste söz almak üzere kalktığı sırada başbakan Mr. Balfour dahil, bütün Muhafazakâr Parti üyeleri salonu terketti. Bunun üzerine o da Liberaller tarafına geçmek zorunda kaldı.

Bu olayın, onun başbakanlığa gelişini 20 yıl kadar geciktirdiği tahmin edilir. Mamafih Churchill'in bu gibi hareketlerini ince hesaplara bağlamak doğru olmaz. Zira hayatında yaptığı hatalar arasında hareketlerini, şahsî menfaati uğruna tanzim etmek gafletine hiç bir zaman düşmemiştir. İnançları ve iç güdüsünün sürüklediği yoldan gittiği içindir ki fikirlerini daha yatkın bulduğu liberal partiye geçmiştir.

1901 - 1910 yılları İngiltere için bir ruhî ihtilâl devresi olarak düşünülebilir. Gelişen sanayi ve ticaret hareketleriyle ortaya çıkan zengin sınıf, çalıştığı sınıfı iyiden iyiye ezmeye, onlara hiç hak tanımamaya başlamıştı. Son derece kötü şartlar altında yarı aç, binbir müşkülâtla yaşayan, bu çocuklu, kadınlı işçi sınıfı kurtuluş olarak kendilerini içkiye, yahut dine vermişlerdi. İçkiyle, yaşadıkları korkunç hayat şartlarını unutuyor, kilisede ise kaybettikleri kendilerine saygı ve insanlığa sevgi hislerini Tanrı huzurunda hatırlayabiliyorlardı. Bu da halkı, düşünüp konuşmaya, dolayısıyle siyasete sürükledi. Bu kişilerde sosyal reform fikirleri şuurlaşmaya başladı. Bu grubun Liberal Parti oylarında büyük dahli vardı. Nihayet, 1905'te Tory hükümeti daha fazla dayanamadı ve düştü. Liberaller aralarında Winston da olmak üzere yeni kabineyi kurdular. Bu partinin programında vergiyi azaltmak, serbest ticareti desteklemek ve bilhassa yapıcı reformlar ve koruyucu kanunlarla işçinin durumunu düzeltmek yer alıyordu. 1906 seçimlerinde Liberaller bu programlarıyle mecliste 158 Muhafazakâr sandalyaya karşılık 390 kişilik bir ekseriyet elde ettiler. Diğer partiler de onları destekliyordu.

Seçime, Tory bölgesinden giren Chur-

Churchill 1919'da, sonradan VIII. Edward olarak tahta çıkan Gal Prensi ile görüşüyor.

chill'in çok çetin bir rakibi vardı. Churchill, yine de seçimi 1241 rey gibi açık bir farkla kazandı.

32 yaşında iken Liberaller'in hükümetinde koloniler müsteşarı olarak görevlendirilmişti. Buradaki çalışmaları, Afrika'yı İngiltere'ye sadık bir dost yaptı.

Güney Afrika Birliği'ni sağlayan kanun bütün partilerin alkışlarıyle meclisten çıkarken Churchill müsteşarlıktan ayrıldı.

Churchill, 1908'de bir arkadaşının evinde tanıştığı Miss Clementine Hozier ile evlendi. Her zaman iki dost ve sevgili olarak kalan bu çift, bir ömür boyunca mesut yaşadı.

LLOYD GEORGE

Churchill'in formasyonuna yakından tesir eden diğer bir unsur da onun Lloyd George ile yakın dostluğuydu. Bu iki ayrı ortamdan yetişen arkadaşın 40 küsur yıl süren dostluğunu hiç bir şey zedeleyemedi. Halktan yetişmiş olan Lloyd George'un etkisiyle Churchill'de sosyal reform fikirleri daha da şuurlaşmaya başladı. 1908 yılında işsizlik hakkında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: «Bence insanlar sebepsiz yere şikâyet etmez. Yapacağımız şey, iş bulamayan adamın bu problemini halletmektir. Ben herkes eşit olsun demiyorum. Dediğim, herkesin birer parça bir şeyi olmadan, kimsenin bir şeyi olmamasıdır. Parti politikasının gayesi hayat ve emek seviyesini yükseltmek olmalıdır.» Böylece elele çalışan bu iki dost müteakip yıllardaki reform kampanyasının öncüleri oldu.

1910 seçimlerinden sonraki Asquith kabinesinde Churchill Home - Officer olarak görevlendirildi. Bu vazifesinde de maden ocakları ve maden kazalarıyle ilgili koruyucu kanunlar ile işsizlik sigortası kanunlarının çıkmasını sağladı.

Bu sıralarda Almanya'nın mütecaviz niyeti belli olmuştu. Devamlı büyüttüğü donanmasıyle dünyayı tehdit ediyordu. İngiliz hükümeti bu tehlike karşısında Fransızlar'la müşterek savaş planları hazırlamaya mecbur oldu. Aynı zamanda ilk büyük imparatorluk kongresi toplanarak imparatorluğun savunma durumu görüşüldü. İngilizler arasında Almanya ile savaş ihtimalini ciddiye almayan pek çok kişi vardı. Fakat Agadir olayı bu işin şakaya gelir tarafı olmadığını açıkça anlattı. Fransa'nın Cezâyir'deki huzursuzluk dolayısıyle Agadir'e asker sevketmesi üzerine Almanya harp gemilerini Agadir limanına yolladı. Bu bir harp ilânı değilse bile Avrupa'ya bir harp tehdidi idi. Dost

I. Dünya Savaşı sırasında Churchill bahriye nazırı (amirallik birinci lordu) iken Amiral Fischer'le bir görüşme sırasında.

Churchill, Lloyd George'la beraber.

Lloyd George'dan aldığı haberlerden savaş kokusunu alan Churchill derhal harekete geçti. Keskin zekâsı, muhtemel Almanya felâketine karşı yapılması gereken şeyler üzerinde işlemeye başladı. Kendisini hemen millî savunma komitesine seçtirdi. Sonradan başvekile verdiği bir raporda, Almanya ve Fransa arasında başlıyacak harbin başlangıç şekli ile bu savaşta İngiltere'nin oynayacağı rol hakkındaki görüşlerini bildirdi. 1911 yılında alaya alınan bu rapor, ancak 1914 yılı eylülünde ne kadar gerçek olduğunu ispat etti. Hattâ savaşın 40'ıncı gününden sonra Almanya'nın fazla dağılması yüzünden zayıflayacağı tahminleri bile doğru çıktı. Gerçekten Almanya, savaşın 41'inci gününde Marn'da ilk defa olarak yenildi. Churchill, Lloyd George'un tavsiyesiyle başbakan tarafından bahriye nazırlığına getirildi. Bu vazifede Churchill, isabetli tayinleri ve yanına aldığı usta amiral Fisher sayesinde kısa zamanda donanmayı ıslah etti. Gayesi, sürekli bir şekilde donanmasını kuvvetlendiren Almanya'dan aşağı kalmamaktı. Memleketinin millî bütünlüğünü sağlayabilmek için mütecaviz Almanya'dan yüzde 60 daha kuvvetli bir donanmayı yaşatmanın şart olduğuna inanıyordu. Sonunda gereken gemilerin alınmasına karar verildi.

DONANMANIN TAKVİYESİ

Churchill'in İngiliz donanması için yaptığı en olumlu işlerden biri de Amiral Fisher'in teşvikiyle donanma yakıtının önemli kısmını akaryakıta çevirmek oldu. Bir kriz halinde akaryakıt temin etmek için de, ilerde İngiltere'ye büyük imkânlar sağlayan, İran'daki petrol sahaları ile kontratlar imzaladı. Ayrıca donanmayı ilk defa uçak gemileriyle takviye etti.

1910 seçimlerinden sonra mecliste Mu hafazakârlar'la onlardan iki fazla yer tutan Liberaller arasında dengeyi temin eden 84 İrlandalı milliyetçi vardı. Onlar da hükümeti, İrlanda'nın muhtariyete kavuşması şartıyle destekliyordu. Öteden beri hâkimiyetleri altındaki topluluklara cömert davranmaya taraftar olan Churchill, İrlandalılar'ı en samimî duygularla savu-

nuyordu.

Churchill'in memleketine yaptığı en büyük hizmetlerden biri de savaşın başında zamanının en teşkilâtlı ve kuvvetli donanmasını hazır etmiş olmasıdır. Bu donanma onun dirayetiyle kendisine düşeni yapmıştır.

Fransa saldırısından sonra topun ağzında kendilerinin olduğunu bilen İngilizler, Belçika savaşa girince iki ülke arasındaki anlaşmaya ihanet etmeyerek, bütün milletin desteğiyle harbe katıldılar.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI

1914'de Türkler'in Almanya tarafından harbe girmesiyle Balkanlar'da durum değişti. Türkler'in yenilgisi hem Bulgarlar'ı kendi saflarına geçirebilecek, hem de Rusya ile doğrudan doğruya temas sağlanmış olacaktı. Türkiye savaşa girince Churchill'in teklifi ordu ve donanma ile kuvvetli bir şekilde İstanbul'a hücum etmekti. Diğer eksperler, Balkanlar üzerinden Yunanistan ve Romanya ile müşterek bir hareket istiyorlardı. Ayrıca Suriye ve Süveyş üstünden zayıflatma hücumları olacaktı. Bunun üzerine Kitchener ve Fisher Çanakkale'yi denizden zorlama fikrini tasvib ettiler. Ordu da Mısır'dan saldıracaktı. Bu harekâtta eski ve işe yaramaz adamları kullanabileceklerini sanıyorlardı. Kitchener, Rusya'dan askerlerini çekmediği için Churchill de mecliste bu planı destekledi.

Böylece Amiral de Robeck kumandasındaki gemiler, 18 martta hücuma geçtiler. Ummadıkları mayın tarlaları ve mukavemetle karşılaşan İngilizler'in 3 gemisi battı. 3 gemi de ağır hasar görmüş olduğu halde geri çekildi.

Churchill, derhal yeni bir taarruzun yapılmasını istediği halde, karşı fikirler ve Kitchener'in karadan hücum tasavvurları yüzünden bir aydan fazla bu mesele bir karara bağlanamadı. Neticede yapılan Gelibolu çıkartması da, Türkler bu arada iyice kuvvetlendikleri için büyük yenilgi ile sonuçlandı. İngiltere hükümeti de bu masraflı ve neticesiz seferinden vazgeçmek zorunda kaldı. Gelibolu'nun tahliyesinden az evvel de Churchill, Çanakkale hezimetinden sorumlu olduğu için hükümeti terk etti.

CHURCHİLL, ORDUYA DÖNÜYOR

Yeni kurulan koalisyon hükümetinde Churchill'in yeri yoktu. Bir süre sonra, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Çanakkale olayı hakkında şöyle diyordu: «Planı ben yapmadım. Eksperlerin hazırladığı plana hiç bir şekilde tesir etmedim. Ben sadece yapılmış planı tasvib ve teşvik ettim.»

Daha sonra eski mesleği olan askerliğe döndü ve vazifeye başladı.

Memleketin durumu ise gün geçtikçe karışıyor, savaş iyi gitmiyordu. Orduya dönen Churchill orada da pek iyi muamele görmemişti. 14 yıl evvel halkın göz bebeği iken Fransa'da «lânetlenmiş politikacı» olarak karşılandı. Karşılaştıkları zaman albayı: «Seni buraya verirken benim fikrimi soran olmadı» diye sinirlendi. Ordu politikayı sevmiyordu. Buna rağmen Churchill, merak uyandırmıştı. Sırf kabineden biri tarafından selâma durulduğunu görmek için general onu çağırttı. Fakat randevusuna gelmedi. Yerine dönen Churchill, o arada siperinin havaya uçtuğunu farketti. Generalin merakı, hayatını kurtarmıştı. Ayrıca hükümet onun askerlikteki istikbalini de baltalıyordu. Başbakan onun emrine alay verilmesine mani oldu. Kendi yerine Çanakkale'nin ceremesini çeken Winston'a mesuliyet verilmesini istemiyordu.

TEKRAR SİYASET SAHNESİNDE

Bu gözü pek adam, yediği bu şamarla da yıkılmadı, neşesini kaybetmedi. Ancak albaylığa kadar yükselebildiği yeni vazifesinde azimle çalışarak arkadaşlarına şevk verdi. Onlara ilk savaşı bitlere karşı ilân ettiğini açıkladı. Cephede ise gece yarıları açtığı yaylım ateşler, kurduğu barikatlarla Almanlar'ın sinirlerini berbat etmişti. Kendisi de durmadan ateş hattına giderek askerin moralini yükseltiyordu. Bu davranışlarıyle bütün silâh arkadaşlarının kalbini ve sevgisini kazanmıştı. Nihayet 1916 mayısında vatanına döndü.

O sırada başkaban Asquith istifa etti. Yeni hükümeti kurmak görevi Lloyd George'a verildi. Memleketin en fena anında hükümet başına geçen Lloyd George, Churchill'i kabineye almak istiyordu. Ama onun şöhreti hâlâ Gelibolu'nun gölgesinde olduğundan muhalefetle karşılandı. Arkadaşını temize çıkarmaya kararlı olan Lloyd George, Çanakkale ve Gelibolu savaşlarına ait dosyaların bastırılarak halk oyuna çıkmasını sağladı. Böylece su yüzüne çıkan hadiselerle Churchill'in bir süreden beri kaybettiği itibarı kurtuluyordu.

Churchill'in yıldızının parlaması üzerine Lloyd George, hükümeti ikna ederek onu mühimmat bakanlığına tayin etti. Böylece uzun süren bir sürgün son buldu. Yeni işine her zaman olduğu gibi canla başla sarılan Churchill, 2 yıl evvel kurul-

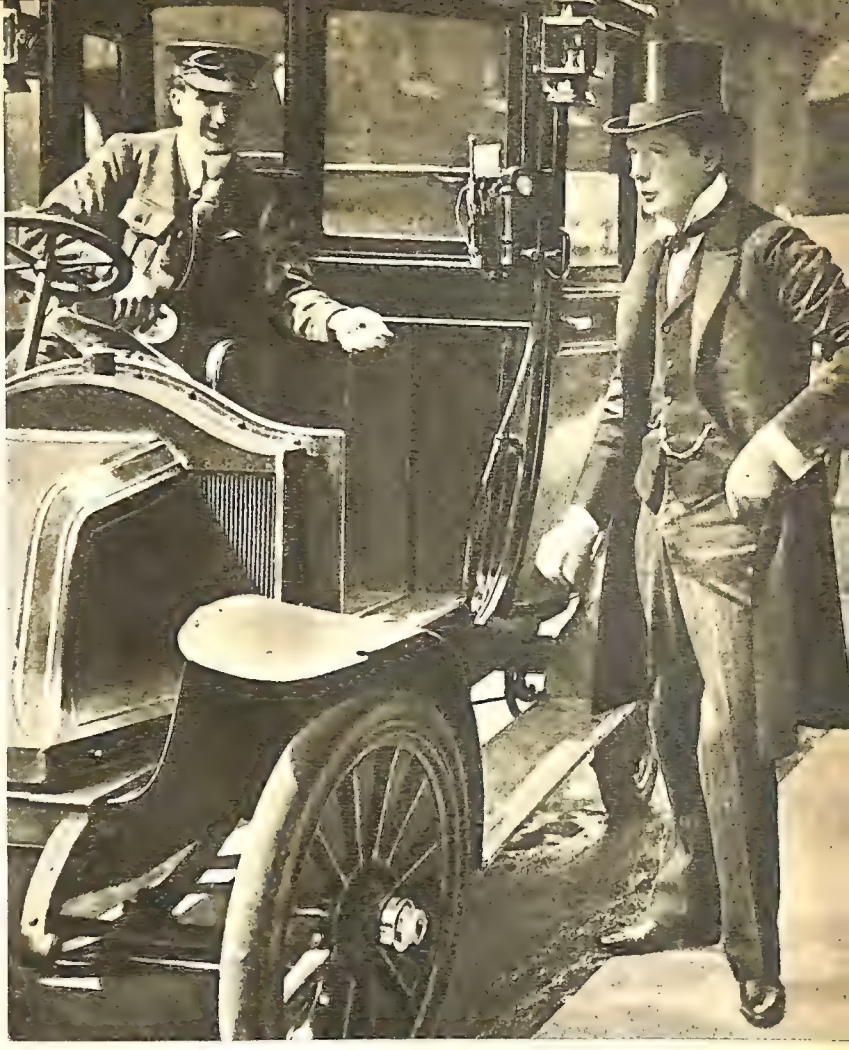

Churchill, 1908 yılında.

muş olan bakanlığının çeşitli problemlerini kısa zamanda düzene koydu.

İleri görüşüyle tankın doğuşunda büyük hissesi olan Churchill, tankın geniş çapta kullanılmasını da sağlayarak, harbin seyrinde ve kazanılmasında önemli rol oynadı.

SAVAŞ KAZANILIYOR

O sırada Lloyd George, Amerika'dan kendilerini insan gücü olarak desteklemesini istedi. 100 000'lerce Amerikan askerinin ihtiyaçlarını karşılamak işi de gene Winston'a kalıyordu. Bütün güçlüklerin altından kalkmasını bilen bu çetin bakan, her iki grup arasındaki iyi münasebetleri bozmadan o işi de halletti. Bu yeni görevi Churchill'e savaşı yakından takip etmek fırsatını da yarattı. Temin ettiği malzemenin ihtiyacı karşılayıp karşılamadığını anlamak için Churchill devamlı olarak Fransa'ya ve cepheye gidiyordu.

Bu süre zarfında harp kabinesinde hizmet etmediği halde, başbakan ona devamlı akıl danışarak fikirlerinden, görüşlerinden faydalandı. İki arkadaşın dostluğu günden güne kuvvetleniyordu.

Nihayet 1918 yılında Churchill'in tankları ve Amerika'nın askeri sayesinde Almanya yenilgiyi kabul etti. Churchill gene halkın göz bebeği olmuştu.

Gelecek sayımızda:

BARIŞ YILLARI

Arasında

Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya

Dr. Fethi TEVETOĞLU, **Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya,** Ankara, 1968, Ayyıldız Matbaası, Genel Dağıtım: BATEŞ, 242 sayfa, 10 TL.

Başbakan Süleyman Demirel'in Rusya' yı ziyareti, son yıllara kadar «seyâhat-nâme» dediğimiz tarzda birkaç eserin yazılmasına da vesile oldu. Başbakanın beraberinde götürdüğü gazeteciler ve kalem sahipleri, Rusya seyahatini canlı şekilde işlediler. Her biri kendi açısından intıbalarını nakletti, müşahedelerini anlattı. Önce Şevket Rado, **Hayat**'ta tefrika edilen eserini, küçük bir kitap halinde yayınladı (bu eserden mayıs sayımızda, gene bu sütunlarda bahsetmiştik). Bedîî Faik'in de **Dünya**'da tefrika edilen ilgi çekici yazılarını bu yakınlarda kitap halinde çıkaracağını duydum.

Senatör Dr. Fethi Tevetoğlu ise, Ankara'da **Son Baskı**'da neşrolunan yazılarını, **Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya** adıyle, bol resimli olarak, çok temiz bir baskıyle kitap haline getirdi. Mayıs başlarında piyasaya çıkan bu eseri, burada kısaca tanıtmak istiyoruz.

Başbakan, beraberine, sağ, sol ve orta eğilimli gazetecileri ve kalem sahiplerini almıştı. Bunlardan hiç olmazsa bir kısmı, açık şekilde antikomünist şahıslardı. Ancak Dr. Tevetoğlu, böyle bir kadro içinde bile tamamen istisna teşkil ediyordu. Çünkü o, dünyaca tanınmış antikomünist siyaset ve fikir adamlarının en ileri gelenlerinden biriydi. Yıllardan beri, pek çok eseriyle, komünizmin gerçeklerini tanıtmakla ün yapmıştı.

Nitekim **The Week**'in muhabiri, Dr. Tevetoğlu'na şöyle demiş: «Sizin gibi komünizmi, komünist rejimi ve Sovyet politikasını ağır yazılar ve kitaplarla tenkid etmiş; yurt içi ve yurt dışı birçok komünizmle mücadele konferanslarına katılmış bir kimsenin bu ziyarette bulunması, birçok çevrelerde hayretle karşılandı. Muhakkak ki, Sovyetler'in kara listesinde adınız başta gelmektedir».

Bununla beraber Dr. Tevetoğlu, elimizdeki eserinde, Sovyet Rusya'da ziyaret ettiği 6 şehri, tamamen tarafsız bir gözle tasvir ediyor. Bu şehirlerden üçü, Bakû, Taşkent ve Semerkand, Türk şehirleridir. Müellif, Sovyet Rusya'da yaşayan Türkler'i, canlı bir şekilde anlatmış. Yer yer, fevkalâde ilgiye değer müşahadeler göze çarpıyor. Az bilinen bir takım gerçekler, geniş halk kitlesine duyuruluyor.

Kitabın başlıca bahisleri şunlar: Önsöz, Sovyetler'i Görmeden Düşündüklerim ve Yazdıklarım, Türk - Sovyet Kültür Münasebetleri, İnönü'nün Bir Sağa - Bir Sola Politikası, Atatürk'ün Sovyet Politikası, Cumhuriyet Senatosu'nda Türk - Sovyet Münasebetleri Üzerinde Konuşmalarımız, Moskova'ya Hareket, Kremlin'de, Dünkü Petrograd, Bugünkü Leningrad, Havası Her Taraftan Değişik Ukrayna, Anayurd ve Atalarımızın Yurdu Özbekistan, Kerem'in Aslı'sı, Semerkand'ı Ziyaret, Aksak Temür, Uluğ Bey, Mirza Çölü (Açlık Çölü), «Ben Onu Ebedî Saklarım», Ali Şîr Nevâî, Mecnûn'un Leylâ'sı Âzerbaycan, Âzerî Kardeşlerimizle Kucaklaştığımız Güzel Şehir Bakû, Güller Mekânı'nda «Yıldırımlı Yollar», Bakû'da Gördüklerimiz, Ölmeyen Millî Şuur, Genceli Nizâmî, Bakû' dan Sonra Moskova, Moskova Üniversitesi, Moskova'da Son Gece ve Son Müşâhede, Yurda Dönüş.

Sovyetler âlemini; Rusya'sı, Ukrayna'sı, Âzerbaycan'ı ve Özbekistan'ı ile; Büyük Türk Hâkanlığı'na taht şehri olmuş Semerkand'ı, dünyanın en büyük Türk şehirlerinden ikisi, Bakû ve Taşkent ile; mevzuun en iyi mütehassıslarından birinin kaleminden tanımak isteyenler, Dr. Tevetoğlu'nun bu çok güzel eserini okumalıdırlar. **Y.Ö.**

TARİHE AKAN BİR AY

Mayıs 1968

3 MAYIS

İstanbul'da yapılan AIESEC genel kurul toplantısında Devlet Bakanı Seyfi Öztürk aleyhine nümayiş yapan öğrencilerin yargılanması son buldu. 8 sanık, 4. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından 6'şar ay hapse, 600'er lira para cezasına mahkûm edildi.

4 MAYIS

Paris'te aşırı solcu öğrencilerin yatağı olan Nanterre Edebiyat Fakültesi'nin kapatılması üzerine, komünist öğrenciler, Sorbonne'da gösteri yaptı.

5 MAYIS

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Irak ve Afganistan'a yaptığı seyahati bitirerek yurda döndü.

6 MAYIS

Anayasa mahkemesi, milletvekili seçimlerinde millî bakıyeyi kaldıran kanun maddesini değiştirmedi. Ancak seçimler barajlı d'Hont sistemiyle değil, barajsız sistemle yapılacak.

● Paris'te komünistlerin sebep olduğu kargaşalıklar büyüyor, Nanterre'den sonra Sorbonne Edebiyat Fakültesi de kapatıldı. Aşırı sol eğilimli Millî Fransız Üniversitelileri Birliği ile Millî Yüksek Öğrenim Sendikası grev ilân etti. Quartier Latin'de gösteriler yapıldı.

8 MAYIS

Nanterre'den sonra Sorbonne'un da kapatılması üzerine Paris'te aşırı solun tertiplediği ve sabaha kadar süren nümayişlerde yaralananlar oldu.

● Birleşik Amerika ile Kuzey - Vietnam arasında Paris'te yapılacak görüşmeler başladı.

10 MAYIS

Çekoslovakya idarecilerinin ülkelerini nisbî bir bağımsızlık ve demokratlaştırma yolundaki tutumları komünist ülkelerde tepkiyle karşılandı. Ruslar, Çek sınırına asker yığdılar.

11 MAYIS

Rusya, Çekoslovakya'dan sonra, Polonya'nın Romanya sınırına da asker yığdı. Rus gazeteleri, Romanya ve Çekoslovakya'daki liberalleşme hareketlerine şiddetle hücum ediyorlar. Bu arada İzvestiya gazetesi komünizmde muhalefete yer olmadığını belirtti. Ruslar'ın, Çekoslovakya ve Romanya'daki liberalleşme hareketlerine karşı takındığı menfî tavır üzerine Millî Türk Talebe Birliği, Ankara'daki Rus sefaretinin kapısına siyah çelenk koydu.

12 MAYIS

Galatasaray Lisesi'nin 100. kuruluş yıldönümü kutlandı.

● 2 haziranda yapılacak seçimlerin propaganda kampanyası başladı.

13 MAYIS

Fransız Colbert kruvazörü İstanbul'a geldi.

● Fransa'da dört sendikanın yönettiği teşekküller genel greve başladı.

17 MAYIS

Rus Başbakanı Kosigin ve Savunma Bakanı Greçko, Prag'a gitti. Rus devlet adamları, Çekoslovakya'nın durumunu görüşecek.

● Fransa'da işçiler fabrikaları işgal etmeye başladı.

18 MAYIS

Başkan de Gaulle, Romanya seyahatini yarıda bırakarak memlekete döndü.

19 MAYIS

Gençlik ve Spor Bayramı kutlandı.

● Çekoslovakya'nın yabancı sermayeye kapılarını açtığı bidiriliyor.

22 MAYIS

Fransa hükümeti güven oyu aldı. Ülkede durum çok karışık. Hayat felce uğramış vaziyette. Milyonlarca işçi grev halinde.

25 MAYIS

Tanınmış iş adamlarımızdan Yeni İstanbul'un kurucusu Habib Edip Törehan vefat etti.

28 MAYIS

B. Amerika'nın Scorpion adlı nükleer denizaltısı Atlas Okyanusu'nda kayboldu.

30 MAYIS

De Gaulle, Millet Meclisi'ni feshederek yeni seçime gidileceğini açıkladı. Ordu General'i destekliyor.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

1900 yılından bir hatıra: Almanya İmparatoru Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti vesilesiyle yaptırdığı Alman Çeşmesi'nin açılış töreni.

Bundan 68 yıl önce Merzifon'da yaptırılan rüşdiyenin (ortaokul) açılış töreni.

1900 yılında Diyarbakır'da yaptırılan Sanayi Mektebi.

Sultan Hamid'in 25. cülûs töreni şerefine Kudüs'te yaptırılan çeşme ve şadırvan (1900) (yukarıda). Bugün Yunanistan'da bulunan Kavala'nın 60 yıl önceki bir fotoğrafı. Kavala o zaman Türkiye'nin bir kaza merkeziydi (solda).

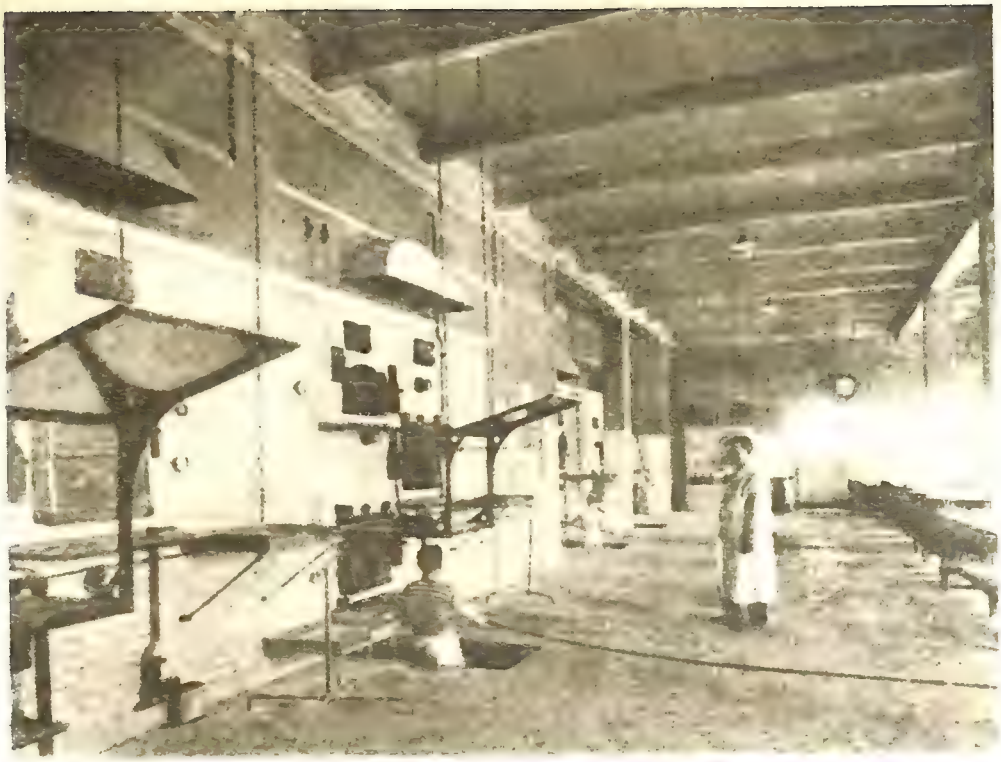

1915 yılında Şişli'de faaliyete geçen ekmek fabrikasının tesislerinden bir kısmı.

1915'te İstanbul şehremanetinin (belediye) satın aldığı su otomobili.

60 yıl önceki gazete anlayışı

Yeni çıkan Şarapnel yazıyor, çok sövüyor, yedi düvele meydan okuyor, hepsi on para.

Karikatür

60 yıl öncesinin esprileri

— Pahalı mı? Beş odalı bir ev, üstelik belediye reisinin evine bitişik...

— Belediye reisinin evine bitişik olmasının kiraya dahli neden? Bu da bir fazilet mi?

— Yan sokağa bir bakın, bir mukayese edin. Fazilet mi, değil mi anlarsınız?

— Hey Paul, bugün gelip giden oldu mu?

— Evet, bir ahbabın geldi, anneme kanape üzerinde yüzme dersi verdi.

Nezaret teklifini beklerken:
— Galiba bir araba durdu. Koş kapıya; bu sefer mutlak teklif için gelenlerdir.

— İçeri girdiğimden beri bir kelime söylemedin?
— Söyleyeyim öyleyse: Defol!

— Bu hafta da mı ceza aldın?
— Evet beni dövdüler de...
— Hem dayak yedin, hem de ceza mı gördün?
— Evet onlar kalabalıktı. Hoca da meseleyi onlardan sordu.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Haydar Öztürk (Polatlı - Ankara)

Gönderdiğim yazı kopyasını okuyabilir misiniz?

Gönderdiğiniz kopya çok kötü. İlk kelime ile «Halebî» den önceki kelimeyi okuyamadık. Şöyle oluyor: «... Dilber - zâde Halebî ... ve Seyyid Mustafa Çavuş, sene 1141». Bu bir ismi gösteren levha. Mustafa Çelebî'nin Dilber - zâde ailesinden, Halebli ve Seyyid olduğunu anlıyoruz. «Seyyid», Peygamber sülâlesinden geldiğine inanılan kimse demektir. Tabiî bütün seyyidler ve şerîfler gibi Peygamber'den indiği hakkında tarihî en küçük delil gösterilemez. 1141, Milâd'ın 1728/9 yıllarına isabet eden Hicrî senedir. III. Ahmed, Dâmâd İbrahim Paşa ve Lâle Devri'nin son yılıdır. — 5 liralık pul da göndermişsiniz. Bunu adresinize iade ediyoruz. Hiç bir suretle pul kabul etmediğimizi ve çok hususî şartlar dışında hususî cevap vermediğimizi tekrar hatırlatırız.

Vecihettin Karamahmutoğlu (İzmir)

1806 Trafalgar savaşının neticesi ne oldu?

Bu deniz savaşında İngiliz donanmasına kumanda eden Amiral Lord Nelson, hayatını kaybetmesine rağmen, İmparator Napoléon'un Fransız donanmasını imhâ etti. Napoléon'un denizlerde İngiltere ile yenişmek ümidi mahvoldu.

Em. Tuğb. Etem Şevki Kepenek (Ardeşen - Rize)

Hemşinliler'in menşei nedir?

Şüphesiz Türk'tür. Hepsi Türkçe konuşurlar. Selçuklular ve Osmanlılar çağında Kuzey-doğu Anadolu'ya gelen fâtih Türkler'in çocuklarıdır.

Muammer Aşık (Karahallı - Uşak)

Selçukoğlu Arslan Bey, Gazneli Sultan Mahmud tarafından Hindistan'da bir kaleye hapsedildikten sonra ne oldu?

7 yıl sonra 1032'de Hindistan'ın Kâlincâr kalesinde öldü (Allaahâbâd'ın güney-batısı ve Gvalyûr'un güney-doğusunda). Oğlu Melik Kutalmış Bey, bunun oğlu da ilk Türkiye hükümdarı I. Sultan Süleyman-Şah'tır. Demek Türkiye devletinin kurucusunun büyükbabası, Hindistan'da yatmaktadır.

Necmi Akarsun (Üsküdar - İstanbul)

İstanbul'da ölen Fransızlar nereye gömülmüşlerdir?

İstanbul'da birkaç Katolik kilisesinin mezarlığı vardır. Diğer Hıristiyan mezarlıklarına ve Selimiye'deki İngiliz mezarlığına da gömülmüş olabilirler. O mezarlıklardaki yazıtları incelemek lâzım.

Yalçın Özalp (Üsküdar - İstanbul)

Rodos kalesi ne zaman yapılmıştır?

Rodos kalesi, Saint - Jean askerî tarikat devletinden kalmadır. Türkler, 1522 - 23'te bu kaleyi Kanunî Süleyman eliyle Saint - Jean şövalyelerinden fethettiler. Türkler çağında kale bir deniz üssü olarak kullanılmış ve ufak tefek ilâveler yapılmıştır.

Hamdi Can (Üsküdar - İstanbul)

Eksik sayılarınızı nerede bulabilirim?

«BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu» adresinden edinebilir, yahut posta pulu veya havale gönderip istediğiniz sayıları belirten bir de mektup yazarak getirtebilirsiniz. — Yakın tarihimize de hayli yer veriyoruz.

Sedat Yenigün (Fatih - İstanbul)

Millî Mücadele'ye ait bazı gerçekler niye hâlâ gizlenmekte devam ediyor?

Tarihî gerçeklerin gizlenmesi hiç kolay değildir. Sizin öğrendiğiniz herhangi bir gerçek veya rivayeti, şüphesiz başkaları da okumuş veya duymuşlardır. Ancak, münferit olayları ele alarak umumîleştirmek veya umumî hükümlere varmak, ihtiyatlı bir tarihçinin yapmaması icabeden bir şeydir. Bazı siyasî olaylar da, aradan belirli bir zaman geçmeden soğukkanlılıkla incelenemez. Son zamanlara kadar 1871'den sonraki Osmanlı tarihinin belirli görüşler dışında mütalâa edilmesi doğru bulunmazdı. Şimdi görüyorsunuz ki bilen ve bilmeyen, istediği gibi yazıp hüküm veriyor. Demokrasi yolunda ilerledikçe fikir hürriyeti genişleyecektir. Türkiye, hiç şüphe yok, bu yoldadır. Ancak zamansız çıkışlar yapmak, bu fikir hürriyetinin gelişme ortamını bulandırmaktan başka fayda getirmez.

Haldun R. Gürsoy (Kadıköy - İstanbul)

Silivri ne zaman fethedildi?

Hankondilas'a göre (Paris tab'ı, 42 - 3), 1391' de Yıldırım Bâyezid, Silivri'yi aldı ve himaye ettiği Prens Yuvannis Paleologos'a verdi. Dukas'ın ifadesinden (Bonn tab'ı, 57) kasabanın 1401'e doğru Osmanlı topraklarına katıldığı anlaşılıyor. Bu olayı 1399'da gösteren tarihler de vardır. Birbirine uymayan rivayetleri toplamak için, o devre ait Bizans ve Osmanlı kaynaklarını taramak lâzım. Şehir Bizans'tan alındığı için, Bizans kaynakları daha mühimdir.

İsmail Kanacı (Osmaniye - Adana)

Fransızlar'ın millî marşı olan Marseillaise'in Türkçe'si nasıldır? Fransız İhtilâli'nin Türkiye'de tesiri oldu mu?

Marseillaise'in ilk kısmının Türkçe tercümesi şöyledir:

Haydin, vatan evlâtları
Zafer günü geldi!
Zulmün içinden bize doğru
Kanlı sancak yükseldi! (iki defa)
Duyuyor musunuz kırlarda
Vahşî askerin bağırtısını?
Kollarımıza kadar geliyorlar,
Oğullarımızı, dostlarımızı boğazlamaya!
nakarat:
Silâh başına vatandaşlar, tabur olun toplanın.
Yürüyelim! yürüyelim!
Kirli bir kan tarlamızı sulasın.

Fransız İhtilâli'nin Türk toplumu üzerinde bir tesiri olmadı. Yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırp, Yunan gibi Hıristiyan tab'asına siyasî tesirleri bahis mevzuu olabilir. — Adana'da Osmaniye'nin eski adı Cebel-i Bereket, Kadirli'nin eski adı da Kars veya Kars-ı Dulkadır (Kars-ı Zulkadrîye) idi.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

Eski Mısır tarihindeki Memnon ve Birleşik Amerika tarihindeki Paul Revere kimdir?

Memnon mitolojik bir Yunan kahramanıdır. Efsaneye göre Habeşistan kralı iken Truva'da kuşatılan Yunanlılar'a yardıma gelmiş ve Akhileus tarafından öldürülmüştür. Yunanlılar, Mısır'da Teb'deki III. Amenofis heykellerini Memnon'a izafe eder. Paul Revere (1735 - 1818), Birleşik Ameika'nın kurtuluş savaşında büyük faydaları olmuş bir Amerikan vatanperveridir. İyi bir hakkâk olarak da tanınan Revere, savaştan sonra kendisini altın ve gümüş eşya imalâtına vermiştir.

Aygen Erdentuğ (Kavaklıdere - Ankara)

Türk bayrağının menşei ve gelişmesi hakkında bilgi verir misiniz?

Türk bayrağının menşei ve gelişmesi hakkında, mecmuamızın 1965 yılına ait 10. sayısında bir makale yayınladık.

S. Betül S. (Caddebostanı - İstanbul)

Çorlu'nun eski adı nedir?

Çorlu'nun klasik devirde adı «Syrollum» ve «Tzurulon» idi. Sonra «Çorlu» oldu. Bu son şeklin Osmanlılar devrinde mi, Bizans devrinde mi teşekkül ettiği ayrı bir inceleme mevzuudur. Bizans devrinde bu şekli almış olabilir. — Anadolu'da yer isimlerinin eski şekilleri üzerinde Ramsey'in *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* adlı birkaç yıl önce tercümesi Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan kitabında, *İslâm Ansiklopedisi*'nde ve bu iki eserde gösterilen mehazlarda, itimada değer bilgiler bulabilirsiniz. Bizim yayınlarımızda kullandığımız kaynaklar da bunlardır.

Cevdet Tayyar Türkmen (Lefkoşe - Kıbrıs)

«Çankırı, Çankaya» gibi kelimelerin «çan» la başlaması asabımı bozuyor. «Çan» ın ne demek olduğunu, Allah göstermesin, biz Kıbrıslılar kadar bilemezsiniz. Bu «çan» ların «can» la değiştirilmesi (Cankaya, Cangırı gibi) münasip olmaz mı? Zaten Çankırı'nın asıl adı «Kengırı» dır.

Hassasiyetinizi anlıyoruz. Fakat biz yerleşmiş coğrafa isimleriyle oynanmasına taraftar değiliz. Esasen böyle bir değişiklik, bizim imkânlarımızın tamamen dışında kalır.

Zafer Yaylım (Topkapı - İstanbul)

Her cildin sonuna bir fihrist koyamaz mısınız?

Her sayının başında verdiğimiz fihristler, bu ihtiyacı karşılar mahiyettedir.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

Türkiye Tarihi

YAZAN: T. YILMAZ ÖZTUNA

TÜRKİYE TARİHİ için neler dediler?

«Tarihimiz hakkında eski nazariye ve bilgilerin esaslı değişikliklere uğradığını haber veren bir eser» (Şevket Rado, Hayat).

«Siyasî olayları klişe halinden çıkaran pek değerli bir tarihçinin eseri» (Orhan Seyfi Orhon, Son Havadis).

«Türk tarihini, dünya tarihçiliği alanında hayli ileri götüren âbide eser» (Dr. Fethi Tevetoğlu, Son Baskı).

«Değerli bir tarihçinin eseri» (Bülent Ecevit, Milliyet).

«Türk tarih literatüründe ikinci örneği olmayan bir eser» (Ekrem Üçyiğit, Dünya).

«Pek dikkatli ve derin incelemelerle, yüzlerce kaynaktan faydalanılarak yazılan bir eser» (Kadircan Kaflı, Tercüman).

«Bugüne kadar Türk tarihi böyle umumî bir eserde toplanmamıştır. Bu cihet, Türkiye için büyük bir kazançtır» (Doç. Dr. Şerif Baştav, Türk Kültürü).

«Büyük emek mahsulü, bugüne kadar yazılan Osmanlı tarihlerinin çok fevkında bir eser» (Cultura Turcica).

«Türk tarihini başarıyle kaleme almak şeref ve mutluluğu Yılmaz Öztuna'ya nasib oldu» (Doç. Dr. Hikmet Tanyu, Üniversite).

«Türk tarihini klasik usuller dışında modern ilim zihniyetiyle ilk defa olarak ele alan eser» (Hamdi Varoğlu, Cumhuriyet).

«Son derece kıymetli ve muazzam bir eser« (Ahmet Hamdi Başar, Barış Dünyası).

«Türkiye'de ilmî manada ilk Türk tarihi» (Kırımlıoğlu, Ocak).

Türkiye Tarihi

12 cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7,5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk dört cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Bu eserin birinci hamur kâğıda basılmış ve nefis şekilde ciltlenip gömleklenmiş lüks baskısı 12 cilt halinde 180 liradır (lüks baskıda ciltler ayrı ayrı satılmamaktadır).

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı,
Cağaloğlu - İstanbul

Tarih Bilmecesi

1.) Kanunî'nin İran'a sığınıp orada öldürülen oğlu kimdir?

a - Şehzâde Mustafa
b - Şehzâde Bâyezid
c - Şehzâde Cihangir

2.) 1918'e kadar Avusturya imparatorları, ikinci titr olarak hangi ülkenin kralı idiler?

a - Macaristan
b - Çekoslovakya
c - Romanya

3.) Brezilya'da hangi dil konuşulur?

a - Portekizce
b - İspanyolca
c - İngilizce

4.) Rumelihisarı'nın eski ismi nedir?

a - Güzelcehisar
b - Karahisar
c - Boğazkesen Hisarı

5.) En genç yaşta ölen Osmanlı padişahı kimdir?

a - II. Osman
b - Sultan İbrahim
c - III. Selim

6.) Bâbur Şah, eserlerini Türkçe'nin hangi lehçesiyle yazmıştır?

a - Osmanlı
b - Âzerî
c - Çağatay

7.) Şah İsmail şiirlerini hangi dilde yazdı?

a - Türkçe
b - Farsça
c - Arapça

8.) Hacı Ârif Bey, hangi musiki tarzının en büyük üstâdıdır?

a - Şarkı
b - Dinî eserler
c - Saz eserleri

9.) Barbaros Hayreddin Paşa'nın aynı adı taşıyan oğlu ile evlâtlığının isimleri nedir?

a - Hüseyin Paşa
b - Hasan Paşa
c - Sâlih Paşa

Doğru cevaplar: 1 - b, 2 - a, 3 - a, 4 - c, 5 - a, 6 - c, 7 - a, 8 - a, 9 - b.

BUNLARI TANIYOR MUSUNUZ?

A) Şemseddin Sami Bey
B) Ahmed Midhat Efendi
C) Namık Kemal

A) Aksaray Valide camii
B) Bezmiâlem Valide-Sultan camii
C) Nuruosmaniye camii

A) Dolmabahçe rıhtımı
B) Beylerbeyi rıhtımı
C) Tophane rıhtımı

Doğru cevaplar: 1 - B; 2 - A; 3 - C.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

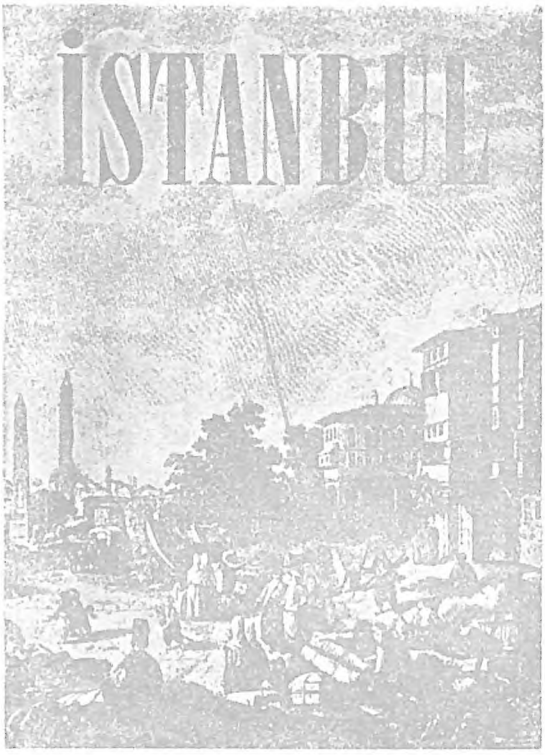

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halil Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamağa imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren bir çok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

H.T.M. - 22

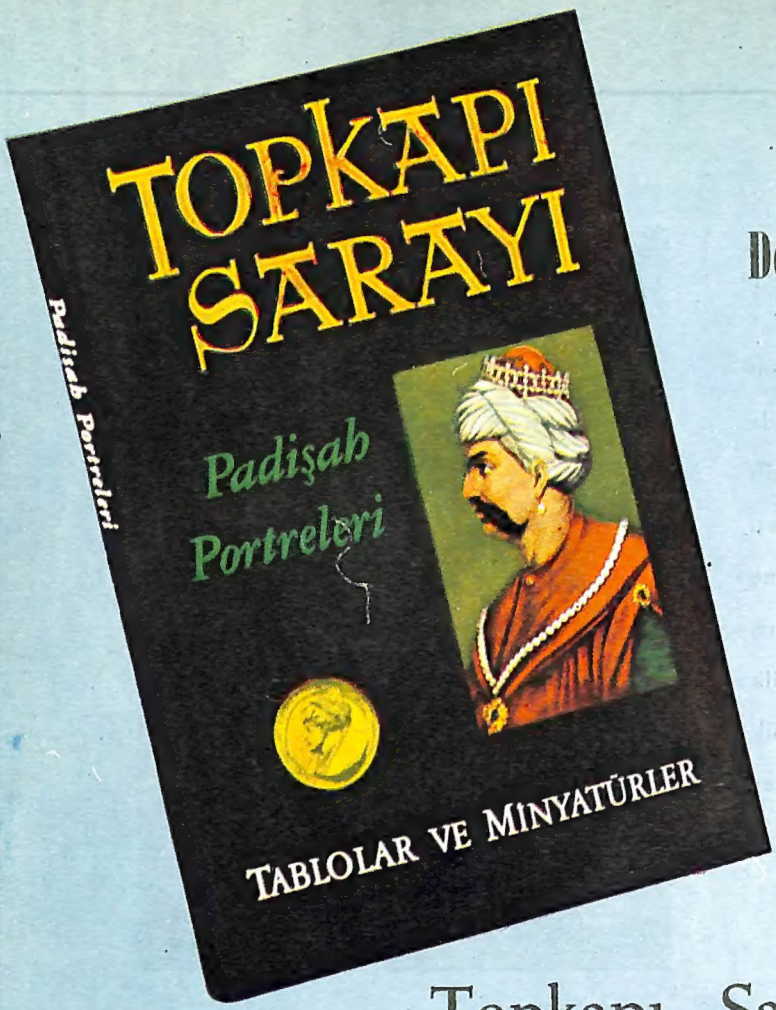

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

(Türkçe, İngilizce, Almanca basılmıştır.)

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — Istanbul adresinden istenebilir.